View metadata, citation and similar papers at core.ac.uk
brought to you by CORE
provided by Electronic Eastern European National University Institutional Repository

Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Україна – Канада:
сучасні наукові студії

Ukraine – Canada: Modern Scientific Studies

Книга 1

Монографія

Луцьк
Вежа-Друк
2018

УДК 908(71:477)(08)
У 45

Рекомендовано до друку вченою радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 3 від 29 березня 2018 року)

Рецензенти:
Бялик В. Д. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича;
Гринчуцький В. І. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємств і корпорацій Тернопільського національного економічного університету;
Гусак Л. Є. – доктор педагогічних наук, професор кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
Худолій А. О. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології Національного університету "Острозька академія".

У 45 **Україна – Канада:** сучасні наукові студії [Текст]: кол. моногр.: у 3-х кн. Кн. 1 **= Ukraine – Canada: Modern Scientific Studies**: Collective Monograph [Text]: in three books. Book 1. – Луцьк : Вежа-Друк, 2018. – 132 с.

ISBN 978-966-940-164-9
ISBN 978-966-940-165-6 (Кн. І)

У міжнародній колективній монографії вміщено найновіші українсько-канадські суспільно-політичні, історичні, соціально-економічні, філологічні, культурно-освітні та педагогічні дослідження в галузі сучасного канадознавства. Видання складається з трьох книг: перші дві – українською мовою, третя – англійською. Подібне видання виходить в Україні вперше.

Для науковців, аспірантів і докторантів, студентів, магістрів і викладачів факультетів міжнародних відносин, іноземної філології, історії, політології та національної безпеки, філології й журналістики, економіки та управління, педагогічної освіти й соціальної роботи, для осередків канадознавства в Україні, українських студій у Канаді, а також усіх, хто цікавиться дослідженнями україно-канадської співпраці в різних сферах.

УДК 908(71:477)(08)

ISBN 978-966-940-164-9
ISBN 978-966-940-165-6 (Кн. І) © Маліневська І. П. (обкладинка), 2018

ЗМІСТ

ВСТУП 4

РОЗДІЛ 1. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ ВИМІРИ КАНАДОЗНАВСТВА 7

1.1. ПРІОРИТЕТИ СУЧАСНИХ КАНАДСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН 7
1.2. УКРАЇНЦІ КАНАДИ: ТРУДНОЩІ, ВИПРОБУВАННЯ, УСПІХИ ТА ДОСЯГНЕННЯ 17

РОЗДІЛ 2. УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ 32

2.1. ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ТА ЕКОНОМІЧНА ДИПЛОМАТІЯ УКРАЇНИ Й КАНАДИ 32
2.2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКИХ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН 40
2.3. УКРАЇНА – КАНАДА: РОЗВИТОК ТОРГОВЕЛЬНО-ІНВЕСТИЦІЙНИХ ВІДНОСИН 48
2.4. ПРІОРИТЕТИ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА 55
2.5. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ УГОДИ ПРО ВІЛЬНУ ТОРГІВЛЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА КАНАДОЮ 63
2.6. УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ У СФЕРІ ТУРИЗМУ 72

РОЗДІЛ 3. УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКІ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ Й ПЕДАГОГІЧНІ СТУДІЇ 86

3.1. АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ Й КУЛЬТУРИ В ПРАЦЯХ ІВАНА ОГІЄНКА 86
3.2. СЛАВІСТИЧНІ СТУДІЇ ЯРОСЛАВА-БОГДАНА РУДНИЦЬКОГО 95
3.3. ІНСТРУМЕНТАЛЬНЕ ВИКОНАВСЬКЕ МИСТЕЦТВО УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ КАНАДИ: ПЕРСОНАЛІЇ Й КОЛЕКТИВИ 106
3.4. УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕКА В СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ДОСВІД КАНАДИ ТА СВІТУ 119

ВИСНОВКИ 129

ВСТУП

У колективній монографії відображено найновіші наукові дослідження із сучасного канадознавста, перспективного напряму, який постійно розвивається в Україні[1]. Видання такої праці дуже актуальне.

На сьогодні спостерігаємо зацікавленість науковців різними аспектами канадознавства, зокрема суспільними, політичними, історичними, економічними, філологічними, культурними, освітніми, педагогічними тощо. Коло питань, які вони розглядають, є "багатоманітним, проте здебільшого – фрагментарним за ступенем вивченості окремих аспектів"[2]. Варто додати, що "сучасні дослідження Канади в Україні "розпорошені" як географічно, так і тематично – наявні праці стосуються різноманітних вузьких аспектів, немає системних досліджень цієї країни"[3].

Ураховуючи це, основною *метою* колективної монографії є спроба систематизувати найбільш пріоритетні канадознавчі дослідження в Україні на сьогодні, заповнити прогалини в малодосліджених сферах. Одне з наших *завдань* – це привернення уваги до важливості наукової співпраці між Україною та Канадою, адже розвиток українсько-канадських зв'язків відображає 125-літню історію відносин двох країн, а також розширення об'єкта дослідження канадознавства, який повинен

---

[1]Активний розвиток канадських студій в Україні відбувається в період незалежності нашої держави, коли українські центри канадознавства розпочали свою діяльність. Так, у 2005 р. засновано Центр канадських студій імені Рамона Гнатишина при Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича. У 2010 р. створено Центр канадознавства Національного університету "Острозька академія". У 2015 р. відкрито Центр канадознавства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки в Луцьку. Усі вони є осередками більшості наукових досліджень із канадознавства, тут постійно організовують конференції, симпозіуми, наукові читання з канадознавства, що сприяє згуртуванню й співпраці канадознавців України.

[2] Бурцева, Марина. 2016. "Основні напрямки канадознавчих досліджень: огляд української та російської пострадянської історіографії". *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія Історія. Вип. 24: 336–342.

[3] Бессонова, Марина. 2014. "Канадознавство у незалежній Україні: проблеми та перспективи". *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Формування основних напрямів розвитку соціогуманітарних наук"* (Дніпродзержинськ, 11–12 квітня 2014 р.): 57–59.

уключати наукові дослідження українсько-канадських зв'язків у різних сферах.

Міжнародна українсько-канадська колективна монографія – це перше в Україні таке видання, що свідчить про його *наукову новизну* й перспективність. Матеріал монографії систематизовано у трьох книгах: перші дві – українською мовою, третя – англійською, що збільшує коло її читачів, а також підкреслює *теоретичне значення* й *практичне застосування книги*.

До першої книги колективної монографії українською мовою увійшли дослідження кількох науковців із Канади та України (із Вінніпега, Києва, Луцька, Тернополя). Вона складається зі вступу, трьох розділів і висновків.

Перший розділ "Суспільно-політичні та історичні виміри канадознавства" складається з підрозділів, у яких увагу зосереджено на пріоритетах сучасних канадсько-українських відносин (підр. 1.1. Бессонова Марина, м. Київ, Україна), історії поселення українців та їхній внесок у розбудову Канади (підр. 1.2. Кравчук Галина, Цап Орест, м. Вінніпег).

До другого розділу "Українсько-канадські соціально-економічні дослідження" входять матеріали про зовнішньоекономічну політику й дипломатію України та Канади (підр. 2.1. Деделюк Катерина, м. Луцьк), сучасний стан та перспективи українсько-канадських торговельно-економічних відносин (підр. 2.2. Гнедько Катерина, Маковецька Лариса, Мандрик Ірина, м. Луцьк), розвиток торговельно-інвестиційних відносин між Україною й Канадою (підр. 2.3. Сищук Андрій, м. Луцьк). У розділі також ідеться про пріоритети торговельно-економічного співробітництва України та Канади (підр. 2.4. Пікулик Оксана, м. Луцьк), особливості реалізації угоди про вільну торгівлю (підр. 2.5. Братко Ірина, м. Київ), українсько-канадські зв'язки у сфері туризму (підр. 2.6. Агапова Ірина, Копачинська Галина, Коцан Наталія, м. Луцьк).

Третій розділ "Українсько-канадські культурно-освітні й педагогічні студії" складають підрозділи, у яких основну увагу закцентовано на аналізі творчого доробку видатних українців Канади, зокрема Івана Огієнка (підр. 3.1. Данилюк Ніна, м. Луцьк) та Ярослава-Богдана Рудницького (підр. 3.2. Гапон Леся, Лісняк Стефанія, м. Тернопіль), висвітленні питань концертно-виконавської діяльності української діаспори Канади (підр. 3.3. Чернецька Наталія, м. Луцьк) і досвіду Канади й світу у створенні української бібліотеки в системі інформаційно-комунікаційних технологій (підр. 3.4. Салата Галина, м. Київ).

Міжнародна колективна монографія стане в нагоді науковцям, аспірантам і докторантам, студентам, магістрам і викладачам факультетів міжнародних відносин, іноземної філології, історії, політології та національної безпеки, філології та журналістики, економіки та управління, педагогічної освіти та соціальної роботи. Видання рекомендоване осередкам канадознавста в Україні, українським студіям у Канаді, а також буде корисна всім, хто цікавиться дослідженнями україно-канадських зв'язків у різних сферах.

РОЗДІЛ 1
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ ВИМІРИ КАНАДОЗНАВСТВА

1.1. ПРІОРИТЕТИ СУЧАСНИХ КАНАДСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН

Канада була першою західною країною, яка визнала незалежність України 02 грудня 1991 р., на наступний день після проведення Всеукраїнського референдуму. Таке рішення прийнято як данину величезній українській громаді, що проживала в Канаді й протягом багатьох років активно виступала за незалежність своєї історичної батьківщини [13]. Дипломатичні відносини між двома державами офіційно встановлено з 27 січня 1992 р. за допомогою обміну нотами між Міністром закордонних справ України Анатолієм Зленком і Міністром закордонних справ Канади Барбарою МакДугал. Із того часу канадсько-українські стосунки набули статусу особливого партнерства.

Предметом цієї наукової розвідки є узагальнення основних вимірів канадсько-українських відносин та виокремлення найбільш пріоритетних із-поміж них на сучасному етапі. Варто відзначити, що в рамках канадознавчих студій стосунки Канади й України вже привертали увагу вітчизняних науковців. Так, серед матеріалів, у яких здійснено узагальнювальні огляди двосторонніх відносин, слід згадати публікації В. Макара [10], П. Черника [14], статтю Н. Конон та А. Скребнєвої [9]. Особливу увагу українські автори приділяють вивченню результатів двосторонньої співпраці із залученням Канадської агенції міжнародного розвитку [5]. Також здійснено низку досліджень щодо питань економічної співпраці й допомоги [7; 15], що надається з боку Канади. На окрему увагу заслуговують наукові розвідки, у котрих розкрито внесок української діаспори Канади в розбудову незалежної України та підтримку двосторонніх відносин. Так, серед таких праць можна згадати публікацію В. Богданової стосовно ролі діаспори в особливому партнерстві Канади й України [3], дисертаційне дослідження Л. Дибчук, яка вивчала внесок української діаспори Канади й країн Латинської Америки в розвиток економіки та культури України [6], узагальнювальну

статтю-спостереження засновника Українського центру ресурсів та розвитку (Канада) Р. Петришина [11] й інтерв'ю Р. Петришина тематичному Інтернет-проекту Historians [8]. І це – неповний перелік публікацій та авторів.

Цей матеріал є своєрідним продовженням уже проведених досліджень. Основну увагу буде приділено двом головним питанням: окресленню пріоритетів сучасних двосторонніх канадсько-українських відносин й узагальненню основних проявів канадської допомоги Україні.

Співпрацю між Канадою та Україною започатковано ще з радянських часів, але інтенсивні двосторонні відносини стали розвиватися саме з 1990-х рр., після проголошення незалежності та встановлення дипломатичних відносин. Відтоді двостороння співпраця на міждержавному рівні підтримується завдяки низці дипломатичних установ, якот: Посольство Канади в Україні (м. Київ), Консульство Канади в Україні (м. Львів), Посольство України в Канаді (м. Оттава), Генеральне (м. Торонто) і Почесне (м. Ванкувер) консульства України. У 2017 р. анонсовано відкриття Генерального консульства в м. Едмонтоні.

Із 1990-х рр. створюється договірно-правова база, що регламентує співробітництво обох країн у різних сферах: станом на початок 2018 р. вона складає 52 чинні документи. Першими з них були "Декларація про відносини між Україною і Канадою" (22.09.1991 р.), "Спільна Декларація про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Канадою" (27.01.1992 р.), "Декларація про економічне співробітництво між Україною і Канадою" (07.07.1992 р.).

Важливими документами, які визначають специфічний статус відносин обох держав є "Спільна Декларація про особливе партнерство між Україною та Канадою" (1994 р.) [4] і "Спільна Декларація про подальший розвиток відносин особливого партнерства між Україною і Канадою" (2001 р.) [12]. Як видно з назв цих документів, підписаних міністрами закордонних справ Канади та України, стосунки між двома державами закріплено як *Особливе партнерство*. Варто відзначити, що в обох Спільних деклараціях підкреслено, що безпечне існування й територіальна цілісність вільної, незалежної, процвітаючої та суверенної України відповідає основоположним інтересам Канади й усього міжнародного співтовариства [4; 12]. В означених документах проголошено відданість України та Канади принципам демократії й ринкової економіки, підтримка Канадою розвитку України та важливість двосторонньої співпраці для забезпечення стабільності й процвітання у світі.

Попри наявність спільних позицій в обох деклараціях про особливе партнерство, у них містяться й суттєві відмінності. Так, у першому документі разом із констатацією необхідності створювати найсприятливіші умови для прискорення розвитку контактів у всіх відповідних галузях, особливо стосовно політики, економіки, безпеки, науки, культури та охорони навколишнього середовища на основі принципів взаємної вигоди, а також формувати й практично реалізовувати ефективну договірно-правову базу для розширення двосторонніх відносин, – окрему увагу акцентовано на питаннях відмови України від ядерної зброї [4]. Нагадаємо, що в перші три роки відновленої української незалежності це питання було чи не найважливішим у політиці західних держав стосовно України. Друга спільна декларація про особливе партнерство вже містить визнання Канадою внеску України в процес нерозповсюдження ядерної зброї й роззброєння (мається на увазі ратифікація Договору СНО-1, Договору про заборону випробувань ядерної зброї та належність до Договору про нерозповсюдження як без'ядерної держави) [12]. Тож, порівняно з документом 1994 р., питання подальшого нерозповсюдження ядерної зброї й набуття Україною статусу без'ядерної держави в тексті декларації 2001 р. вже втратило свою актуальність.

Різниця між деклараціями 1994 та 2001 рр. полягає також у тому, що другий документ має більш визначену структуру й чіткіше сформульовані пріоритети подальшого особливого партнерства між Канадою та Україною. Так, із-поміж пріоритетів відзначено політичні, безпекові, економічні й інші відносини.

У *політичній сфері* передбачено забезпечення регулярного політичного діалогу на найвищому рівні між двома країнами через започаткування процесу співробітництва між Міністерством закордонних справ України й Департаментом закордонних справ та міжнародної торгівлі Канади за допомогою проведення щорічних консультацій. У *сфері міжнародної безпеки* акцентовано увагу на співробітництві на двосторонньому й багатосторонньому рівнях стосовно ініціатив, спрямованих на боротьбу з міжнародним тероризмом, міжнародною організованою злочинністю, незаконним обігом наркотиків, відмиванням доходів, отриманих злочинним способом, незаконною торгівлею зброї та переміщенням ядерних, хімічних, біологічних й інших потенційно небезпечних матеріалів; а також співробітництво у сфері миротворчої діяльності та превентивної дипломатії в рамках Організації Об'єднаних Націй, Організації з безпеки та співробітництва в Європі, а також у

межах Хартії про особливе партнерство між Україною й НАТО та програми "Партнерство заради миру". У *сфері економічних відносин* декларувалось актуальне на той момент продовження співробітництва у сфері виконання Україною її зобов'язань, пов'язаних зі вступом до Світової організації торгівлі (СОТ) і встановлення тісної співпраці в рамках СОТ після набуття Україною членства в ній. Із-поміж *інших сфер канадсько-українського особливого партнерства* визначено такі: співпраця на міжрегіональному рівні; надання Україні технічної допомоги задля поглиблення ринкових реформ, сприяння демократичному розвиткові й підвищення ефективності управління, підтримки реформ в аграрному секторі. Окрему увагу приділено питанням охорони навколишнього природного середовища та подоланню наслідків аварії на Чорнобильській атомній станції. До того ж особливе партнерство передбачає сприяння та підтримку прямих контактів між громадянами й приватними організаціями, уключаючи неурядові та культурні інституції. При цьому в тексті Спільної декларації 2001 р. відображено й вагомий внесок української діаспори в розбудову канадсько-українських відносин [12].

24 вересня 2009 р. Міністр закордонних справ Лоуренс Кеннон підписав з Україною "Дорожню карту" українсько-канадських стосунків, де визначено пріоритетні сфери для двосторонньої співпраці [16]. У цьому документі наголошено на взаємному бажанні поглиблювати відносини в економічній, політичній, гуманітарній, культурній і безпековій сферах. Серед пріоритетів позначено такі: політичний діалог, євроатлантична безпека, оборонна сфера, співробітництво в економічній, торговельній та енергетичній сферах, міжособистісні контакти й культурні обміни. У "Дорожній карті" вказано, що цей перелік пріоритетів не є вичерпним, але помітно, що він є подовженням тих основних напрямів співпраці, які зафіксовано в Спільних деклараціях про особливе партнерство 1994 і 2001 рр.

Варто відзначити, що пріоритети канадсько-українських відносин, задекларовані у вищенаведених документах, успішно виконуються – за допомогою укладання та втілення відповідних угод і меморандумів про порозуміння в таких галузях, як торгівля, технічна співпраця, оборона та взаємна правова допомога, інвестиції, транспорт тощо. Основні факти та результати виконання цих домовленостей окреслено в низці публікацій уже згаданих українських авторів (В. Макара, П. Черника, Н. Конон та А. Скребнєвої). Окрім того, завдяки використанню сучасних засобів комунікації, детальну інформацію про двосторонні відно-

сини надають офіційні сайти дипломатичних представництв Канади й України. Посольства обох держав репрезентовані й у соціальних мережах. Відстеження окреслених інформаційних ресурсів дає змогу виокремити основні пріоритети особливого партнерства, виявити динаміку двосторонніх стосунків, визначити найбільш актуальні питання в той чи інший період.

Не менш важливу, а інколи й домінуючу роль у двосторонніх відносинах відіграє допомога, яка надається Україні з боку Канади. Окреслюючи основні виміри цієї підтримки, потрібно чітко виокремлювати два складники: офіційну політику та допомогу з боку канадської влади (стосунки на рівні державних структур) і допомогу з боку канадської громади (відносини на рівні суспільства, які здебільшого презентовано представниками української діаспори). Так, представник активної частини української діаспори Р. Петришин виділяє три основні джерела фінансування проектів із Канади: (1) уряд Канади у формі прямого фінансування (Канадська агенція з міжнародного розвитку (КАМР) та інші організації) і непряме фінансування через міжнародні організації (такі як ОБСЄ, ВООЗ, Світовий банк, ООН); (2) приватні організації, зацікавлені в Україні; (3) канадсько-українська спільнота (громадські організації, церква, окремі представники діаспори) [11, с. 83].

Якщо окреслити в загальних рисах офіційну політику й допомогу з боку канадської влади, то варто відзначити, що з 1991 р. Канада інвестувала значні зусилля та ресурси на підтримку демократичних перетворень, політичних й економічних реформ в Україні, а також її інтеграції до євроатлантичних та міжнародних структур й організацій. Саме ці виміри становили найбільший пріоритет для офіційної Канади.

Ці зусилля особливо активізувалися після Помаранчевої революції 2004 р. Так, канадські спостерігачі допомагали забезпечити вільні й справедливі президентські вибори в Україні у грудні 2004 р. та січні-лютому 2010 р., а також парламентські в березні 2006 р. та вересні 2007 р. Канада вітала вступ України до Світової організації торгівлі в травні 2008 р. і підтримує її прагнення до можливого членства в НАТО [17].

Стосовно питань оборони, то Канада підтримує особливе партнерство між Україною й НАТО. Серед форм партнерства в цій сфері варто назвати організацію мовних курсів, навчальних програм із питань лідерства та миротворчих операцій для українського військового й цивільного персоналу. Україна є третім за величиною учасником канадської Програми військової підготовки та співробітництва [17].

Канада співпрацює з Міжнародним банком реконструкції та розвитку, у межах якого фінансується низка різноманітних проектів і програм. Так, серед чотирьох країн, яким надано двосторонню допомогу ЄБРР і Канади, Україна є єдиною європейською (інші це Йорданія, Єгипет та Марокко) [18].

Україна є однією з 20 країн (і єдиною європейською), де зосереджено програми Канадської агенції з міжнародного розвитку. Сучасні проекти сфокусовано на підтримці економічних можливостей для українців та зміцнення демократії. У межах Програми глобального партнерства проти поширення зброї й матеріалів масового знищення, очолюваної країнами Великої сімки, Канада й Україна співпрацюють за проектами у сфері ядерної безпеки (уключаючи Чорнобильський фонд «Укриття»), перекваліфікації науковців, які раніше займалися зброєю (за допомогою Українського науково-технологічного центру) й прикордонної безпеки. Як відзначає М. Дерда, Канадська агенція з міжнародного розвитку наразі є однією з найдієвіших організацій із надання гуманітарної допомоги, упровадження проектів і програм, які сприяють розвитку економіки, медицини, освіти, демократії. У співпраці КАМР з Україною основну увагу звертають на технічне співробітництво, зосереджуючи увагу на структурі управління, розбудові інституційних можливостей, укріпленні громадянського суспільства та зміцненні ядерної безпеки [5, с. 257].

Якщо звернутися до огляду іншого складника, то дослідники канадсько-українських відносин неодноразово підкреслювали той факт, що важливу роль у налагодженні відносин незалежної України з провідною західною державою відіграла й продовжує відігравати українська діаспора. Так, українська діаспора істотно допомогла в заснуванні Посольства України в Канаді та придбанні необхідної для цього нерухомості. Саме завдяки представнику української діаспори Ерасту Гуцуляку у вересні 1992 р. придбано будинок № 331 на вулиці Меткалф в Оттаві та передано в подарунок Уряду України для розміщення в ньому першого Посольства України в Канаді [13]. Друга будівля українського посольства (будинок № 310 на вулиці Сомерсет Уест) також придбана завдяки фінансовій підтримці Фонду Конгресу українців Канади. Деякі деталі цієї історії опубліковані на сайті Українського посольства в Канаді.

Представники української діаспори були ініціаторами багатьох проектів та програм допомоги постраждянській Україні. У публікаціях вітчизняних дослідниць В. Богданової й Л. Дибчук систематизовано

основні напрями та форми надання такої допомоги з боку представників української діаспори [3; 6]. Спираючись на результати досліджень згаданих авторів варто назвати такі основні напрями: допомога в розвитку державного будівництва й громадянського суспільства в Україні; підтримка спорту, освіти, науки та культури, національно-духовного відродження. Із-поміж найбільш поширених форм надання допомоги автори називають гуманітарну, кредитно-фінансову, інвестиційну, матеріальну підтримку різноманітних проектів і програм; створення спільних підприємств; підтримку шкільництва, надання комп'ютерної техніки та літератури; організацію різноманітних курсів і стажувань для вчителів та лікарів; організацію літніх таборів тощо.

Окрім того, потрібно згадати й формування спеціальних іменних та цільових фондів, які надають гранти й стипендії; заповіти особистих коштів окремих представників української діаспори; утворення спеціальних фірм та організацій, які опікуються різноманітними формами надання допомоги Україні. Так, у публікації Р. Петришина наведено огляд історії однієї з таких організацій – Канадсько-Української фундації, яка виконує роль парасолькової організації добровольців, котрі координують інформацію й різні проекти між Канадою та Україною [11]. Таких організацій й об'єднань представників української діаспори існує дуже багато в Канаді, відтак ця проблематика заслуговує на окреме детальне вивчення.

У якості комплексної допомоги Україні можна навести діяльність діаспори в справі подолання наслідків Чорнобильської катастрофи. Потрібно відзначити, що найбільш активно та, по суті, першими відреагували на це власне представники української діаспори. Так, у м. Вінніпезі в жовтні 1986 р. на XV Конгресі Комітету українців Канади (який згодом перейменовано на Конгрес українців Канади) створено комісію для збирання інформації про наслідки ядерної катастрофи та ситуацію в районах, що постраждали від неї. Згодом цю інформацію почали поширюватися в міжнародних організаціях, а також серед учасників конференції з безпеки й співробітництва в Європі, із метою привернення уваги до проблем наслідків техногенної катастрофи [1, с. 21]. Тож проблема набула розголосу й питання надання допомоги почало обговорюватись і на рівні офіційної влади.

Потрібно відзначити, що специфікою допомоги з боку Канади в проблемах подолання наслідків Чорнобильської аварії є саме комбінація офіційної підтримки України (із боку канадського уряду) і неофіційної, (із боку канадських громадян, більшість із яких мають

українське коріння). Узагальнення щодо канадської допомоги Україні в контексті подолання наслідків чорнобильської катастрофи вже здійснювались автором [2]. Тому відзначимо лише, що офіційну державну допомогу здебільшого орієнтовано на участь у багатосторонніх міжнародних заходах та, зокрема, підтримку такого масштабного проекту як "Укриття", а допомога з боку канадської громади українського походження була сфокусована на наданні різноманітної гуманітарної допомоги безпосередньо постраждалим від Чорнобильської трагедії українцям. І таких прикладів об'єднаної допомоги можна навести безліч.

Особливу позитивну роль відіграють офіційна та діаспорна Канада в питаннях підтримки територіальної цілісності й збереження суверенітету України в період із часів Революції гідності (2013 р.) та російської агресії (із 2014 р.). Канада офіційно висловлюється за підтримку нашої держави на міжнародному рівні. Окрім того, запроваджує санкції проти Росії й бере участь у мораторіях стосовно російських проектів у різних міжнародних організаціях. Офіційну підтримку територіальної цілісності України висловлювали прем'єр-міністри Канади С. Гарпер і нині чинний Дж. Трюдо, міністр закордонних справ Х. Фріленд та інші високопосадовці. Проблема допомоги й підтримки Україні з боку Канади в період від 2014 р. також потребує окремого комплексного дослідження: Канада стала не лише адвокатом українських інтересів на міжнародній арені в часи гібридної війни, а й істотно допомагає нашій державі в справі проведення реформ і підтримки української армії.

Утім, як указують дослідники, попри наявність позитивного досвіду у двосторонніх відносинах, існують і певні проблеми, викликані у насамперед специфікою суспільно-політичної й економічної ситуації в Україні. Так, співпраця з нашою державою залишається здебільшого односторонньою – від офіційної Канади та діаспори до України. На це вказують як вітчизняні дослідники (В. Богданова), так і представники самої діаспори (Р. Петришин). Наприклад, частою буває ситуаційність і спорадичність зв'язків між представниками діаспори й українцями на історичній батьківщині: проекти, які започатковуються, інколи мають особистий характер та спрямовані на розв'язання вузьких, а не загальноукраїнських проблем. Звідси випливає й виникнення настороженості та розчарованості з боку діаспори [3, с. 77].

Ми окреслили лише деякі аспекти сучасних канадсько-українських відносин. Ця проблематика не є вичерпаною в нашій публікації, тож потребує подальших досліджень, як спеціалізованих (за окремими вимірами й галузями співпраці), так і узагальнювального характеру.

Загалом, можна погодитися з тими науковцями, які прогнозують продовження подальшої співпраці Канади й України, її взаємовигідність. Але варто враховувати і той факт, що це має бути двосторонній рух: якщо українські потреби не будуть збігатись із власними інтересами Канади – то, попри активність діаспори та її лобіювання українських інтересів, канадська сторона може втратити зацікавленість у відносинах з Україною.

Якщо йдеться про спільні інтереси для обох держав, то значною мірою вони пов'язані з необхідністю диверсифікації зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних партнерів. Тому налагодження співпраці в згаданих у межах цієї публікації галузях є обопільно вигідним. Стосовно допомоги, то тут також можна стверджувати про вигідність, яку отримують обидві сторони. Так, Канада, яка є донором цієї допомоги, успішно реалізовує таке зовнішньополітичне завдання, як підтримка свого статусу як демократичної держави, що сприяє поширенню демократичних цінностей і таких важливих складників демократичного розвитку держав світу, як права людини та верховенство права. Для Канади, яка вважається "середньою державою" (*middle power*), можливість продемонструвати себе як дієвого актора міжнародних відносин є дуже важливою. Стосовно України, яка є реципієнтом допомоги, зовнішня матеріальна, фінансова, технічна, гуманітарна підтримка надає можливість продовжувати реформи й розбудову демократичних інститутів, хоча на цьому шляху існує багато препон як внутрішнього, так і зовнішнього походження. Отже, на цьому етапі інтереси Канади та України збігаються, а головними пріоритетами є питання демократії й безпеки.

Література

1. Барановська, Наталія. 2007. "Чорнобильська трагедія і громадські організації в діаспорі". *Наукові запаски Національного університету "Острозька академія". Історичні науки* 9: 19–27.
2. Бессонова, Марина. 2016. "Основні прояви канадської допомоги України в контексті подолання наслідків Чорнобильської катастрофи". *Проблеми техногенної безпеки в Україні та світі (до 30-ї річниці аварії на Чорнобильській АЕС)*: 79–86.

3. Богданова В. 2003. “Принципи особливого партнерства та ролі діаспори в українсько-канадському співробітництві”. *Науковий вісник Дипломатичної академії України 9*: 74–85.
4. Верховна Рада України. 1994. Спільна Декларація про особливе партнерство між Україною та Канадою. Березень 1994. http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/124_002/conv
5. Дерда М. 2012. “Канадська агенція міжнаціонального розвитку (КАМР) та особливості її діяльності в Україні. *Наукові запаски Національного університету “Острозька академія”. Серія філологічна* 25: 256–257.
6. Дибчук, Людмила. 2006. “Внесок української діаспори Канади та країн Латинської Америки в розвиток економіки та культури незалежної України (1991–2005 рр.)” Дис. канд. наук. Національний педагогічний університет імені М. Драгоманова.
7. Клімов, Максим. 2013. “Канадсько-українське співробітництво в інноваційній сфері: історія та сучасність”. *Гілея 75*: 133–135.
8. Козаченко, Іван. 2016. “Підтримуючі реформи в українських університетах та суспільстві: інтерв’ю з професором Романом Петришиним”. *Historians, March 16*. http://www.historians.in.ua/index.php/en/intervyu/1837-pidtrymuiuchy-reformy-v-ukrainskykh-universytetakh-ta-suspilstvi-interv-iu-z-profesorom-romanom-petryshynym
9. Конон, Наталія, Скрєбнєва Анастасія. 2016. “Українсько-канадські відносини: сучасний стан та перспективи розвитку”. *Грані 2* (130): 27–32.
10. Макар, Віталій. 2011. “Канадсько-українські відносини на сучасному етапі”. *Materialy I Міжнародної конференції з канадознавства, 26–28 лютого 2010 р., м. Чернівці*: 26–31.
11. Петришин, Роман. 2010. “Історія Канадсько-Української Фундації (КУФ) з 1995 по 2010 року: спостереження та роздуми”. *Наукові запаски Національного університету “Острозька академія”. Історичні науки 1*5: 82–98.
12. Посольство України в Канаді. 2001. “Спільна Декларація про подальший розвиток відношень особливого партнерства між Україною та Канадою”. http://www.infoukes.com/ukremb/jointdeclar-u.shtml
13. Посольство України в Канаді. 2012. “Історія заснування Посольства України в Канаді”. http://canada.mfa.gov.ua/ua/embassy/history
14. Черник, Петро. 2014 рік. “Україна – Канада: стан та перспективи сучасних міждержавних взаємин”. *Гілея* 83: 403–408.
15. Яценко О., Білецька І. 2015. “Реалізація цілей торгово-економічного співробітництва України та Канади в континентально-інтеграційному контексті”. *Науковий вісник Дипломатичної академії України* 3 (22): 95–102.
16. Government of Canada. 2009. Priorities for Canada-Ukraine Relations (Road Map). September 24. http://www.canadainternational.gc.ca/ukraine/bilateral_relations_bilaterales/canada_ukraine.aspx?lang=eng
17. Government of Canada. 2011. “Canada and Ukraine.” http://www.canadainternational.gc.ca/ukraine/bilateral_relations_bilaterales/index.aspx?lang=ukr

18. Government of Canada. 2016. “Canada at the European Bank for Reconstruction and Development 2015 Report on Operations Under the European Bank for Reconstruction and Development Agreement Act” May 2. https://www.fin.gc.ca/admin/bank-banque/ebrd-berd15-1-eng.asp

1.2. УКРАЇНЦІ КАНАДИ: ТРУДНОЩІ, ВИПРОБУВАННЯ, УСПІХИ ТА ДОСЯГНЕННЯ

“*Земляки! Європа розкрила перед світом нову карту історії, а на ній золотими буквами виписано: Воскресення! Кожен народ потряс підвалинами свого буття і почав нове життя свободи й щастя!*”

Такими оптимістичними та патріотичними словами Микола Устиянович, відомий у Галичині письменник і громадський діяч, майже 170 літ тому (19–26 жовтня 1848 р.), відразу після скасування панщини, відкрив у Львові перший з’їзд українських учених [13].

Та жити вільно й щасливо на своїй землі, але в чужому ярмі нашим людям, особливо селянству, не судилося. Соціальна несправедливість, масове безробіття, брак землі, злидні, непосильні податки, мусóва військова повинність примусили їх шукати кращого життя аж за океаном. Тисячі з них на зламі XIX–XX ст. опинилися в преріях Канади, зокрема в Манітобі.

Задокументована історія українського поселення в Канаді бере свій початок від 1891 р., коли із села Небилів, повіт Калуш (нині – Рожнятівський район Івано-Франківської обл.), до Канади прибули Іван Пилипів і Василь Єлиняк. Вони залишили для нащадків свої спогади, записані в 1932 р. Іваном Боберським, українським громадським і політичним діячем, активним членом Товариства опіки над українськими поселенцями ім. Св. Рафаїла в Канаді. Івана Пилипова та Василя Єлиняка прийнято вважати першими українськими поселенцями в Канаді.

Процес групової української еміграції до Канади великою мірою спричинив Осип Олеськів [20], якого називають батьком української еміграції до Канади. Він розумів, що еміграція є неминучим процесом, але застерігав людей від Бразилії, де клімат й умови життя були цілком несприятливими для наших людей. Він радив їхати до Канади та навіть їздив до Канади, щоб на власні очі побачити канадські прерії, про-

поновані урядом для заселення землі, та ближче ознайомитися із самим еміграційним процесом.

Сучасні дослідники доказують, що в історії відомі випадки поселення українців у Канаді, які сягають періоду війни 1812 р. між Францією й царською Росією. У час війни вояки двох найманих швейцарських полків, Демеронського та Девотевільського, серед яких були вихідці з українських етнографічних земель, опинилися в британському полоні й пізніше, уже в складі британської армії, були відправлені до Північної Америки на війну з американцями, після закінчення якої за їхню службу отримали тут земельні наділи [12].

Важливо також згадати імена українців за походженням Юрія Лисянського та Петра Полетики, якими гордяться українці України й Канади. Юрій Лисянський (1773–1837), уроджений у Ніжині нащадок козацького роду, ім'я якого присвоїла собі царська Росія, ступив на землю Північної Америки ще понад 200 років тому (1803–1806), у час навколосвітньої подорожі. Лисянський – усесвітньо відомий мореплавець, географ, який зробив низку географічних відкриттів, зробив великий внесок у світову океанографію, етнографію й інші науки. Карту світу, складену Ю. Лисянським, протягом багатьох років брали за основу інші картографи. Його іменем названо один із Гавайських островів, гору на острові Сахалін, затоку біля Аляски та інші географічні об'єкти [1], [5].

З іменем Петра Полетики (1778–1849), уродженого під Києвом, пов'язано одну зі сторінок історії формування Канади. Протягом 1817–1822 рр. він обіймав посаду надзвичайного посла Російської імперії в США, а з 1825 р. був сенатором і служив у міністерстві внутрішніх справ. Його ім'я стоїть під двома договорами щодо розмежування кордонів між царською Росією й Британськими колоніями в Північній Америці, які пізніше об'єднано в домініон Канада. Його іменем також названо й гору в південно-східній Алясці – *Mt. Poletica* [24].

Професор Ярослав Рудницький називає Полетику "*...одним з визначних державних мужів початку 19-го сторіччя, що їх видала козацька Україна*", і додає, що "*український вклад у розбудову Канади сягає дальше в глиб минулого як 1891-го року*" (Свобода, 17 серпня 1967 р.).

Із нагоди 150-річчя від дня укладення угоди про демаркацію кордонів між царською Росією й Британією та в честь українців, які спричинили розбудову Північної Америки, у м. Вікторія (Британська

Колумбія) в 1975 р. споруджено гранітний монумент (див. рис. 1.1). Головою комітету зі спорудження монументу обрано українського історика, відомого в Канаді громадського діяча д-ра Михайла Гуцуляка; почесним головою був колишній прем'єр-міністр Канади *Hon. John C. Diefenbaker*. Монумент складається з трьох панелей, на яких назву договору подано англійською, українською та французькою мовами з іменами й підписами дипломатів, гарантів демаркації кордонів, які вели переговори в 1825 р.:

Pierre de Poletica, амбасадор Російської імперії до США

The count de Nesselrode, міністр закордонних справ Російської імперії

Stratford Canning, британський дипломат.

Рис. 1.1. *Монумент у м. Вікторія з нагоди 150-річчя укладання договору [29]*

Фрагмент карти в нижній частині монументу відтворює лінію, якою проходить визначений у 1825 р. кордон. Дві морські видри по боках є символом основного виду промислу Канади тих часів – торгівлі й обміну дорогоцінним хутром, що також ураховували під час укладення договору (*In Commemoration of the Treaty Between Great Britain*

and the Russian Empire, 28 February 1825, Demarcating Canada's Western Boundary [29].

Історичні постаті Петра Полетики, Юрія Лисянського є гордістю України. Пишатися ними мають українці нашої держави й діаспори, а не Росії, яка століттями присвоювала собі вікові надбання нашого великого народу, українську віру, мову, історію, культуру... і наших людей, кращих із кращих, цвіт нашої нації, розсіяний по цілому світу [9].

Нелегкими були початки перших українських переселенців у преріях Канади. Опинилися вони на землі, якої ніколи не торкалася людська рука, де зима тривала до п'яти місяців, а морози досягали 40–50 градусів, у краю з частими весняними повенями, нестерпною літньою спекою й пожежами... Були це роки важкої, мозольної праці, самітництва, туги за домом і ріднею. Але тверде бажання втриматися фізично й психологічно, стати на ноги, інтегруватись у чужинецьке середовище та водночас зберегти свою національну ідентичність перемагало.

Українці прагнули волі, хотіли землі, й із часом вони стануть у вільному світі господарями і своєї долі, і своєї землі. Вони побачать, що ця земля по-своєму красива, що, якщо прикласти працю рук і тепло душі, то й тут можна жити. Жити на волі, жити в достатку, працювати для себе... Вони поволі звикатимуть до суворих зим і нестерпної літньої спеки, переживуть повені та пожежі. Із часом вони зуміють перебороти й неприв'ітність тих, які оселилися тут ще перед ними й від яких через незнання мови терпіли приниження та надуживання.

Забере добрий десяток літ, сповнених важкої праці, величезної витривалості, завзятої наполегливості, нелюдського терпіння, щоб на місці непрохідних лісів, ніколи не висихаючих боліт і багна лягли не лише перші скиби зораної землі, а й забіліли стінами перші хатини й церкви, виросли господарські споруди, розкинулися широкі пшеничні лани та пасовиська, зацвіли яблуні, потягнули свої голови до сонця соняшники... По канадських преріях понесеться запах свіжого хліба, випеченого з любов'ю українською господинею... Ніжно залоскоче душу рідна колискова пісня... І не раз чужа земля заплаче українськими сльозами від жалібного, краючого душу: "Вічная пам'ять...". Недалеко від хатини з'явиться перший горбок – перша могила на канадській землі, у якій навіки знайде спочинок спрацьоване чи виснажене невиліковною хворобою тіло українського хлібороба... Але запечатати гріб по-християнському звичаю ще не буде кому – не було ще своїх священиків. Не буде кому дати шлюб. Підростатимуть нехрещені діти...

Надзвичайно цінними в цьому аспекті є спогади самих переселенців та складені українцями в Канаді вірші та пісні, окремі з яких стали народними. У них відображено ті труднощі, перешкоди, які випали на їхню долю в такій на початках непривітній чужині, почуття самотності, безмежну тугу за рідною землею й родиною:

Та й не шуми луже дуже,
Зелененький гаю,
Не завдавай серцю жалю,
Що я в чужім краю [4].

Багато віршів із життя українців у Канаді зібрав Олекса Гай-Головко та видав книгою "Українські письменники в Канаді" [2]. Яскравими прикладами цього є рядки поезій Петра Зварича й Симона Паламарюка:

Що за буда, що за речі,
Що за речі, звідки це прибуло?
Та ж ту тому тиждень назад
Нічого не було.
Чи ту чернець-богомолець
Від людей сховався?
Чи індіян з манатками
Сюди заблукався?
Ані оден, ані другий
Тут не проживає,
То Йван Зварич із Тулови
Фарму зачинає... [2, с. 44–45].

Хоч на початках було не до жартів, наші люди ніколи не втрачали почуття гумору:

Тихо, сумно, наче в гробі,
Кругом нич не чути,
Ні голосу соловейка,
Ані пісні – нути.
Лиш комарі ненаситні
Хмарами літають,
Всюди пхаються влізливо
Та й кров випивають... [2, с. 41].

Цей кровопивець-комар "удостоївся" звання "провінційного птаха Манітоби", яку жартівливо називають столицею комарів Канади. "Вдячні" українці навіть звели комареві пам'ятник висотою близько 5 м у містечку, яке вони заснували ще в 1904 р. і назвали Комарно [17].

Із часом українці й чужої мови навчилися. Правда, їхню мову важко назвати англійською. Дуже популярним у Канаді був Яків Май-

даник, автор книги сатирично-гумористичних оповідань “Вуйко Штіф Табачнюк...” (1935–1959). Свої оповідання він пише саме в такому стилі й такою мовою, якою розмовляли наші перші переселенці в Канаді. Ось рядки з оповідання “Штіф пише лист до жінки” [2, с. 91–92]:

Кохана жено, моя кубіто. Доношу тобі, моє поводзенє орайт сказати. Ми дістали на зиму лейдоф, але на марч знов буде джаб...

А завершує словами:

...Вуцумерія що ти так довго не відписуєш?

Гаріоб відпиши!

Твій старий фела і френд Штіф.

Із цього приводу не можна не згадати світлої пам’яті отця мітрата Семена Іжика (1913–1996), рукопокладеного кардиналом Йосипом Сліпим, активного громадського діяча, довголітнього головного редактора колись дуже популярного в діаспорі українського католицького часопису “*Поступ*”, ведучого української радіо (“Голос України”) і телевізійної програм. Майже в кожному номері газети він подавав свої фейлетони із життя українців Канади, які також писав українською мовою, пересипаною англійськими словами.

Значна кількість фейлетонів пізнавально-виховного характеру увійшла в збірку о. Семена Іжика “Сем Шило пише”, яку опубліковано у Вінніпезі в 1963 р. накладом видавництва “*Поступ*”. Ось як автор описує подію відкриття пам’ятника Тарасу Шевченку у Вінніпезі 9 липня 1961 р.:

“*Під монюментом Шевченка спіч тримав прем’єр Канади і прем’єр Манітоби. Я ... аж заплакав з радости... Прем’єр Манітоби дав промис, жи юш у гайскулах будут учити українцького язика... Да цол і Ґуд бай*!” [6].

За перші (найважчі) десятиліття, які можна назвати періодом випробувань, українцям удалося пустити глибоке коріння в землю Канади. Добре розвинені ферми, власна церква, школа, культурно-освітні товариства, часописи, право голосувати, свої професіоналісти, власні представники в уряді Канади: Андрій Шандро – в Альберті, Тарас Ферлей – у Манітобі, – усе це є безперечним свідченням поступу вперед. Єдиного їм бракувало – єдності. Щодо цього 100-літній ювілей Т. Шевченка українці Вінніпеґу відзначали не в березні, а в травні 1914 р. Із цієї самої причини в місті відзначали принаймі три ювілеї Шевченка, правда, у різні дні [10]. Не кращими були справи й на релігійному полі.

Хоч українці на цей час уже належали до різних товариств, громадських організації, але бракувало організації, яка б координувала

їхню роботу й була представником від цілої громади до уряду Канади. Цієї єдності всіма силами не допускали русофіли, соціалісти та комуністи, головним завданням яких у Канаді було "*вести збройну боротьбу проти канадійського уряду і менш насильну але однаково рішучу проти громадських і політичних інституцій" Канади* [3].

1914 р. застав українців Канади розсвареними та розбитими на різні протилежні групи, а те все, що вони осягнули до цього часу, поблякло з вибухом війни в Європі, яка увійшла в історію під назвою Перша світова війна. На той час майже всі українці Канади, крім їхніх дітей, уже народжених у Канаді, були іммігрантами із земель і під Росією, і під Австро-Угорщиною.

Відразу після вступу Великобританії в Першу світову війну федеральний уряд Канади прийняв надзвичайний закон про воєнні заходи (*The War Measures Act of 1914*). Згідно із ним ті, які прибули з держав ворожого Канаді табору (Австро-Угорщина, Німеччина та ін.), уважалися "ворогами" (*enemy aliens*). Доходило до того, що українці змушені були міняти свої прізвища. Уряд Манітоби навіть дав розпорядження закрити всі двомовні школи й спалити українські підручники. Українців переслідували, арештовували, конфісковували все майно та без ніякого суду відправляли в концентраційні табори (*internment camps*) на примусові роботи з позбавленням права голосувати. Таких таборів у Канаді, уключаючи Манітобу, нараховувалось 24 [21], у них перебувало понад 80 тис. українських переселенців разом із дітьми.

Доречно лише згадати ім'я *Пилипа Коновала*, капрала Оттавського 77-го піхотного батальйону Канадського експедиційного війська, який добровільно зголосився до війська. Він є єдиним українцем, нагородженим за бойові заслуги найвищою військовою нагородою Британської імперії – Хрестом Вікторії (22 серпня 1917 р.). Іронічним є той факт, що, мобілізуючи українців до свого війська (і тисячі добровільно погодилися до нього, не раз навмисне приховуючи своє походження), водночас уряд Канади арештував і садив за ґрати тисячі його побратимів й інших європейців [22].

Не покращилося життя українців й після закінчення війни. Використовуючи пресу, ветерани війни домагалися від уряду, щоб виселити з Канади всіх українців, яких уважали ворогами та зрадниками. Вони підмовляли "*уряд конфіскувати та віддати їм і землі тої решітки українських фармерів, які ще не були за колючими дротами концтаборів*" [14]. Над українцями продовжували знущатися, їх не брали на роботу, руйнували їхні помешкання та установи.

Усвідомлюючи, що потрібно братися до рішучіших дій, українці сходилися на зібрання й скликали громадські віча. На сходинах у домівці читальні "Просвіти" 27 травня 1918 р. прийнято рішення вислати до Оттави свою делегацію з вимогою справедливого вирішення українського питання. Та уряд Канади не поспішав...

Роками тривало оббивання порогів вищих інстанцій, переговорів і надсилання листів від різних українських організацій та установ до уряду Канади, лідерів партій тощо щодо розв'язання українського питання. Справу на користь української громади вирішено аж у 2008 р., майже століттям пізніше. 9 травня 2008 р. Конґрес Українців Канади (КУК) й уряд Канади підписали угоду про створення канадського фонду (*Canadian World War I Internment Recognition Fund*) на суму 10 млн дол., що є визнанням факту інтернування українців у Канаді в роки Першої світової війни. За уряд Канади документ підписав Достойний *Jason T. Kenney*, міністр із питань громадянства, імміграції та мультикультуралізму. Адміністрування й відповідальність за цей фонд покладено на Фундацію ім. Т. Шевченка, управа якої розміщена у Вінніпезі [14].

У навчальних програмах з історії в публічних школах та у вищих навчальних закладах Канади й Америки про інтернування українців у Канаді в роки Першої світової війни десятками років не було навіть згадки.

Те, що українці пережили в той замовчуваний період, заслуговує на те, щоб цей час став сторінкою історії українців Канади, щоб про них знали й пам'ятали майбутні покоління, внуки-правнуки не лише українців у Канаді, а й в Україні. Це поможе їм зрозуміти трагічність ситуації, у якій опинилися наші перші переселенці, якою дорогою ціною давалися їм хліб насушний і долари, якими вони навіть у найскрутнішу хвилину ділилися з рідними в краї.

Наш живучий люд вижив, подолав одне з найважчих випробувань, став на ноги, став рівним серед рівних у багатонаціональній родині канадців.

У 1940 р. під впливом федерального уряду Канади нарешті створено КУК (Комітет українців Канади), суспільно-громадську організацію, яка координує роботу усіх українських організацій і представляє свою громаду до уряду Канади [36]. До КУК входять майже всі політичні, громадські, культурні й релігійні організації українських канадців. Засновники КУК – Братство українців-католиків, Союз гетьманців-державників, Союз українців-самостійників, Українське національне об'єднання. Українські прокомуністичні організації ніколи не

були членами КУК. Офіційна назва від 1989 р. – Конґрес українців Канади – *Ukrainian Canadian Congress* (UCC) [31]. Головний офіс КУК розміщений у м. Вінніпезі. Першим його головою був о. Василь Кушнір.

Засновані першими українськими поселенцями установи, організації, культурно-освітні товариства виконали свою історичну місію – і більшість із них перестали існувати. Сьогоднішній день – це епоха диктованих часом змін, удосконалень і нововведень.

З активно діючих сьогодні в житті канадських українців є кооператива "Калина" (1930); Манітобський відділ суспільної служби українців Канади (1945) [32]. Попередня назва – Ukrainian Canadian Relief Fund; Асоціація українських волонтерів "Милосердя" (2000) [25]; Українська канадська фундація імені Тараса Шевченка (1953) [28]; Фундація "Освіта" (1982) [30]; низка танцювальних ансамблів; один із найкращих хорових колективів Північної Америки чоловічий хор "Гуслі" (1969) [19]; мішаний хор імені Олександра Кошиця (1967) [26]; із березня 2014 р. почав виходити двомовний журнал "Український Вінніпеґ" [33] тощо.

Від самих початків, коли перші українці оселились у Манітобі, Вінніпеґ поступово ставав освітнім і культурним центром. Тут уже працювали державні школи, університет. Першим вищим навчальним закладом у Західній Канаді, який надавав наукові звання своїм випускникам, був *Манітобський університет* (*University of Manitoba*), відкритий 1877 р. у Вінніпезі [36].

Унікальною подією в діяльності педагогічного факультету Манітобського університету у 2011 р. був двотижневий курс вартістю шість кредитів "*Соціальна справедливість: як навчати про інтернування українців в Канаді та український голодомор*". Такий навчальний курс при вищому навчальному закладі в Північній Америці проведено вперше [15]. Організаторами та основними інструкторами курсу були д-р Денис Глинка й д-р Орест Цап. На зустріч зі студентами запрошено члена федерального уряду, українця за походженням, достойного James Bezan. Він був одним із тих політиків, який доклав усіх зусиль для того, щоб узаконити BILL C-459, згідно з яким уряд Канади у 2008 р. визнав Голодомор в Україні геноцидом [16]. Курс був частково спонсорований Фондом при Манітобському університеті, призначеним для запровадження нововведень, Фундацією ім. Т. Шевченка й Центром Українських канадських студій [34].

Уже понад 35 років при Манітобському університеті існує Центр українських канадських студій (заснований у 1981 р.). Адміністратором

Центру є директор у співпраці з дорадчим комітетом [35]. Місією цієї наукової інституції, створеної на базі договору університету та колегії Св. Андрея, у приміщенні якої міститься Центр, є створення, збереження й поширення знань про українську канадіану. Це завдання втілюється в життя на основі навчальних курсів, дослідницько-пошукової роботи та співпраці з громадськими організаціями.

Рис. 1.2. *Ведучі української телепрограми д-р Орест Цап (діючий директор Центру українських канадських студій) та отець мітрат Семен Іжик під час зустрічі з Владикою Максимом Германюком, Митрополитом української католицької церкви в Канаді (початок 90-х років)*

Щороку Центр пропонує курси з української канадіани (релігія, історія, педагогіка, політика, література, архітектура, культура та ін.) і співпрацює з департаментом німецьких та славістичних студій, який пропонує курси української мови, літератури, історії, географії й ін.). Співпрацює також із департаментами історії, релігії, політики, економіки та ін. Щорічно кращі студенти відзначаються призами й отримують стипендії, які фінансують і Центр, і колегія Св. Андрея.

У план роботи Центру включено такі заходи: наукові симпозіуми й конференції, доповіді, дискусії, публікації, зустрічі з авторами (Канада та Україна) і презентацій їхніх праць тощо. Традиційними при Центрі стали лекції, спонсоровані відомими в науковому світі українцями Іраїдою й Михайлом Тарнавецькими. Лекційні читання відбуваються кожні 2–3 роки за участю запрошених доповідачів.

Потрібно назвати також імена Степана й Анни Журавецьких та Дмитра Мимки, з ініціативи яких при Центрі засновано й фінансуються позиції двох науковців-дослідників, зацікавлених українською канадіаною, які займаються пошуковою роботою в архівах університету, готують доповіді, працюють над публікаціями. У 2017 р. це були д-р Ро-

берт-Богдан Климаш (спонсори Журавецькі) та д-р Олена Вдовина (спонсор Мимка).

Центр українських канадських студій іде в ногу з життям української громади Вінніпегу та українців в Україні. Неодноразово представники Центру отримували запрошення для участі в радіо- й телепередачах (англійською, французькою та українською мовами) для ознайомлення з перебігом й аналізом подій в Україні (відзначення Дня незалежності України українцями Канади, Помаранчева революція, Майдан, захоплення Росією Криму, війна на східних землях України тощо).

Українці влилися в громадське, політичне та культурне життя Канади, заслужили повагу й пошану серед інших народностей.

Однією з фундаментальних ознак канадської спадщини та ідентичності є багатокультурність. Щодо цього потрібно назвати ім'я сенатора Павла Юзика (1913–1986), сина українських емігрантів. Він був одним з основоположників політики багатокультурності й уважається батьком мультикультуралізму. У 2008 р. урядом Канади запроваджено щорічну нагороду за надзвичайний внесок у розвиток багатокультурності, якій дано ім'я Павла Юзика – *Paul Yuzyk Award for Multiculturalism*. Про це оголосив достойний *Jason T. Kenney*, міністр із питань громадянства, імміграції та мультикультуралізму у Вінніпезі 13 листопада 2008 р. [18]. Крім нагороди, лауреати отримують по 20 тис. дол. Канади.

Навіть наша писанка, улюблений вид традиційного українського фольклорного мистецтва, стала частиною багатої мультикультурної спадщини Канади (див. рис. 1.3).

Рис. 1.3. *Українська писанка. Вегревіль (Vegreville), Альберта [11]*

Із нагоди 125-ліття поселення українців у Канаді (2016) монетний двір Канади (*Royal Canadian Mint*) [27], який розміщено у Вінніпезі, випустив першу у світі срібну монету у вигляді писанки (вартістю 20 дол. Канади) (див. рис. 1.4). Монети у вигляді писанки користуються великим попитом.

Рис. 1.4. *Срібна позолочена монета у вигляді писанки 2018 р. (тираж – 5 тис.) [27]*

Внуки-правнуки тих, які понад століття тому в пошуках землі та волі приїхали на ці, тоді ще необжиті землі, сьогодні є гордістю Канади. Неможливо назвати імена всіх відомих українців, але з великою приємністю й почуттям безмежної гордості наведемо імена кількох з них.

Політичні діячі – *Stephen S. Poloz*, губернатор банку Канади; *Edward Richard Schreyer*, 22-й генерал-губернатор Канади; *Ramon John Hnatyshyn*, 24-й генерал-губернатор Канади; *James Bezan*, член федерального уряду Канади; *Paul Yuzyk*, сенатор, один із творців політики багатокультурності; *Anita Raynell Andreychuk*, сенатор; *Chrystia Chomiak Freeland*, міністр закордонних справ; *Gary Filmon*, 19-й прем'єр-міністр Манітоби; *Peter Michael Liba*, 22-й лейтенант-губернатор Манітоби; *Stephan Juba*, 37-й мер міста Вінніпега.

Правова система Канади – *John Sopinka*, молодший суддя Верховного суду Канади; *The Honourable Benjamin Hewak*, головний суддя Манітоби.

Збройні сили Канади – *Izydor Popowich*, бригадир-генерал.

Освоєння космосу – *Roberta Bondar*, перша канадська жінка-астронавт; *Joshua Kutryk*, полковник, новообраний астронавт Канади.

Засоби масової інформації – *Victor Malarek,* автор, відомий журналіст, головний репортер програми *W5* журналістських досліджень у мережі *CTV*.

Спорт – *Wayne Gretzky*, *Bill Mosienko, Jordin Tootoo* (хокей); *Penny Oleksiak* (плавання), чемпіонка літніх Олімпійських ігор у Бразилії 2016 р.

Бізнес – *Eugene Melnyk* (фармацевтика), власник професійної хокейної дружини Ottawa Senators, меценат; *James C. Temerty*, засновник і голова компанії *Northland Power Inc*., яка працює над розробкою проектів альтернативної електроенергії, меценат.

Кінематографія – *Yurij Luhovy, Adriana Luhova, Halia Kuchmij*.

Музика, театр, кіно – *Luba Goy,* актриса, найбільш відома з телевізійної програми *Royal Canadian Air Farce*; *William Shatner*, кіноактор, найбільш відомий із фільму *Stark Trek* (Capitan Kirk); *Mimi Kuzyk,* кіноактриса (*Hill Street Blues*); *Ireneus Zuk*, піаніст; *Lubka Kolessa,* композитор, піаністка; *Kuzmenko Larisa,* композитор; *Roman Hurko,* композитор сакральної музики; *Adriana Chuchman*, оперна співачка; *Luba Kowalchuk* (Luba), естрадна співачка, автор кількох музичних альбомів, удостоєна нагороди Juno; *Chantal Kreviazuk*, сучасна естрадна співачка, композитор, музикант; *Randy Bachman*, музикант, композитор, виконавець (*The Guess Who*).

Декоративно-прикладне мистецтво – художник *William Kurelek,* скульптори *Leo Mol, Roman Kowal* та ін. (англійський правопис власних імен ужито задля збереження їх автентичності).

Навіть королева Англії Єлизавета II має кревні зв’язки з Україною, які ведуть до великого князя Київського Володимира Мономаха [23].

Актуальними й донині є слова розстріляної німцями в 1942 р. в Бабиному Яру української патріотки, поетеси, громадського та політичного діяча Олени Теліги: “*Перед нашою молоддю блискуче завдання – стати батьками майбутнього своєї нації*”. А нашим завданням як освітян є допомога молоді реалізувати цю мету.

Література

1. Всеукраїнська громадська організація “Українське Зуєстрове Козацтво”. “У козацькій свиті – довкола світу: Лисянський Юрій Федорович”. http://www.kozatstvo.net.ua/ua/publications/ukr
2. Гай-Головко, Олекса. 1980. *Українські письменники в Канаді*. Вінніпеґ, Канада: Інститут дослідів Волині, 41.
3. Гладун, Іван. 1948. *Мене вчили зради*. Вінніпег, Манітоба: Українська видавнича спілка в Канаді.

4. Гулей, Дмитро. 1986. *Українська народня творчість*. Торонто: Гомін України.
5. Електронна бібліотека. Національна академія наук. "Лисянський Юрій Федорович". http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history
6. Іжик, Семен. 1963. *Сем Шило пише*. Вінніпег, Канада: Поступ.
7. Кравчук, Галина. 2011. "Інтернування українців в Канаді та український голодомор". *Українські Вісті. 18–31 серпня 2011.* http://stattitablohy.ezreklama.com/Prava-liudini/3942-intiernuvannia-ukrayintsiv-v-kanadi-ta-ukrayins-kii-golodomor-iak-prikladi-novogho-pidkhodu-do-vivchiennia-traghichnikh-istorichnikh-podii.html
8. Кравчук, Галина. 2012. *Моє село на Україні...* Вінніпег, Канада.
9. Кравчук, Галина. 2017. "Будівничі Канади, якими гордиться український рід (до 150-ліття Канади)". *Український вимір: міжнародний збірник науково-педагогічних, методичних статей і матеріалів з України та діаспори*. Чернігів, XIV: 63–65.
10. Кравчук, Галина. 2017. "100-літній ювілей Кобзаря в українській столиці Канади". *Український Вінніпеґ. Ukrainian Winnipeg Portal. May, 2017*: 27. www.ukrainianwinnipeg.ca
11. Мандрівник. Блог вчителя-географа. "Пам'ятник українській писанці у Канаді". http://mandrivnikl.blogspot.ca/2015/04/blog-post_10.html
12. Роїк, Олександр. 1994. "Чи були українці в Канаді перед 1891-им роком?" *Життєвий досвід українців у Канаді: рефлексії*. Вінніпег, Канада: УВАН: 15– 92.
13. Тиктор, Іван. 1936. *Калєндар для всіх на переступний 1936 рік*. П'ятий річник. Львів.
14. Цап, Орест. 2009. Роль "Просвіти" у формуванні української громади в Канаді. *"Просвіта" в національно-культурному житті українського народу (до 140-річчя з часу заснування).* Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка: 145–152.
15. Black, J. and Cap, O. 2014. "Human Rights, Information, and Communication Technology (ICT): A Case Study of Art Education Teacher candidates". *The International Journal of Civic, Political and Community Studies*. Vol. 11, Issue 2: 31.
16. Black, J. and Cap, O. 2016. "Creative Digital Arts Education: Exploring Art, Human Ecology, and New Media Education through the Lens of Human Rights". *Open Journal of Social Sciences*, 4: 246–256. http://dx.doi.org/10.4236/jss.2016.47034
17. Historic Sites of Manitoba. "Komarno Pioneer Monument". http://www.mhs.mb.ca/docs/sites/komarnocairn.shtml
18. Honorable Senator Paul Yuzyk. "Paul Yuzyk". www.yuzyk.com/yuzyk-multicult-award-e.shtml
19. Hoosli Ukrainian Male Chorus, Winnipeg. "Hoosli". https://www.hoosli.com
20. Kaye, V.J. 1964. *Early Ukrainian Settlements in Canada 1895-1900: Dr. Josef Oleskow's Role in the Settlement of the Canadian Northwest*. Toronto, Ontario: Ukrainian Canadian Research Foundation.

21. Luciuk, Y. L. 2001. *In fear of the barbed wire fence: Canada's first national internment operations and the Ukrainian Canadians, 1914–1920*. Kingston, Ontario: Kashtan Press. https://www.uccla.ca/In_Fear_of_the_Barbed_Wire Fence.pdf
22. Luciuk, Y. L. 2017. *A Canadian Hero. Corporal Filip Konoval, VC and the Battle of Hill 70*. Kingston, Ontario: Kashtan Press.
23. Lysenko, T. 2014. *The Price of Freedom*. Lulu Publishing. www.lulu.com
24. Mt. Poletica. The Alaska-Canada Boundary. "Mt. Poletica". http://www.explorenorth.com/library/ weekly/aa103000a.html
25. Myloserdia. Humanitarian Association of Ukrainian Volunteers. "Myloserdia". http://www.myloserdia.com
26. O. Koshetz. Ukrainian Choir. "O. Koshetz Choir". http://www.koshetzchoir.org
27. Royal Canadian Mint. "Pysanka". http://www.mint.ca
28. Shevchenko Foundation. "Shevchenko Foundation in Canada". https://shevchenkofoundation.com
29. The Historical Marker Database. "In Commemoration of the Treaty Between Great Britain and the Russian Empire, 28 February 1825, Demarcating Canada's Western Boundary". http://www.hmdb.org/marker.asp?marker=48937
30. The Osvita Foundation Inc. "The Osvita Foundation". http://mpue.ca/ Osvita/website/about.htm
31. Ukrainian Canadian Congress. "Ukrainian Canadian Congress (UCC)". http://www.ucc.ca
32. Ukrainian Canadian Social Services. Headquarters. "Ukrainian Canadian Relief Fund". http://www.ucss.info/about.htm
33. Ukrainian Winnipeg. "Ukrainian Winnipeg Magazine". www.ukrainianwinnipeg.ca
34. University of Manitoba. "Summer Institute on Ukrainian Internment and Holodomor". http://umanitoba.ca
35. University of Manitoba. "Ukrainian Canadian Stidies". http://umanitoba.ca
36. University of Manitoba. "University of Manitoba". http://umanitoba.ca
37. Veryha, V. 1967. "The Ukrainian Canadian Committee: Its Origin and War Activity". *Thesis presented to the School of Graduate Studies, Department of History of the University of Ottawa as partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Arts*. https://ruor.uottawa.ca/bitstream/10393/21445/ 1/ec55314.pdf

РОЗДІЛ 2
УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА ТА ЕКОНОМІЧНА ДИПЛОМАТІЯ УКРАЇНИ Й КАНАДИ

Дослідження глибини та багатогранності відносин між Україною та Канадою варто розвивати на основі розуміння таких ключових аспектів: по-перше, Канада стала першою західною країною, що визнала нашу державу 2 грудня 1991 р., а розвиток дипломатичних стосунків розпочався 27 січня 1992 р.; по-друге, канадський політикум проявляє системне активне сприяння, фінансову та експертну підтримку демократичних змін і реформ в Україні, підтримку суверенітету та територіальної цілісності України; по-третє, Канада послідовно підтримує Україну на двосторонньому рівні й у рамках міжнародних організацій; по-четверте, країни підтримують міцні та динамічні відносини, які ґрунтуються на особливих історичних і культурних зв'язках, наявністю в Канаді понад мільйонної громади канадців українського походження [6, с. 8].

Хронологію ровзитку відносин між країнами можна умовно поділити на три етапи [1]:

1) із 1991 р. до 1999 р. – становлення відносин між державами, початок розвитку співпраці: проведено 15 зустрічей і візитів на різних рівнях (групи А – 8, групи Б – 2, групи В – 5); підписано 40 документів, що складають основу для розвитку взаємовигідної економічної співпраці, визначають загальні напрями та цілі розвитку двосторонньої економічної співпраці. Це, зокрема, Декларація про економічне співробітництво між Україною і Канадою (7.07.1992 р.), Угода між Урядом

[1] Зустрічі та візити групи А – на рівні Президента України та Генерал-губернатора, Прем'єр-міністра України й Канади; групи Б – на рівні Голови Верховної Ради України та Спікерів Палати громад і Сенату Парламенту Канади; групи В – на рівні керівників зовнішньополітичних відомств України та Канади

України та Урядом Канади про торговельні та комерційні відносини (31.03.1994 р.), Угода про дружбу і співробітництво між Україною і Канадою (24.10.1994 р.), Угода між Урядом України і Урядом Канади про сприяння та захист інвестицій (24.10.1994 р.), Угода між Урядом України і Урядом Канади про економічне співробітництво (24.10. 1994 р.);

2) із 2000-го до 2006 р. – уповільнення темпів розвитку відносин та контактів на найвищому рівні: проведено 14 зустрічей і візитів (групи А – 3, групи Б – 1, групи В – 10); підписано сім документів, зокрема Спільну декларацію про подальший розвиток відносин особливого партнерства між Україною і Канадою (05.12.2001 р.), низку домовленостей у сфері співробітництва з питань зміни клімату, житлового будівництва, у галузі доброчесності, у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним способом, та фінансування тероризму;

3) із 2007 р. до сьогодні – найбільш продуктивна стадія розвитку відносин: проведено 34 зустрічі та візити (групи А – 13, групи Б – 3, групи В – 18); підписано п’ять документів, зокрема Дорожню карту українсько-канадських відносин (24.09.2009 р.), Угоду про вільну торгівлю (11.07.2016 р.), Домовленість про оборонне співробітництво між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Канади і Збройними силами Канади (03.04.2017 р.) [6, с. 7].

Загалом розвиток зовнішньоекономічних відносин між Україною та Канадою ґрунтується на 50 чинних документах. Зазначимо, що в спільних деклараціях, підписаних міністрами закордонних справ України й Канади в 1994 і поновлених у 2001 та 2008 рр., відносини між Україною та Канадою закріплені як «відносини особливого партнерства» [7]. Аналізуючи зміст Декларацій, варто наголосити на підтримці Канадою розвитку України й важливості нашої двосторонньої співпраці для країн. Отже, наша держава та Канада демонструють взаємне бажання поглиблювати їхні відносини в економічній, політичній, гуманітарній, культурній і безпековій сферах [8], тож Канада є важливим стратегічним економічним партнером України за океаном.

Основними принципами двосторнньої співпраці та розвитку зовнішньоекономічної політики між державами визначено взаємне розуміння й визнання того, що демократія є головною гарантією безпеки, процвітання й свободи, має спиратися на верховенство права та підтримуватися належним управлінням; співробітництво у сфері оборони й безпеки є основою ефективної відповіді викликам миру та безпеки;

взаємна підтримка суверенітету, незалежності й територіальної цілісності, уключаючи право кожної держави вільно обирати власну внутрішню та зовнішню політику – головне в наших двосторонніх відносинах; усебічна співпраця між Україною й Канадою сприяє процвітанню, добробуту та безпеці євроатлантичної спільноти [8].

Потрібно виокремити такі ключові виміри, що підтверджують високий рівень розвитку відносин між Україною й Канадою: 1) політичний (Канада підтримує Україну в контексті протидії збройній агресії Росії; так, у 2016 р. Канада двічі розширила санкції проти РФ, офіційною є позиція членів уряду й прем'єр-міністра Канади щодо необхідності відновлення територіальної цілісності України); 2) економічний (унаслідок підписання Угоди про вільну торгівлю між Україною та Канадою відбувається поглиблення торговельної співпраці й розглядається можливість розширення дії Угоди на торгівлю послугами; Канада продовжує фінансувати проекти, спрямовані на реформування правоохоронної системи України, розвиток малого та середнього бізнесу, підтримку вимушених переселенців; Канада першою серед західних держав ще в 1992 р. відкрила кредитну лінію Україні); 3) військово-технічний (унаслідок підписання Угоди про оборонне співробітництво між Україною й Канадою відкриваються нові перспективи інтенсифікації співпраці за такими пріоритетними напрямами, як оборонні дослідження, розробка та виробництво, матеріальне забезпечення, логістика, оборонна політика, освіта; в Україні діє місія UNIFIER, у межах якої канадські військовослужбовці проводять спеціалізовані тренування українців) [5–7].

Звертаємо увагу на такі особливі сфери економічної двосторонньої співпраці, як сільське господарство та енергетика. Саме розвиток цих секторів є надзвичайно важливим для перспектив національної економіки. Відтак реалізація спільних українсько-канадських проектів у цих галузях становить особливий інтерес у рамках реалізації зовнішньоекономічної політики. Так, Канада підтримує ініціативу надання Україні технічної допомоги, спрямовану на створення розвинутого сільського господарства з відповідним виробництвом продуктів рослинництва і їх переробки. Держави також мають намір співпрацювати задля сприяння ефективному функціонуванню енергетичного сектору України на ринкових засадах (зокрема щодо відновлення та модернізації потужностей української газотранспортної й інших інфраструктур, а також диверсифікації українських джерел енергопостачання, зокрема завдяки використанню канадських ядерних технологій).

Загалом, основною метою зовнішньоекономічної політики України та Канади є реалізація наміру розширити співробітництво в економічній сфері для сприяння економічному зростанню й створенню робочих місць, підтримки реформ і лібералізації економіки, розвитку сприятливого для торгівлі та інвестицій бізнес-клімату й удосконалення взаємного доступу на ринки товарів та послуг.

На основі аналізу контенту чинних документів й офіційних заяв представників України та Канади щодо двосторонньої економічної співпраці варто виокремити такі ключові напрями зовнішньоекономічної політики двох держав, як: 1) сприяння зростанню обсягів торгівлі й інвестицій; 2) розширення доступу до ринків та посилення багатосторонньої торговельної системи. У цьому контексті варто зауважити, що якісне, збалансоване й взаємовигідне співробітництво з урахуванням національних інтересів країн може бути досягнуто засобами економічної дипломатії. Говорячи про двосторонню економічну дипломатію та її ефективність, відзначимо, що її метою є забезпечення зовнішньополітичних умов функціонування вітчизняних підприємств на ринках іншої країни, розширення наявних ринків збуту і диверсифікація потоків вітчизняного експорту.

До реальних здобутків двосторонньої економічної дипломатії останнього часу потрібно віднести підписання, ратифікацію й імплементацію Угоди про вільну торгівлю між Україною та Канадою. Зазначимо, що повноцінні двосторонні торговельно-економічні відносини були встановлені ще в 1994 р. Утім, для підписання Угоди існували бар'єри в реалізації наявного потенціалу торговельно-економічних відносин (це зумовлено членством Канади у НАФТА, де торгівля з третіми країнами обмежується високими митами). У ході тривалих переговорів, які розпочалися ще з 2009 р., представникам України й Канади вдалося досягти домовленості про створення двосторонньої зони вільної торгівлі (підписано 11 липня 2016 р., чинна з 1 серпня 2017 р.), що дало змогу уникнути попередніх торговельних обмежень у рамках НАФТА [4, с. 30]. Справедливо зауважити, що вже у 2017 р. (уперше з 2014 р.) удалося подолати негативні тенденції у двосторонньому торговельному співробітництві внаслідок набуття чинності Угодою. Утім, і досі обсяги торгівлі з Канадою абсолютно не відповідають потенційним можливостям: експорт українських товарів до цієї держави у 2017 р. склав близько 0,5 % від загального українського експорту, у той час як канадських товарів в Україну імпортовано в сім разів більше [2].

Виконання положень Угоди передбачає розвиток взаємовигідної торговельної співпраці між країнами: з одного боку, Канада відкриває 98 % свого ринку для українських виробників, які зможуть без мита експортувати перероблену сільськогосподарську продукцію, товари харчової, легкої, хімічної, нафтової й машинобудівної промисловості; експорт деяких товарів (пшениці, ячменю, яєць, яловичини, свинини) буде безмитним лише в межах установлених квот; з іншого – Україна зобов'язується скасувати митні тарифи на 72 % канадських товарів (зокрема на рибу й морепродукти, зернові, арахіс, соки, мінеральну воду), при цьому на частину канадських товарів мита скасують не одночасно, а з використанням перехідних періодів у 3, 5 і 7 років.

Зазначимо, що дія Угоди поширюється й на такі сфери, як доступ до державних закупівель на однакових умовах із місцевими компаніями (обсяг ринку – близько $12 млрд); технічна допомога для виходу українського МСБ на ринок Канади, інформування бізнес-спільнот щодо переваг вільної торгівлі; усунення технічних бар'єрів; закріплення правил походження товарів; сприяння чесній конкуренції.

Важливо, що документом передбачено можливість України застосовувати надзвичайні захисні заходи (тимчасове підвищення мит) для стабілізації ситуації та запобігання значної шкоди українському національному виробникові у випадку значного зростання імпорту з Канади після скасування ввізних мит.

Особливо значущим здобутком переговорного процесу є домовленість про наявність процедури сприяння торгівлі, що передбачає взаємний доступ сторін до всіх необхідних регуляторних актів у сфері торгівлі, автоматизацію митних процедур і використання ІТ-технологій, а також створення системи подання скарг щодо митних служб.

Отже, підписання Угоди про вільну торгівлю між Україною й Канадою потрібно визнати беззаперечним успіхом двосторонньої економічної дипломатії. І сьогодні першочерговим завданням для нашої держави є ефективне використання переваг від набуття чинності Угодою, зокрема щодо розширення обсягів економічної взаємодії та залучення канадських інвестицій [1, с. 234–235]. За оцінками Мінекономрозвитку, запровадження Угоди сприятиме зростанню товарообігу між Україною й Канадою у п'ять разів [2].

Аналізуючи інвестиційний вимір економічної дипломатії, зазначимо, що двосторонні відносини в цій сфері, на жаль, не є надто успішними й результативними. У цілому, частка канадських інвестицій складає близько 0,2 % усіх прямих іноземних інвестицій в економіку України,

які спрямовують переважно в промисловість (переробна промисловість, транспорт, оптова й роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів). Після здобуття Україною незалежності багато канадських компаній, власники більшості з яких мали українське походження, спробували почати бізнес у нашій державі. Утім, тогочасні внутрішні проблеми національної економіки пов'язані із загальною нестабільністю, рейдерством, шахрайством, корупцією й недосконалістю національної судової системи зумовили розчарування інвесторів, у результаті чого канадські інвестиції в Україну майже припинилися. Активізація роботи щодо залучення інвестицій відбулася після 2004 р. Основне завдання української інвестиційної дипломатії сьогодні полягає в забезпеченні належного інформування про можливості та переваги інвестування в національну економіку, а також формування позитивного іміджу нашої держави, як надійного реципієнта іноземних інвестицій.

Успішним для двосторонньої інвестиційної дипломатії був 2016 р., адже уряд Канади розпочав реалізацію п'ятирічного проекту інвестування 28 млн канадських доларів у розвиток молочного бізнесу в Україні (проект діятиме в чотирьох регіонах – Івано-Франківській, Львівській, Дніпропетровській і Херсонській областях; кошти буде спрямовано на придбання лабораторного обладнання, створення молокозбиральних пунктів, облаштування спеціальних станцій доїння безпосередньо на пасовищах) [9].

У межах підтримки Канадою реформування й економічного зростання економіки України, починаючи з січня 2014 р. Канада виділила понад 140 млн дол. Варто зазначити, що очікувані результати від наданої фінансової допомоги проявлятимуться в такому: 1) упровадження більш сучасних та "екологічно-дружніх" методів менеджменту малих і середніх підприємств та фермерських господарств, особливо очолюваних жінками; 2) удосконалення місцевого бізнес-середовища для малих і середніх підприємств та фермерських господарств; 3) удосконалення регуляторної реформи для посилення торговельних й інвестиційних можливостей, особливо в таких ключових галузях, як малий бізнес [10].

Розвиток економічної дипломатії в науково-технічній сфері є насиченим і проявляється в таких заходах: 1) досягнення домовленостей щодо реалізації програм обміну студентами й викладачами між університетами двох країн, створення спільних навчальних програм; 2) із 1991 р. діє Канадсько-Українська парламентська програма (КУПП), у

межах якої щороку до 30 студентів українських ВНЗ протягом двох місяців проходять стажування в офісах членів Парламенту Канади; 3) реалізація програм сприяння розвитку освіти України завдяки проведенню семінарів і тренінгів для викладачів освітніх закладів, надання канадською стороною фінансування та допомоги у формуванні навчально-методичних матеріалів [4, с. 31].

Важливе значення для розвитку двосторонніх економічних зв'язків має ефективна система здійснення економічної дипломатії, яка концентрується на рівні Міністерства закордонних справ та дипломатичних представництв за кордоном (в Україні діє Посольство Канади в Києві, Консульство Канади у Львові, відповідно функціонує Посольство України в Оттаві, Генеральне консульство в Торонто, офіси в Пікерінгу та Ванкувері).

Аналізуючи інстиутційну основу здійснення економічної дипломатії України й Канади, варто зазначити, що більшу частку роботи в рамках реалізації завдань зовнішньоекономічної політики країн виконує низка установ, створення яких зумовлено потребою сприяння взаємовигідному економічному співробітництву.

Ідеться, зокрема, про Канадсько-Українську торгову палату. Мета її діяльності – створення сприятливих умов для двосторонньої торгівлі й інвестицій. Палата систематично організовує та спонсорує торговельні місії, делегації, проводить семінари й конференції, надає експертні оцінки та консультації фахівців у певних сферах бізнесу, сприяє налагодженню прямих контактів бізнесменів України й Канади. Завдяки використанню ресурсів вільного доступу, що систематизовані на сайті Торгової палати, кожне підприємство може знайти інформацію, що викликає інтерес (щодо вимог для імпортерів харчових продуктів до Канади; маркування в Канаді; вимог до імпорту сільськогосподарських товарів до Канади; вимог до молочних продуктів й ін.).

Існує також Канадсько-український проект підтримки торгівлі та інвестицій (CUTIS) [3] – це п'ятирічний проект, який спрямовано на стимулювання економічного зростання в Україні за допомогою збільшення української торгівлі з Канадою й заохочення канадських інвестицій в Україну; проект зосереджено на малому та середньому бізнесі.

Варто зазначити також про діяльність Офісу з просування експорту [2] – консультативно-дорадчий орган при Мінекономрозвитку, у межах якого можна підвищити обізнаність щодо ринку Канади, отримати

аналітику канадського ринку й експортний консалтинг, допомогу в просуванні українських товарів і послуг у Канаді та налагодженні співробітництва з канадським бізнесом; Ради експортерів й інвесторів при МЗС України, яка серед іншого надає підтримку в просуванні продукції українських компаній і підприємств-виробників на канадському ринку.

Основними ефективними інструментами економічної дипломатії які застосовують Україна та Канада, є: 1) підписання двосторонніх угод про розвиток економічної співпраці; 2) використання переговорного механізму для відстоювання національних інетресів, вирішення спорів, запобігання економічній дискримінації; 3) проведення двосторонніх бізнес-форумів як механізму розширення можливостей співробітництва в торговельній, інвестиційний, а також науково-технологічній сферах (на особливу увагу заслуговує проведення Канадсько-українського бізнес-форуму (20–21 червня 2016 р., м. Торонто) та Української торгової місії (28–31 жовтня 2017 р., м. Торонто), які є своєрідними майданчиками для налагодження прямих контактів між українським і канадським бізнесом, пошуку потенційних канадських партнерів); 4) надання технічної допомоги для покращення підприємницької освіти та створення сприятливого бізнесового середовища, забезпчення сталого економічного зростання; 5) розвиток міжрегіонального співробітництва й зміцнення зв'язків між провінціями та територіями Канади й областями України; 6) підтримка ділової активності української громади, яка проживає за кордоном, що посилює її вплив на розвиток двосторонніх торговельно-економічних й інвестиційних відносин [2].

Отже, активізація розвитку економічних відносин між Україною та Канадою зумовлена вдосконаленням інституційної інфраструктури й розширенням інструментарію реалізації двосторонньої економічної дипломатії. Такі позитивні зрушення сприяють підвищенню інтенсивності співпраці в політичній, економічній, інвестиційній, науково-технічній сферах. Реалізація зовнішньоекономічної політики на засадах особливого партнерства стимулює економічне зростання та розвиток сприятливого бізнес-клімату для торгівлі й інвестицій.

Література

1. "Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України". http://www.niss.gov.ua/public/File/book_2017/Poslanya_druk_fin.pdf

2. “Експорт. Нові можливості Канади”. https://cutisproject.org/blog/exports-aval/
3. “Канада інвестує мільйони в українське молоко”. https://tsn.ua/groshi/kanada-investuye-milyoni-v-ukrayinske-moloko-624324.html
4. “Канадсько-український проект підтримки торгівлі та інвестицій”. https://cutisproject.org/focus/
5. “Міжрегіональне співробітництво між Україною та Канадою”. http://canada.mfa.gov.ua/ua/ukraine-%D1%81%D0%B0/regions
6. Міністерство закордонних справ України. mfa.gov.ua
7. Посольство України в Канаді. http://canada.mfa.gov.ua/ua
8. “Пріоритети українсько-канадських відносин. Дорожня карта”. http://www.canadainternational.gc.ca/ukraine/bilateral_relations_bilaterales/canada_ukraine.aspx?lang=ukr
9. “Українсько-канадські відносини: сучасний стан та перспективи розвитку”. 2016. *Грані: Політологія*: 2 (130): 27–32. https://grani.org.ua/index.php/journal/ article/download/74/67/
10. “Canadian international assistance in Ukraine”. http://www.international.gc.ca/world-monde/issues_development-enjeux_developpement/priorities-priorites/where-ou/ukraine.aspx?lang=eng
11. “Export Promotion Office”. https://epo.org.ua/

2.2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКИХ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Із часів незалежності України двосторонні відносини з Канадою є одними з пріоритетних напрямів зовнішньої політики нашої держави. Торговельно-економічне співробітництво займає помітне місце у відносинах із Канадою, про що свідчить нормативно-правова база, яка нараховує понад три десятки принципово важливих документів [6]. Найважливіші серед них – Угода про торговельні та комерційні відносини, Угода про сприяння та захист інвестицій, Угода про економічне співробітництво, Конвенція про уникнення подвійного оподаткування й попередження ухилень від сплати податків стосовно доходів і майна. Ці угоди виконуються в повному обсязі та створюють необхідні умови для нормального здійснення торговельної й інвестиційної співпраці підприємців України та Канади [8].

11 липня 2016 р. у Києві в рамках офіційного візиту Прем'єр-міністра Канади Дж. Трюдо підписано, а в березні 2017 р. ратифіковано Угоду про вільну торгівлю між Канадою й Україною [9]. Угода набула чинності 1 серпні 2017 р. Це дало новий позитивний поштовх до активізації торговельно-економічних відносин між країнами. Тому дослідження сучасного стану й перспектив українсько-канадських торговельно-економічних відносин у контексті реалізації положень Угоди про зону вільної торгівлі є досить актуальним.

Положення Угоди про вільну торгівлю між Україною та Канадою забезпечують, зокрема, поглиблення торговельного й економічного співробітництва, у тому числі в частині торгівлі промисловими та сільськогосподарськими товарами, захисту інтелектуальної власності, регулювання державних закупівель. Угода скасовує 98 % тарифів на українські товари, які продаватимуться до Канади. Для канадських товарів одразу скасовується 72 % тарифів, а впродовж семи років безмитний експорт зросте до 98 %. Угода дасть змогу українському бізнесу отримати більші переваги, скориставшись можливостями від безмитного доступу до нового ринку, з іншого боку – відкриваються можливості для імпорту сировини й передових технологій, що сприятиме економічному зростанню [9].

У 2017 р. торговельно-економічні відносини між Україною та Канадою отримали позитивну динаміку до збільшення обсягів двосторонньої торгівлі, що позначено набуттям чинності Угоди про вільну торгівлю між Україною й Канадою (Угода). Уперше з 2014 р. вдалося подолати негативні тенденції у двосторонньому торговельному співробітництві.

За даними Державної служби статистики України, за 11 місяців (січень-листопад) 2017 р. загальний обсяг торгівлі між нашою державою та Канадою склав 398,0 млн дол. США (із них загальний експорт – 109,9 млн дол. США, загальний імпорт – 288,1 млн дол. США, сальдо – -178,2 млн дол. США).

Відповідно до відомостей Державної служби статистики України, за 11 місяців 2017 р., порівняно з аналогічним періодом 2016 р., обсяг двосторонньої торгівлі товарами між Україною та Канадою суттєво збільшився й складав 300,4 млн дол. США (за 11 місяців 2016 р. – 173,3 млн дол. США). Експорт українських товарів до Канади підвищився на 173,7 % та склав 45,5 млн дол. США. Імпорт товарів із Канади до України також зріс на 153,3 % і становив 255,0 млн дол.

США. Сальдо двосторонньої торгівлі товарами традиційно залишається для нашої держави негативним – -209,5 млн дол. США.

У структурі українського експорту товарів до Канади переважали поставки чорних металів і виробів із них (16,9 %), міді та виробів із неї (15,0 %), екстрактів дубильних (10,5 %), реакторів ядерних, котлів і машин (9,0 %), засобів наземного транспорту, крім залізничного (7,4 %), продуктів переробки овочів (5,7 %), молока й молочних продуктів, яєць птиці, натурального меду (3,8 %), деревини та виробів із неї (3,8 %), залізничних локомотивів (3,3 %) (див. рис. 2.1).

Рис. 2.1. *Структура українського експорту товарів до Канади за 11 місяців (січень-листопад) 2017 р. (складено за [3])*

У 2017 р. найсуттєвіше зріс експорт до Канади таких товарів, як гвинти, болти й аналогічні вироби з чорних металів – у 843,5 раза, інші декоративні вироби з дерева – у 770,4 раза, проводи ізольовані, кабелі – у 581,6 раза, інструменти в наборах для роздрібної торгівлі – у 488,9 раза, соки з плодів – у 367,1 раза.

Також в експорті з України до Канади за 11 місяців 2017 р. з'явилися поставки за 152 новими товарними підпозиціями. Добре реалізовувалися на канадському ринку снігоходи українського виробництва. За 2016 р. продано лише декілька штук, а вже у 2017 р. тут маємо досить велике кількісне зростання [5].

У загальній структурі українського імпорту товарів із Канади домінували поставки палива мінерального, нафти й продуктів її перегонки (59,2 %), фармацевтичної продукції (9,5 %), реакторів ядерних,

котлів і машин (8,4 %), рибної продукції (7,5 %), засобів наземного транспорту, крім залізничного (4,4 %) (див. рис. 2.2).

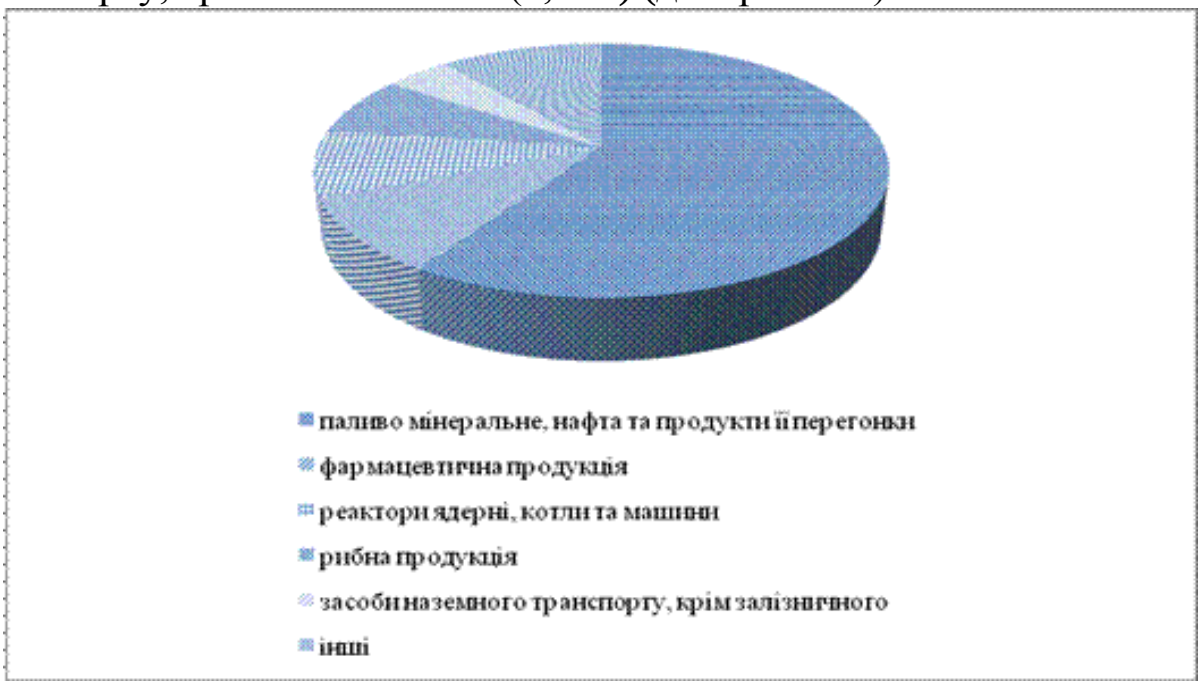

Рис. 2.2. *Структура українського імпорту товарів із Канади за 11 місяців (січень-листопад) 2017 р. (складено за [3])*

Аналогічно товарообігу за 11 місяців 2017 р. збільшилася двостороння торгівля послугами, що склала 97,5 млн дол. США, із яких 64,4 млн дол. США припало на експорт з України (+9,1%) і 33,1 млн дол. США (+15,1%) – на імпорт. Сальдо в торгівлі послугами для нашої держави позитивне й складає 31,3 млн дол. США. Найбільша частка українського експорту послуг – це послуги у сфері телекомунікацій, комп'ютерні та інформаційні послуги – 62 %; переробка матеріальних ресурсів – 12,4 %; ділові послуги – 10,8 %; транспортні послуги – 9,4 % (див. рис. 2.3).

Імпорт послуг із Канади на 60,9 % складався з державних й урядових послуг, на 27,7 % – із ділових, на 5,6 % – із транспортних послуг (див. рис. 2.4).

Відповідно до наявних даних Державної служби статистики України, станом на 01.10.2017 р. обсяг канадських інвестицій в економіці України складає 48,5 млн дол. США (станом на 01.01.2017 – 41,1 млн дол. США). Інформація про обсяги українських інвестицій до Канади є конфіденційною відповідно до Закону України "Про державну статистику". Основні сфери інвестицій (добувна й переробна промисловість, торгівля автотранспортними засобами, транспортування та складське господарство, операції з нерухомим майном, адміністративне й допоміжне обслуговування) [8].

Рис. 2.3. *Структура українського експорту послуг до Канади за 11 місяців (січень-листопад) 2017 р. (складено за [3])*

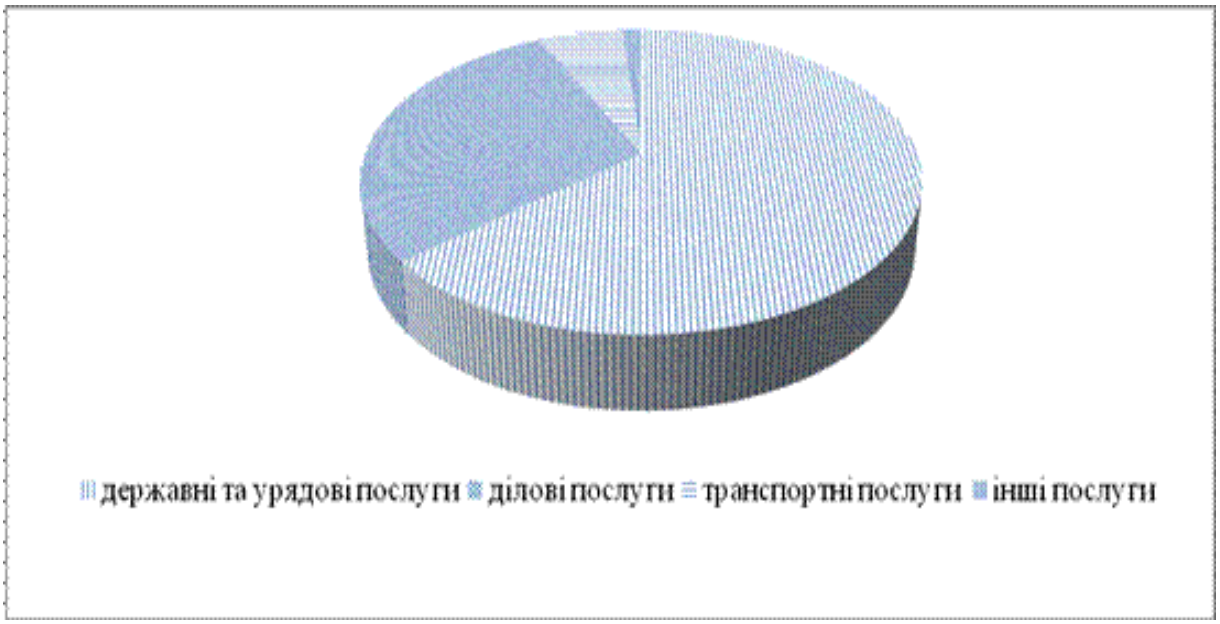

Рис. 2.4. *Структура українського імпорту послуг із Канади за 11 місяців (січень-листопад) 2017 р. (складено за [3])*

Хоча обсяг канадських інвестицій складає лише 0,1 % від загального обсягу інвестицій в економіку України, після ратифікації Угоди про зону вільної торгівлі з Канадою спостерігаємо певну зацікавленість канадських інвесторів.

Зокрема, енергетична компанія TIU-Канада стала першим іноземним інвестором в Україну в рамках дії Угоди про зону вільної торгівлі. TIU-Канада, дочірнє підприємство компанії "Refraction Asset Management", улітку 2017 р. розпочала будівництво сонячної електростанції

вартістю 10 млн євро в Нікополі, Дніпропетровської області. 10-мегаватна станція постачатиме електроенергію місцевим жителям і підприємствам. TIU-Канада – це енергетична компанія, що працює в секторі відновлюваної енергетики та розміщена в місті Калгарі (провінція Альберта) [10].

Також у межах реалізації Угоди Уряд Канади інвестує 28 млн дол. за п'ять років у розвиток молочного бізнесу в Україні. Проект діятиме в чотирьох регіонах і триватиме п'ять років. Інвестиції в розвиток кооперативного руху отримають Івано-Франківська, Львівська, Дніпропетровська та Херсонська області. Туди закуплять лабораторне обладнання, створять молокозбиральні пункти, облаштують спеціальні станції доїння безпосередньо на пасовищах. Окрім фінансової допомоги, іноземні партнери ділитимуться з українськими колегами й своїм досвідом. Ініціатива дістала схвалення в українському уряді [4].

У сфері експорту та інвестицій підтримка Канади реалізовується також Канадсько-українським проектом із підтримки торгівлі й інвестицій (Canada-Ukraine Trade Investment support – CUTIS). CUTIS – це 5-річна ініціатива уряду Канади, спрямована на зменшення бідності в Україні за допомогою збільшення експорту з України до Канади та інвестицій із Канади до України. Проект спрямовано на підтримку малого й середнього бізнесу у всіх регіонах України через співпрацю з торгово-промисловими палатами, бізнес-асоціаціями, а також урядом та проектними офісами реформ [1].

За даними дослідження проекту CUTIS, для малого й середнього бізнесу України найбільш перспективними на канадському ринку є п'ять основних секторів: IT-продукція, одяг, взуття, меблі, шоколад і кондитерські вироби. У цих галузях є попит на продукцію українського виробництва.

У Міністерстві економічного розвитку й торгівлі України прогнозують, що в короткостроковій перспективі зиск від Угоди отримають українські виробники соняшникової олії, кондитерських виробів, алкогольних напоїв і пива, соків, одягу, кераміки, українські металургійні та хімічні комбінати. Разом із тим урядовці порахували, що скасування українського мита на канадські товари призведе до втрат для держбюджету на 1,2 млн дол. у перший рік дії Угоди, проте очікують, що згодом це компенсується за рахунок збільшення іноземних інвестицій. За прогнозами уряду, за допомогою лібералізації торгівлі з Канадою, Україна може отримати 3,5 % приросту експорту. В уряді сподіваються, що завдяки зоні вільної торгівлі в Україні щорічно створюватимуть до 600 нових робочих місць [2].

Натомість експерт Центру економічних досліджень і політичних консультацій Вероніка Мовчан не радить покладати великі надії на зону вільної торгівлі з Канадою. За її словами, із погляду економіки, угода про ЗВТ матиме дуже незначні наслідки, особливо в найближчі роки. Це тому, що Україна й Канада мають зараз дуже мізерний обсяг торгівлі. Скористатися перевагами лібералізації торгівлі зможуть ефективно лише ті, хто вже експортує українські товари до Канади, має налагоджені контакти, підписані договори, діючі ліцензії та сертифікати [2].

На думку координатора Центру підтримки експорту при Українській спілці підприємців і промисловців (УСПП) Дениса Краснікова, Кабмін та Національний банк України повинні створити сприятливі умови для українських виробників, аби вони могли постачати свою продукцію на розвинені конкурентні ринки, у тому числі й канадський. Бізнес чекає від держави таких кроків: скасування ліцензування інвестицій для створення представництв українських компаній за кордоном; створення більш ліберальних і стабільних умов для повернення валютної виручки. Нині це 180 днів – термін, що унеможливлює поставки товарів із відстрочкою платежу, а також під гарантії іноземних контрагентів. Попри бар'єри, експорт українських товарів до Канади можна розвивати. Потрібно мати якісний товар, правильні стратегії та комунікації [7].

Україні задля збільшення товарообігу варто визначитися, скільки і яких товарів потребують канадські споживачі, який рівень їх якості може задовольнити. За оцінками Центру підтримки експорту при УСПП, українські експортери мають гарні перспективи щодо постачання в Канаду трубної продукції. Перспективною щодо партнерства є сфера ІТ – нашим програмістам є що запропонувати канадським партнерам. Цікава канадському бізнесу продукція вітчизняного АПК. Наші аграрні товари, з одного боку, досить якісні, з іншого – недорогі. Насамперед, існує попит на мед, майонез, кетчупи, вершкове масло.

Вагомою перевагою для України від Угоди про ЗВТ є і те, що ринок Канади – це зовсім новий ринок, порівняно з європейським, тому ця Угода дасть змогу адаптуватися та зрозуміти ринок Північної Америки й пристосовувати українські товари до його потреб і споживчих уподобань канадського населення. Зокрема, в Угоді про створення ЗВТ указано про надання Канадою технічної допомоги. Канадські фахівці безкоштовно консультуватимуть українські компанії, допомагаючи їм вийти на цей ринок. Це дає змогу сподіватися, що українські виробники

витримають конкуренцію та зможуть не просто вийти на канадський ринок, але й зайняти певне місце на ньому [12].

Отже, проведений нами аналіз основних показників зовнішньої торгівлі між Україною й Канадою у 2017 р. дає підстави стверджувати, що зона вільної торгівлі між країнами запрацювала, незважаючи на певні побоювання з боку українських експертів. У торговельно-економічних відносинах між державами вже спостерігається позитивна динаміка. Про це свідчить суттєве збільшення товарообігу між країнами, зростання українського експорту до Канади та збільшення обсягу канадських інвестицій. У перспективі українським компаніям потрібно досліджувати канадський ринок і шукати ніші, де вони можуть конкурувати.

Література

1. Вергелес, Ольга. 2017. "Проект CUTIS допомагатиме українському бізнесу виходити на ринок Канади". *Стратегія розвитку* 2(2): 66–68. https://cutisproject.org/wp-content/uploads/2017/03/CUTIS-Strategy.pdf
2. Гришко, Лілія. 2017. "Угода про ЗВТ між Україною та Канадою: символічна чи ефективна?" *Finance.UA,* Серпень 8. https://news.finance.ua/ua/news/-/407562/ugoda-pro-zvt-mizh-ukrayinoyu-ta-kanadoyu-symvolichna-chy-efektyvna
3. Державна служба статистики України. 2017. http://www.ukrstat.gov.ua/
4. "Канада інвестує мільйони в українське молоко". 2016. *Гроші, квітень 4*. https://tsn.ua/groshi/kanada-investuye-milyoni-v-ukrayinske-moloko-624324.html
5. "Канада: не обмежена квотами, обмежена відстанню". 2017. *Економічні відомості, серпень 14*. http://eizvestia.com/uk/news/full/1408-kanada-ne-obmezhena-kvotami-obmezhena-vidstannyu
6. Конон, Наталія та Анастасія Скребнєва. 2016. "Українсько-канадські відносини: сучасний стан та перспективи розвитку". *Грані. Серія: Політологія* 2(130): 27–32.
7. Красніков, Денис. 2017. "ЗВТ з Канадою: що гальмує можливості" *Економічна правда, червень 1*. https://www.epravda.com.ua/columns/2017/06/1/625567/
8. Сидоров, Максим. 2017. "Методичні підходи до оцінювання торговельно-економічних відносин між Україною та Канадою". *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм.* 6: 71–76.
9. "Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою: нові горизонти для українського бізнесу". 2015. https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2312328-ugoda-pro-zvt-z-kanadou-pracue-v-ukrainu-zajsov-persij-investor.html

10. “Угода про ЗВТ з Канадою працює: в Україну зайшов перший інвестор”. 2017. *Укрінформ, вересень 25*. https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2312328-ugoda-pro-zvt-z-kanadou-pracue-v-ukrainu-zajsov-persij-investor.html
11. Яценко, Ольга та Ірина Білецька. 2015. “Реалізація цілей торговельно-економічного співробітництва України та Канади у континентально-інтеграційному контексті”. *Зовнішня політика і дипломатія: традиції, тренди, досвід. Серія: Економічні науки.* 22: 95–102.
12. Яценко, Ольга та Ірина Білецька. 2015. “Торговельно-економічне співробітництво України та Канади в умовах сучасних інтеграційних процесів”. *Глобальні та національні проблеми економіки* 8: 107–112.

2.3. УКРАЇНА – КАНАДА: РОЗВИТОК ТОРГОВЕЛЬНО-ІНВЕСТИЦІЙНИХ ВІДНОСИН

Україно-канадські торговельно-інвестиційні відносини починають активно розгортатись із моменту проголошення державного суверенітету України. Канада – друга після Польщі та перша із країн Заходу визнала Україну незалежною державою. Важливим чинником впливу на становлення й розвиток відносин між Україною та Канадою стала більше ніж мільйонна діаспора українців у Канаді, що сприяло підтримці відносин двох держав у різних сферах.

Присутність Канади серед партнерів України в період перших кроків становлення незалежності істотно вплинула на вибір вектора розвитку української економіки. За сприяння Канади, Україна почала своє входження у світову ринкову економічну систему. Зокрема, із липня 1991 р. почала діяти Канадська програма технічної співпраці з Україною, метою якої було поглиблення політичних та економічних зв’язків. Програмою встановлено завдання, серед яких – сприяння демократичному розвитку, допомога в подоланні бар’єрів переходу до ринкової економіки, активізація канадських торговельних та інвестиційних відносин з Україною.

До важливих подій належить низка укладених у 1994 р. угод, спрямованих на розвиток економічного співробітництва між двома державами. Серед них важливе місце посідають “Угода про економічне співробітництво” та “Угода про сприяння і захист інвестицій” (підписані в 1994 р., набрали чинності в 1995 р.).

Україно-канадські комерційні відносини з 1996 до 2000 розвивалися помірними темпами та характеризувалися позитивною динамікою

(див. табл. 1). Зокрема, якщо в 1996 р. обсяг українського експорту до Канади склав лише 16,4 млн дол., імпорту – 38,5 млн дол. (торговельне сальдо було від`ємне), то у 2000 р. український експорт зріс у сім разів і сягнув 122 млн дол., у той час як імпорт з Канади становив 25 млн дол.

Таблиця 2.1

Обсяги торгівлі товарами між Україною та Канадою за 1996–2016 рр. *(млн дол.)* [8]

Рік	Експорт	Імпорт	ЗТО	Сальдо
1996	16,4	38,5	54.9	-22
1997	27	27,4	54,4	-0,5
1998	69	30,5	99,5	38,6
1999	52,9	28	80,9	25
2000	122,6	25,1	147.7	97,5
2001	63,4	18,7	82,1	44,8
2002	85	30,1	115,1	54,1
2003	78	65,9	143,9	12,1
2004	161	58,8	219,8	104
2005	296	82	378	214
2006	195	106,3	301,3	88,5
2007	118	128,3	246,3	-10
2008	197	229,7	426,7	-32
2009	94,7	112,3	207	-17
2010	93	156,6	249,6	-63
2011	136,4	150	286,4	-14
2012	164,6	148,9	313,5	15,7
2013	112,6	209,9	322,5	-97
2014	99	144,8	243,8	-45,6
2015	67,5	210	277,5	-142,9
2016	107	265	372	-157,8

2000–2006 рр. можна вважати найбільш динамічним періодом економічного розвитку для України, у тому числі й у зовнішніх торговельних відносинах із Канадою. Статистика засвідчує позитивне торговельне сальдо для України у двосторонній торгівлі за весь указаний період. Зокрема, обсяги експорту у 2004 р. склали 161 млн дол., імпорту – 58,8 млн дол., позитивне сальдо для України – 104 млн дол. У 2005 р. ці показники зросли майже удвічі (експорт – до 296 млн дол., імпорт – 82 млн дол., сальдо – 214 млн дол.).

Водночас напередодні й у ході світової економічної кризи позначилися певні негативні тенденції в зовнішній торгівлі України як із

Канадою, так і з іншими країнами світу. Зокрема, набуло від'ємного значення торговельне сальдо. У 2008–2009 рр. український імпорт починає зростати, у той час як експорт зменшується. У 2008 р. імпорт із Канади склав 229,7 млн дол., а експорт – 197 млн дол. У 2009 р. показники експорту України зменшилися більш як удвічі (до 94,7 млн дол.).

Однією з найбільш вагомих причин погіршення умов торгівлі стала світова економічна криза, яка негативно вплинула на макроекономічні показники, розвиток провідних галузей економіки обох країн. Враховуючи експортоорієнований характер економік України й Канади, зниження на світовому ринку попиту на металопродукцію, подорожчання енергоресурсів, криза автомобільної та будівельної галузей, значно ускладнили передумови для розвитку двосторонньої торгівлі.

Посткризовий 2010 р. в історії україно-канадських відносин був насичений подіями, пов'язаними з нормативно-правовим оформленням двосторонніх економічних відносин. Канада та Україна підписали Договір про просування й захист іноземних інвестицій, Конвенцію про уникнення подвійного оподаткування та Договір про повітряний транспорт. У червні 2010 р. офіційно оголошено про започаткування переговорів про Україно-Канадську угоду про вільну торгівлю.

Проте протягом наступних років україно-канадські торговельні відносини вповільнилися. Зокрема, у 2013 р. торговельне сальдо для України набуває від'ємного значення – 97 млн дол. Початок військових дій на Сході України та анексія Криму стали основними причинами подальшого скорочення експортних надходжень. Істотною для експортних можливостей України була втрата території зі значною часткою сировинної та виробничої бази металургійного комплексу, що охопила більшу частину українського експорту до Канади. Унаслідок зменшення обсягів експорту продукції металургійної галузі й машинобудування вартість товарного експорту у 2016 р. знизилася на 48 % порівняно з 2008 (із 70 млрд дол. США до 36,4 млрд дол. США). На динаміку українського експорту також значною мірою вплинули дестабілізація виробництва та падіння світових цін на сировину [2].

Проте, 2016–2017 рр. позначилися позитивними змінами в розвитку українсько-канадських відносин. Важливим кроком для започаткування їх нового етапу стало підписання Угоди про зону вільної торгівлі України з Канадою (CUFTA), яка набула чинності 1 серпня 2017 р. Її мета – усунути митні тарифи на товари, а також нівелювати застосування заходів, які можуть обмежувати торгівлю чи іншим чином завадити розвитку торговельних відносин.

Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою – перша (після поглибленої й усеохоплюючої Угоди про асоціацію України з ЄС) угода з країною Північної Америки, що охоплює ринок такого масштабу. Вона відкриває можливості для українського бізнесу на коротко- та довгострокову перспективу, а також дасть змогу диверсифікувати торговельні потоки з України, уможливить українським бізнесом отримання значних переваг, завдяки використанню можливостей безмитного доступу до нового місткого ринку, а також відкриє можливості для імпорту товарів і передових технологій, що сприятиме економічному зростанню.

У 2017 р. українські виробники відкрили 154 нові товарні позиції на ринку Канади (це додаткові 10,2 млн дол. експорту товарів). Найбільші за обсягами поставки нових продуктів (автомобілі легкові спеціального призначення (3 млн дол.), прутки, бруски та профілі мідні (2,9 млн дол.) та двигуни турбореактивні (1 млн дол.)). Навіть у серпні 2017 р. порівняно з липнем 2017 р. з'явилося 57 нових товарних підпозиції (двигуни турбореактивні й ін.), що забезпечили додаткові 1,1 млн дол. валютних надходжень.

Бізнес має право на справедливий та недискримінаційний доступ до державних закупівель, які проводитимуть уряди обох країн, уключаючи закупівлі держпідприємств (аеропортів, залізниць, поштових мереж, громадського транспорту). Український бізнес може брати участь у закупівлях на рівні федерального уряду Канади на однакових умовах з місцевими компаніями. Обсяг таких закупівель складає приблизно 15 млрд канадських доларів і передбачає від 350 до 400 тис. угод щороку [3].

Варто зазначити, що зобов'язання України й Канади щодо відкриття доступу до ринків є асиметричними – українська сторона отримала більш вигідні позиції та ширші часові рамки щодо скасування ввізних мит. Угода відразу відкрила для українських експортерів безмитний доступ до 98 % канадського ринку. Це стосується сфери як сільськогосподарських, так і промислових товарів.

У процесі українсько-канадських переговорів про зону вільної торгівлі найбільш дискусійними були питання, пов'язані з аграрним сектором, що пояснювалося конкуренцією Канади й України на однакових сегментах світового аграрного ринку, а також традиційною закритістю внутрішнього ринку Канади. Так, доступ до ринку сільськогосподарської продукції Канади характеризується високим рівнем тарифного захисту й використанням заборонних ставок мита (на 0,6 % тарифних

позицій товарів установлено ставки в розмірі від 164,5–313,5 %). Це, насамперед, стосується продукції птахівництва (м'ясо, жир, яйця), молокопродукції, шоколаду, окремих видів олій, круп та сумішів, морозива й елементів для його виготовлення, кормів. Крім того, Канада практикує жорстку систему тарифних квот для імпорту: поза межами встановлених квот митна ставка перевищує норму в десятки, а іноді й сотні разів. Так, якщо тариф на імпорт 1 т пшениці та борошна в межах квоти складає $1,9, то поза нею – 49 % від митної вартості; на курятину в межах квоти – 5 % митної вартості, поза нею – 238 %; м'ясо великої рогатої худоби імпортується за нульовим тарифом, а поза квотою – із додаванням 26,5 % митної вартості. Загалом, квоти на імпорт продукції до Канади розподіляються за принципом "перший прийшов – першим обслуговується" й застосовуються одночасно до всіх імпортерів [4].

Українським виробникам слід мати на увазі, що Угода містить винятки: для аграрної продукції вона передбачає нульові ставки мит для всіх сільськогосподарських продуктів, окрім 108 тарифних ліній, які можна буде експортувати без мит у межах глобальних квот Канади. Це, зокрема, птиця (у т. ч. морожена, пташиний жир), молочні продукти (молоко, вершки, йогурт, вершкове масло), яйця і яєчні продукти, сири та цукор; для промислової продукції єдиним винятком є легкові автомобілі – на них установлено перехідний період у сім років, протягом якого мито поступово знизиться до 0 %.

Для Канади після вступу угоди в силу скасовано мита лише для 72 % канадських товарів. Решту буде скасовано поступово з перехідним періодом у 3, 5; 7 років. Окрім того, Угода передбачає часткову лібералізацію щодо важливих для України сільськогосподарських товарів, а також тарифні квоти на певні товари [5].

Розділ Угоди про інтелектуальну власність передбачає співпрацю України й Канади із захисту прав сторін у цій сфері. Угода особливо підкреслює важливість охорони інтелектуальних прав для зростання конкуренції, розвитку інновацій та залучення інвестицій.

Співпраця між Україною й Канадою задля розвитку торгівлі між державами закріплюється й у інших напрямах. Зокрема, передбачено надання технічної допомоги для виходу українського малого та середнього бізнесу на ринок Канади. Окрім того, у рамках CUFTA Україна й Канада підтвердили свої зобов'язання про усунення технічних бар'єрів (відповідно до положень Угоди про технічні бар'єри в торгівлі СОТ). Передбачено прозорий механізм розробки та застосування технічних регламентів, а також процедур оцінки відповідності [6].

У 2017 р. уперше з 2014 р. вдалося подолати негативні тенденції у двосторонньому торговельному співробітництві. За дев'ять місяців 2017 р., порівняно з аналогічним періодом 2016 р., обсяг двосторонньої торгівлі товарами між Україною та Канадою суттєво збільшився й складав 230,2 млн дол. США (за три квартали 2016 – 140,7 млн дол. США). Експорт українських товарів до Канади зріс на 65,3 % і становив 33,9 млн дол. США. Імпорт товарів із Канади до України також зріс на 63 % (196,3 млн дол. США). Сальдо двосторонньої торгівлі товарами традиційно залишається для України негативним – 162,2 млн дол. США.

Аналогічно до динаміки товарообігу фізичними товарами, за три квартали 2017 р. збільшилася двостороння торгівля послугами, що склала 97,4 млн дол. США, із яких 64,3 млн дол. США припало на експорт з України (+9%) і 33,1 млн дол. США (+15%) – на імпорт. Сальдо в торгівлі послугами для України позитивне (31,3 млн дол. США). Переважну частку українського експорту послуг становлять IT-сфера – 62 %; переробка матеріальних ресурсів – 12,4 %; ділові послуги – 10,8 %; транспортні послуги – 9,4 %. Імпорт послуг із Канади на 60,9 % складався з державних й урядових послуг, на 27,7 % – із ділових, на 5,6 % – із транспортних [7].

Експорт до Канади послуг у сфері інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) має значні перспективи. Хоча Угода й не регулює питання торгівлі послугами, Україна очікує збільшення свого експорту на ринок інформаційних послуг Канади, який демонструє стрімке зростання – 9,6 % [3].

Торговельні відносини традиційно пов'язані з інвестиційною діяльністю, тому наступний крок у розвитку українсько-канадських економічних відносин має стати активізація інвестиційного співробітництва. В Україні у 2016 р. обсяг нагромаджених прямих інвестицій із Канади склав 568 млн дол. США (0,05 % від їх загального канадського обсягу за кордоном). Цей показник є порівняно незначним, але після вступу в дію CUFTA та інтенсифікації контактів українського й канадського бізнесів можна очікувати його зростання, адже Угода відкриє простір для кооперації українських і канадських підприємств у сфері IT, високих технологій, інженерії, в авіаційній галузі та машинобудуванні в межах участі в глобальних ланцюгах доданої вартості. Про масштаби таких перспектив свідчить промовистий факт: частка канадського експорту до України становить 0,05 % від загального експорту Канади, імпорт з України – відповідно, 0,02 % у 2016 р. [6].

Одним із позитивних прикладів співпраці в інвестиційній сфері є досвід енергетичної компанії TIU-Канада, що працює в секторі відновлюваної енергетики. Вона стала першим іноземним інвестором в Україну, що керується правилами Угоди про зону вільної торгівлі України з Канадою. Свою діяльність в Україні компанія почала влітку 2017 р. із будівництва високотехнологічної сонячної електростанції (м. Нікополь, Дніпропетровська обл.), загальний обсяг інвестицій склав 10,5 млн євро.

Залученню інвестицій у сферу розвитку альтернативних джерел енергії сприяє пільговий тариф на постачання електроенергії в мережу, прийнятий Урядом України (чинний до 1 січня 2030 р.), який заохочує прямі іноземні інвестиції. Станцію збудовано на території Нікопольського заводу феросплавів, будівництво тривало з червня до листопада 2017 р. Установка складається з 32 304 сонячних панелей і 392 інверторів, установлених для управління напругою [8].

Канадські бізнесмени зацікавлені в розвитку української генетики й тваринництва. Вони готові імпортувати українську органічну продукцію, зважаючи на її високу якість та конкурентоспроможність, висловлюють бажання надавати відповідну технічну допомогу й інвестиції для підтримки цієї галузі в Україні, адже українські виробники аграрної органічної продукції (у тому числі зернових, олійних і бобових культур) експортують її за рік близько 300 тис. т на суму понад 65 млн дол. США. Площа сільськогосподарських земель з органічним статусом в Україні – близько 290 тис. га, ще до 92 тис. га – площа земель перехідного періоду. Загальна кількість операторів органічного ринку становить 426, із них 294 є виробниками. Покупцями органічної продукції до останнього часу були країни ЄС, США, Австралія, Японія, а також Канада, яка може збільшити свою частку в українському експорті [9].

Канада продовжує залишатися для України одним із ключових економічних партнерів, співпраця з яким продовжує поглиблюватися. Однак вагомих результатів від реалізації такої співпраці в нових умовах розвитку україно-канадських економічних відносин слід очікувати лише через певний проміжок часу. Наскільки тривалим він буде, залежить значною мірою від об’єднаних зусиль української влади й представників вітчизняного бізнесу.

Література

1. “Зони вільної торгівлі з Канадою – врахування можливих витрат на нові інвестиції?” 2016. https://agropolit.com/spetsproekty/133-zona-vilnoyi-torgivli-z-kanadoyu-vtracheni-mojlivosti-chi-shans-na-novi-

2. “Про схвалення експортної стратегії України на 2017–2021 рр.” Розпорядження від 27 грудня 2017 р. № 1017-р. 2017. Кабінет Міністрів України. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1017-2017-%D1%80
3. “Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Канадою”. http://canada.mfa.gov.ua/ua/ukraine-%D1%81%D0%B0/tr
4. “У Нікополі відкрили сонячну електростанцію потугністю 10,5 МВт”. 2018. https://hromadske.ua/posts/u-nikopoli-vidkryly-soniachnu-elektrostantsiiu-potuzhnistiu-105-mehavatt
5. “Україна зможе наростити експорт органічної продукції”. 2018. http://agravery.com/uk/posts/show/ukraina-zmoze-narostiti-eksport-organicnoi-produkcii
6. Мікольська, Наталія. 2017. “Україна + Канада = вільна торгівля”. https://biz.nv.ua/ ukr/experts/mikolskaya_n/ukrajina-kanada-=-vilna-torgivlja-2116364.html
7. “Canada – Ukraine Free Trade Agreement (CUFTA)”. 2017. Government of Canada. https://international.gc.ca/trade-commerce/trade-agreements-accords-commerciaux/agr-acc/ukraine/in
8. “Canada’s merchandise trade with Ukraine”. 2017. Parliament of Canada. https://lop.parl.ca/Content/LOP/ResearchPublications/2017-597e.html#show/hide
9. “Canadian Trade and Investment Activity: Canada – Ukraine”. 2017. Library of Parliament Research Publications. https://lop.parl.ca/Content/LOP/Research Publications/2017-597-e.html

2.4. ПРІОРИТЕТИ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Одним із пріоритетних напрямків зовнішньоекономічної діяльності України є підтримання та розбудова партнерських відносин як із сусідніми країнами, так і з географічно віддаленими державами й регіонами, співпраця з якими має важливе значення для розбудови національної економіки та покращення позицій на світовому ринку. Наявність особливих історичних і культурних зв’язків між Україною та Канадою сприяє розвитку динамічних партнерських відносин у політичній, торговельно-економічній, культурній, безпековій та інших сферах, що становлять спільний інтерес для обох країн. Канада протягом усієї історії незалежної України висловлювала й надавала підтримку нашій державі з питань розбудови ринкової економіки, розв’язання економічних, соціальних, екологічних проблем, а також підтримувала в питанні входження України до Світової організації торгівлі.

Українсько-канадські торговельно-економічні відносини ґрунтуються на низці договорів, меморандумів, декларацій, що визначають основні принципи та напрями співпраці між країнами. Найважливішими, з-поміж них є Декларація про економічне співробітництво між Україною й Канадою (07 липня 1992 р.), Угода між Урядом України та Урядом Канади про торговельні й комерційні відносини (31 березня 1994 р.), Угода між Урядом України та Урядом Канади про сприяння й захист інвестицій (24 жовтня 1994 р.), Меморандум про створення міжурядової українсько-канадської Комісії з питань економічного співробітництва (24 жовтня 1996 р.), Спільна Декларація про подальший розвиток відносин особливого партнерства між Україною і Канадою (05 грудня 2001 р.), Дорожня карта українсько-канадських відносин (24 вересня 2009 р.), а також Угода про вільну торгівлю між Україною й Канадою (11 липня 2016 р.) [5].

Торговельне сальдо України та Канади є від'ємним, при цьому імпорт канадських товарів значно перевищує експорт. Динаміка імпорту канадських товарів і послуг до України протягом останніх десяти років характеризувалася тенденціями до зростання, за винятком 2009 та 2014 рр., коли спостерігали спад обсягу імпорту Україною канадських товарів і послуг як наслідок економічної кризи й політичної нестабільності в Україні [2]. Із 2014 до 2016 рр. імпорт із Канади до нашої держави збільшився із 131,071 до 200,169 млн дол. і надалі характеризується динамікою зростання (рис. 2.5).

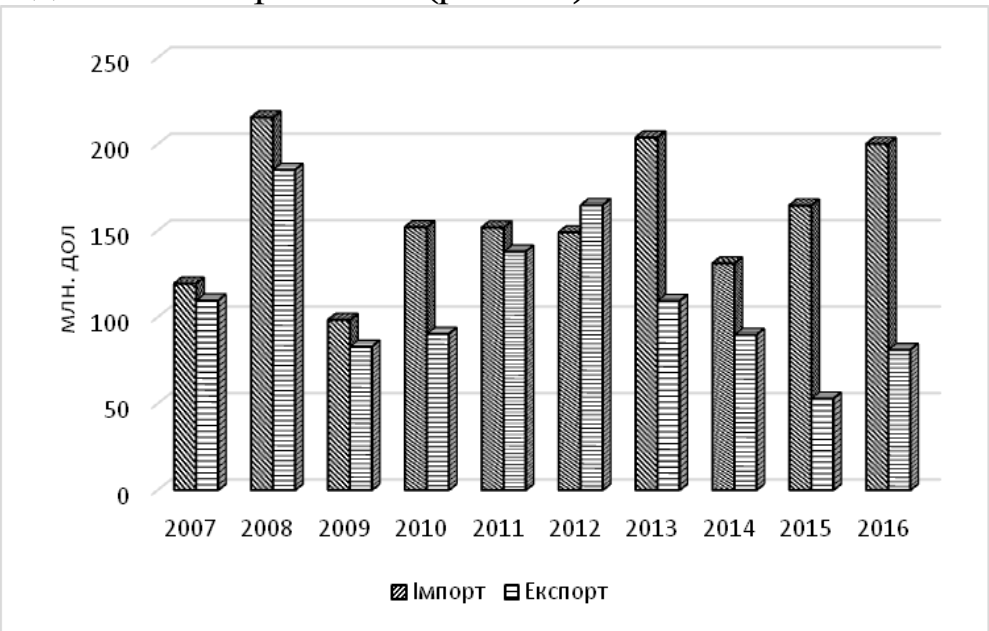

Рис. 2.5. *Динаміка українсько-канадського імпорту та експорту товарів і послуг (складено за [2])*

Експорт канадських товарів та послуг до України зріс протягом 2009–2012 рр. до 164,679 млн дол., проте в наступні три роки значно зменшився й у 2015 р. становив лише 52,822 млн дол. Із 2015 р. відбувається зростання обсягів українського експорту товарів і послуг до Канади [2].

Після набуття чинності Угоди про вільну торгівлю між Україною й Канадою в торгівлі між державами простежено помітні позитивні зміни, зокрема збільшення обсягів двосторонньої торгівлі. За дев'ять місяців 2017 р. український експорт товарів до Канади становив 33,9 млн дол. та збільшився на 65,3 %, порівняно з аналогічним періодом попереднього року [9]. У структурі експорту товарів України до Канади у 2017 р. найбільшу частку займали мідь і вироби з неї (13,2 %), екстракти дубильні (11,1 %), реактори ядерні, котли та машини (9,9 %), засоби наземного транспорту (9,1 %), продукти переробки овочів (7,4 %), чорні метали (6,2 %) (рис. 2.6).

Найбільше у 2017 р., порівняно з попереднім періодом, зросли обсяги поставок з України до Канади комп'ютерного обладнання, керамічної плитки, скляної й пластикової тари, спортивного спорядження, соняшникової олії, меду. За п'ять місяців 2017 р. відбулося зростання експорту продуктів переробки овочів (консерви та соки) з 83 тис. дол. до 2,5 млн дол. [7].

Рис. 2.6. *Структура експорту товарів з України до Канади (за 9 міс. 2017 р.) (складено за [9])*

Імпорт канадських товарів до України за дев'ять місяців 2017 р. становив 196,3 млн дол., що на 63 % більше від аналогічного періоду

2016 р. Найбільшу частку в товарній структурі канадського імпорту до України займали мінеральне паливо, нафта та продукти її перегонки (59,7 %), а також ядерні реактори, котли та машини (9,4 %), фармацевтична продукція (9,1 %), рибна продукція (7,3 %), засоби наземного транспорту (4 %) (рис. 2.7).

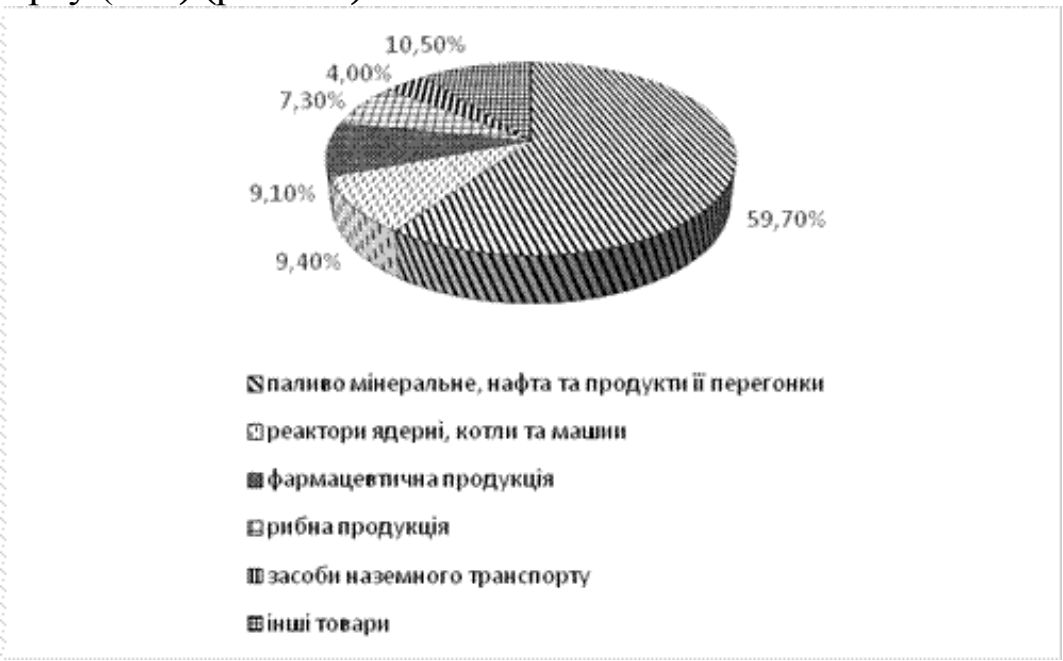

Рис. 2.7. *Структура імпорту товарів з Канади до України (за 9 міс. 2017 р.) (складено за [9])*

Позитивною динамікою характеризується й торгівля послугами між Україною та Канадою. За дев'ять місяців 2017 р. вона становила 97,4 млн дол. У торгівлі послугами сальдо є позитивним для України (31,3 млн дол.). Найбільшу частку в структурі експорту послуг нашої держави до Канади складають ІТ-сфера (62 %), переробка матеріальних ресурсів (12,4 %), ділові послуги (10,8 %), транспортні послуги (9,4 %). Структура імпорту послуг із Канади до України складається є державних й урядових послуг (60,9 %), ділових (27,7 %) і транспортних (5,6 %) [9].

Новий етап торговельно-економічного співробітництва між Україною й Канадою розпочався з 1 серпня 2017 р., коли набула чинності Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою. Цьому передувала низка двосторонніх переговорів і зустрічей. Офіційно переговори про зону вільної торгівлі між Канадою та Україною започатковано ще в червні 2010 р. У межах робочого візиту Прем'єр-міністра України А. Яценюка до Канади 14 липня 2015 р. в Оттаві підписано документ про завершення переговорного процесу щодо створення зони вільної торгівлі між Україною й Канадою. Угоду про вільну торгівлю між Ук-

раїною та Канадою підписано 11 липня 2016 р. в Києві в рамках офіційного візиту до України Прем'єр-міністра Канади Дж. Трюдо [8]. Документ покликаний сприяти створенню нових можливостей для забезпечення зайнятості й поліпшенню умов праці та рівня життя в країнах; установлювати взаємовигідні умови для українсько-канадської торгівлі; сприяти розвитку та розширенню світової й регіональної торгівлі та забезпечувати прискорення процесу розширення міжнародного співробітництва [10]. Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою забезпечують поглиблення співпраці у сфері торгівлі промисловими й сільськогосподарськими товарами, регулювання державних закупівель, захисту інтелектуальної власності [8].

Режим вільної торгівлі з Канадою передбачає скасування ввізних мит на імпорт 98 % українських товарів, особливо сприятливі умови для продукції машинобудівної, хімічної, харчової галузей, меблів, одягу та взуття [7]. Крім того, українські товаровиробники отримали значні переваги над постачальниками товарів із країн, які не мають угод про вільну торгівлю з Канадою. Український бізнес одержав більше переваг завдяки безмитному доступу до нового ринку, а також відкрилися можливості для імпорту сировини й передових технологій, що сприятиме економічному зростанню [11].

Найбільше переваг від безмитного доступу на канадський ринок серед українських продуктів у короткостроковій перспективі матимуть соняшникова олія, цукор, кондитерські вироби, шоколад, алкогольні напої, пиво, соки. Щодо промислових товарів – це одяг, кераміка, металургія та хімія. Також Угода сприятиме розвитку кооперації у сфері авіабудування. У довгостроковій перспективі передбачено збільшення постачання високотехнологічного обладнання й промислових товарів із високою доданою вартістю [11].

Важливим етапом торговельно-економічної співпраці Канади та України є підготовка й реалізація спільного Канадсько-українського проекту сприяння торгівлі та інвестиціям CUTIS (Canada-Ukraine Trade and Investment Support project), одним із головних завдань якого є сприяння експорту українських товарів до Канади, а також залучення прямих іноземних інвестицій в українську економіку. Започатковано цей проект у лютому 2016 р., а втілюється він за участю Конференційної ради Канади та Канадсько-Української торгово-промислової палати. На реалізацію проекту CUTIS, розрахованого на період до 2021 р., канадський уряд виділив 13,6 млн доларів [1]. Проект орієнтований на підтримку малих і середніх підприємств України у співпраці з

бізнес-асоціаціями, торгово-промисловою палатою, а також на розвиток екологічно чистого бізнесу в Україні.

Одним із пріоритетів проекту CUTIS є поглиблення українсько-канадських ділових зв'язків. Початковою метою практичної його реалізації став Канадсько-український бізнес-форум, який відбувся в Торонто в червні 2016 р. У ньому взяли участь понад 400 представників українського та канадського бізнесу. Пріоритетними сферами співпраці, що обговорювалися на форумі, стали інновації, інформаційні технології, сільське господарство й енергоефективність. Бізнес-форум продемонстрував інвестиційні переваги України для представників канадського бізнесу та закликав установлювати торговельні контакти між малими й середніми підприємствами обох країн [1]. Команда проекту в Торонто (Канада) визначає інвесторів, які готові підтримати український бізнес, особливо на регіональному рівні. Отже, CUTIS забезпечує діалог представників українських підприємств із потенційними канадськими партнерами й буде консультувати канадський бізнес з інвестиційними пропозиціями українського [3].

Із метою визначення найбільш пріоритетних галузей українського експорту до Канади на основі аналізу статистичних даних українсько-канадської торгівлі визначено десять галузей, які мають найбільший потенціал для торгівлі з цією державою. У рамках проекту "Canada-Ukraine Trade and Investment Support project – CUTIS" проведено дослідження за участю 300 підприємств і компаній як українських, так і канадських. Ураховуючи такі критерії, як доступ до канадського ринку, потенціал зростання ринку Канади й загалом світового ринку, виробничий та експортний потенціал малого й середнього бізнесу в Україні, здійснено відбір пріоритетів для збільшення українського експорту до Канади, до яких увійшли IT-послуги, одяг, взуття, меблі, шоколад і кондитерські вироби [1].

Пріоритетною галуззю для залучення канадських інвестицій виділено сферу легкої промисловості. І в розрізі виконання завдань проекту 30 листопада 2017 р. відбулася перша зустріч представників підприємств легкої промисловості, Асоціації "Укрлегпром" та модераторів проекту CUTIS [1]. Подальший діалог між представниками як урядових структур, так і бізнесу з обох сторін дасть змогу залучити підприємства легкої промисловості України до вивчення основних вимог системи контролю й процедур ліцензування товарів, що забезпечить зростання експорту продукції легкої промисловості України до Канади.

Перспективною для України та Канади є двостороння торгівля в сільськогосподарській сфері. У вересні 2017 р. сторони обговорили за-

сади двосторонньої співпраці й розширення торговельних відносин, відзначили пріоритети торговельного співробітництва у сфері тваринництва, зокрема козівництва, вівчарства, скотарства й бджільництва. Задля реалізації цього пріоритету на 2018 р. визначено засади державної аграрної політики України, спрямованої на розвиток і державну підтримку фермерських господарств для посилення конкурентних позицій української продукції [12].

Крім того, важливим завданням українських експортерів є системне узгодження форм ветеринарних та фітосанітарних сертифікатів щодо кожного з контрольованих Канадою товарів. Право на експорт отримується за умови встановлення еквівалентності системи державного контролю двох держав. Лише за умови відповідності нормам країн-імпортерів можна отримати дозволи на ввезення продукції. Тому забезпечення доступу українських продуктів до канадського ринку вимагає співпраці та взаємодії Держпродспоживслужби й Канадського агентства з контролю харчових продуктів. Також слід ураховувати, що процедура визнання та узгодження системи контролю діє як для експорту українських товарів до Канади, так і для імпорту канадської продукції до України. Між сторонами вже парафовано 15 міжнародних ветеринарних сертифікатів щодо імпорту в Україну канадської продукції [6].

Українським експортерам потрібно врахувати, що в другій половині 2018 р. в Канаді набувають чинності законодавчі положення, які передбачають зміну підходу щодо контролю безпечності харчових продуктів. Ці зміни засновуватимуться на принципі аналізу ризиків, а також необхідності подальшого отримання імпортерами ліцензії на імпорт вантажів. Тому заходи превентивного контролю безпечності харчових продуктів мають бути вивчені та враховані потенційними українськими експортерами [6].

Перспективним напрямом співпраці України й Канади є також торгівля послугами, зокрема у сфері інформаційних технологій. Уже сьогодні понад 2 тис. українських програмістів працюють на Канаду. А в перспективі така співпраця може відігравати важливу роль у реалізації цілей економічного співробітництва між країнами.

Пріоритетом поглиблення економічного співробітництва України та Канади є двостороння регіональна співпраця на рівні канадських провінцій і окремих регіонів України. Зокрема, Україною підписано низку угод про співробітництво в різних сферах, у тому числі у сфері бізнесу, із такими канадськими провінціями, як Саскачеван, Альберта,

Монітоба й ін. [4]. Подальша співпраця між представниками бізнесу окремих регіонів Канади та України забезпечить можливості для втілення нових інвестиційних проектів для українського бізнесу.

Отже, Канада є одним із важливих торговельно-економічних партнерів України, активно підтримує економічні реформи й прагнення досягти політичної та економічної стабільності. Про важливість співробітництва України та Канади в різних сферах, у тому числі торговельно-економічній, свідчить наявність низки двосторонніх угод, меморандумів. Держави підтримують активний політичний міждержавний діалог із питань співпраці в багатьох сферах. Пріоритети торговельно-економічного співробітництва вимагають прийняття Україною низки заходів, зокрема у сфері законодавства, податкової й інвестиційної політики, які б забезпечили сприятливі умови для ведення малого та середнього бізнесу в Україні, сприяли зростанню товарних потоків між державами, а також залученню канадських інвестицій в економіку України. Сьогодні відносини між країнами у сфері торговельної співпраці вийшли на новий рівень після набуття чинності Угоди про вільну торгівлю. Відкрилися нові можливості для виходу українських експортерів на канадський ринок, а для товаровиробників з'явилися нові імпульси для покращення якості продукції та підвищення її конкурентоспроможності. Перспективи й динаміка торговельно-економічної співпраці України та Канади визначатимуться ефективністю реалізації досягнутих домовленостей і поставлених пріоритетів. Варто зазначити, що подальше поглиблення та інтенсифікація українсько-канадського торговельно-економічного співробітництва сприятиме диверсифікації українського експорту товарів і послуг, доступу до ринку високих технологій, зміцнення позицій та світовому ринку, що, відповідно, забезпечить позитивну динаміку економічного зростання та рівня життя населення.

Література

1. CUTIS (Canada-Ukraine Trade and Investment Support Project). 2018. http://ukrlegprom.org.ua/news/cutis-_canada_ukraine-trade-and-investment-support-project/
2. Government of Canada. "Trade Data Online". 2018. http://strategis.ic.gc.ca/app/scr/tdst/tdo/crtr.html
3. Vergeles, Olga. 2018. "CUTIS will help Ukrainian businesses to enter Canadian market". https://cutisproject.org/en/publications/vergeles-cutis-help/

4. Галик, В. М. 2013. *Україна в Європі і світі* [Текст]: навч. посібник. Київ: Знання: 364.
5. "Договірно-правова база між Україною та Канадою". http://canada.mfa.gov.ua/ua/ukraine-%D1%81%D0%B0/legal-acts
6. Кобаль, Борис, Курята Олена. 2018. "Нагодувати Канаду: до яких сюрпризів треба бути готовим українським експортерам". *Європейська правда*. *01.02.2018 р*.: 1.
7. Микольська, Н. 2017 "Вільна торгівля з Канадою запрацювала: топ-10 фактів про умови ЗВТ". *Європейська правда. 01.08.2017 р.*: 1.
8. "Стан торговельно-економічних відносин та інвестиційної діяльності між Україною та Канадою". http://canada.mfa.gov.ua/ua/ukraine-%D1%81%D0%B0/trade
9. "Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Канадою". https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwid-ZeR5d_aAhXDCiwKHSVuAWkQ-FghFMAM&url=http%3A%2F%2Firbis-nbuv.gov.ua%2Fcgi-bin%2Firbis_nbuv%2Fcgiirbis_64.exe
10. "Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою". http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/124_052-16.
11. "Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою: нові горизонти для українського бізнесу". Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. files/Canada_Brochure2015_v5.pdf
12. "Україна та Канада планують розвивати співробітництво у галузі тваринництва". http://agravery.com/uk/posts/show/ukraina-ta-kanada-planuut-rozvivati-spivrobitnictvo-u-galuzi-tvarinnictva

2.5. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ УГОДИ ПРО ВІЛЬНУ ТОРГІВЛЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА КАНАДОЮ

1 серпня 2017 р. набула чинності Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою [1]. Робота над її текстом і підписанням була досить довготривалою (шість раундів перемовин, починаючи з 2010 р.). Улітку 2015 р. текст документа парафовано, а в липні 2016 р. під час першого офіційного візиту прем'єр-міністра Канади Джастіна Трюдо до Києва угоду підписано. Імплементація Угоди про вільну торгівлю між Україною й Канадою (далі – CUFTA) піднімає низку правових, політичних та соціальних питань і потребує детального аналізу.

У системі регулювання міжнародних торговельно-економічних відносин можна виокремити п'ять взаємопов'язаних рівнів: корпоративний (переважно транснаціональних корпорацій у вигляді засуджу-

ваних заходів обмежувальної ділової практики), національний (реалізація торгових політик країн), міжнаціональний (застосування преференційних або протекціоністських заходів між окремими країнами, що не є членами інтеграційних угрупувань), наднаціональний (здійснення спільних торговельних заходів країн-членів інтеграційних угод), глобальний – використання в торговельній практиці широкого спектра правил і принципів, у сфері розвитку та регулювання міжнародної торгівлі [2].

Розвиток зовнішньоторговельних відносин між Україною й Канадою відповідає міжнаціональному та національному рівням міжнародних економічних відносин. Цей процес пов'язаний, передусім, із членством України та Канади у Світовій організації торгівлі.

СОТ регулює практично всі сторони взаємодії між країнами-учасниками в зовнішньоекономічній сфері міжнародних відносин, що забезпечується універсальними угодами й документами цієї міжнародної організації. У рамках СОТ установлено міжнародно-правові правила регулювання торгівлі товарами, послугами, сільськогосподарською продукцією, текстилем й одягом, інтелектуальною власністю, уніфіковано торговельні правила використання захисних заходів, стандартів і технічних бар'єрів, розроблено й удосконалюється механізм розв'язання торговельних суперечок. Активно впроваджуються документи СОТ, що регулюють торговельні аспекти конкурентної політики, міжнародного інвестування, охорони навколишнього середовища, трудових питань, електронної комерції, функціонування регіональних інтеграційних угруповань.

Інтеграція в міжнаціональні структури та розширення взаємовигідного співробітництва в межах СОТ із країнами-учасниками на двосторонній основі є одним зі стратегічних напрямів зовнішньоекономічної політики України. Фактично всі ці напрями співробітництва в рамках СОТ відображено у двосторонній годі CUFTA.

Питання застосування тарифних методів механізмів регулювання торговельних відносин загалом та зниження тарифів між країнами-партнерами зокрема є предметом Генеральної угоди з тарифів та торгівлі (ГАТТ). Вони викликали найбільший інтерес під час укладання ГАТТ, але, незважаючи на значний прогрес у зниженні ставок мита, СОТ концентрує свою увагу на цьому питанні й сьогодні. Міжнародна організація активно сприяє зниженню ставок мита між країнами-членами, підтримуючи міжнародні тенденції до лібералізації торговельних відносин між ними.

Із цієї позиції можна розглядати скасування тарифів та інших бар'єрів у торговельних відносинах Україна–Канада як наступний етап розширення співробітництва в межах СОТ. Ця тенденція підкріплюється тим, що домовленостей про утворення зони вільної торгівлі між Україною та Канадою досягнуто в рамках застосування положень ГАТТ-СОТ 1994 р. Так, у статті 1.1. CUFTA прямо вказано на застосування Статті XXIV ГАТТ-СОТ 1994 року як підставу створення Зони вільної торгівлі між країнами-партнерами. Відповідно до положень CUFTA застосовують також Генеральну угоду СОТ про торгівлю послугами, Угоду СОТ про застосування Статті VII Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 року, що міститься в Додатку 1-А до Угоди СОТ, а також інші документи й угоди цієї міжнародної організації.

Фактично можемо стверджувати, що правовою основою CUFTA є базові положення угоди ГАТТ-СОТ 1994 р. та інших угод, укладених у рамках роботи цієї організації. При цьому CUFTA поглиблює й розширює взаємодію між сторонами угоди й підпорядковує її положення одній із головних цілей утворення ЗВТ – "встановлювати зрозумілі, прозорі та взаємовигідні правила, що регулюватимуть торгівлю між ними" [1, с. 16].

Аналіз реалізації CUFTA, який проводять експерти, указує, що найбільші переваги від скасування мит у межах зони вільної торгівлі мають отримати українські виробники одягу (буде скасовано мито в розмірі 17,2 %) і взуття (9,7 %), представники машинобудівної (5,6 %) та хімічної галузей (4,5 %), а також аграрії (4,5 % – для овочів і фруктів). На їхню думку, під час реалізації CUFTA з боку Канади ситуація більш складна, оскільки після вступу угоди в силу відразу скасовуються мита лише для 72 % канадських товарів. Мита на решту 27 % скасовуватимуться поступово з перехідним періодом у 3, 5 та 7 років. Окрім того, угодою передбачено часткову лібералізацію щодо важливих для України сільськогосподарських товарів, а також тарифні квоти й певні види товарів. [3]

Дійсно, передбачено, що після набрання чинності CUFTA Україна скасувала тарифи на значну частину поточного експорту Канади, а на залишкову частину експорту тарифи скасовуватимуться поступово, протягом семи років. Це включає скасування Україною тарифів на весь канадський експорт промислової продукції, риби й морепродуктів та ліквідацію більшості сільськогосподарських тарифів. Основний канадський експорт, який отримує негайний або кінцевий термін безмитного експорту, уключає яловичину, ріпакову олію, оброблену їжу, корм для

тварин, морожену рибу, ікру, певні вироби з чавуну й сталі, вироби з пластмаси та косметику. Скасовуються також тарифи на свіжу й охолоджену свинину з Канади, а торгівля замороженою свининою матиме квоти безмитного тарифу.

Очікується, що усунення тарифів у рамках зони вільної торгівлі ще більше посилюватиме присутність канадських експортерів на українському ринку, але на сьогодні експорт із Канади до України має невелику частку у світовому експорті цієї держави й такі збільшуються, але дуже повільно. Наприклад, експорт Канади в Україну до 2014 р. склав менше одного відсотка світових сільськогосподарських продуктів держави, риби й морепродуктів, а також промислового експорту. На думку фахівців, це засвідчує те, що збільшення зростання канадського експорту в Україну, що випливає з CUFTA, і надалі буде невеликим від загального канадського виробництва та експорту. Проте, за повідомленням ЗМІ з посиланням на заяву міністра закордонних справ України П. Клімкіна під час брифінгу на спільній прес-конференції з Христею Фріланд за 2017 р. український експорт до Канади зріс на 76 %, а імпорт із цієї країни на 93 % [4].

За даними Посольства України в Канаді з посиланням на Державний комітет статистики України, у 2017 р. торговельно-економічні відносини між Україною й Канадою отримали позитивну динаміку до збільшення обсягів двосторонньої торгівлі, що позначено набуттям чинності CUFTA. Уперше з 2014 р. вдалося подолати негативні тенденції у двосторонньому торговельному співробітництві та за даними Державного комітету статистики України, за 9 місяців 2017 р., загальний обсяг торгівлі між Україною й Канадою склав 327,6 млн дол. США (із них загальний експорт – 98,2 млн дол. США, загальний імпорт – 229,4 млн дол. США, сальдо – мінус 131,2 млн дол. США) [5].

Відповідно до відомостей, що містяться на офіційному сайті Посольства України в Канаді, за 9 міс. 2017, порівняно з аналогічним періодом 2016 р., обсяг двосторонньої торгівлі товарами між Україною й Канадою суттєво збільшився та становив 230,2 млн дол. США (за три квартали 2016 – 140,7 млн дол. США). Експорт українських товарів до Канади зріс на 65,3 % (33,9 млн дол. США). Імпорт товарів із Канади до України також зріс на 63 % (196,3 млн дол. США). При цьому сальдо двосторонньої торгівлі товарами традиційно залишається для нашої держави негативним (162,2 млн дол. США) [5]. Отже, на сьогодні можна спостерігати позитивну динаміку розвитку торговельних відносин,

незважаючи на негативне сальдо двосторонньої торгівлі між країнами-партнерами.

На нашу думку, під час виконання Угоди про вільну торгівлю між Україною та Канадою важливою складовою частиною врегулювання двосторонніх торговельних відносин мають стати нетарифні методи регулювання. При цьому питання подолання й узгодження вимог стандартизації – це окреме завдання реалізації положень CUFTA, що стоїть перед державними компетентними установами та підприємцями країн-партнерів. Насамперед це стосується експорту української продукції в Канаду. Таке питання найбільш актуальне для українських підприємців і викликає зацікавленість як державних установ, так і бізнесу.

Загалом питання стандартизації в міжнародних економічних відносинах займає ключове місце. У сучасних міжнародних торговельних зв'язках це базовий елемент зовнішньоекономічної політики держави, вагомий фактор соціально-економічного розвитку суспільства, а також інструмент підвищення ефективності функціонування ринкової економіки.

Сучасні підходи до стандартизації з боку багатьох розвинених держав визначаються соціальним характером регулювання цих суспільних відносин. Серед таких, країн діяльність Уряду Канади та її недержавних установ у розв'язанні проблем стандартизації найбільш показова.

На сьогодні в Канаді існують стандарти, за якими здійснюється тестування повітря й води, сталого розвитку лісів, стандарти на продовольчу, сільськогосподарську продукції, побутову техніку тощо. Їх розроблено з метою збереження навколишнього середовища. Стандарти є суттєвим компонентом імпорту та експорту, оскільки відкривають доступ до внутрішніх ринків країни-партнера. Уряд Канади підтримує й заохочує ідеї сталого розвитку суспільства, що охоплює охорону здоров'я населення, забезпечення безпеки, соціальну захищеність працюючих і захист прав споживачів.

У Канаді застосовують декілька видів стандартів до імпортованих у країну товарів, а саме: стандарти акредитованих установ, що не входять у систему державної системи стандартизації (здійснюються на добровільній основі); національні стандарти та вимоги до продукції, що регламентуються державою (використовуються підприємцями на добровільних засадах); міжнародні стандарти, яких дотримується Канада внаслідок приєднання до них або взяття зобов'язань за міжнародними угодами (законодавчо врегульовані стандарти) [6].

Уряд Канада бере активну участь у реалізації державної політики у сфері стандартизації на федеративному рівні й на рівні кантонів, спираючись при цьому на програми та установи, які впроваджуються й координуються Радою стандартів Канади. Державні програми та установи сприяють розвитку відкритих ринків, застосовуючи механізми полегшення міжнародної торгівлі й доступу на зовнішні ринки та входження в глобальну систему стандартизації та акредитації.

Рада стандартів Канади (SCC) – найбільш впливова й потужна організація, що займається питанням стандартизації та організацією оцінки відповідності товарів у межах країни. За визначенням Ради стандартів Канади, стандарти дають змогу забезпечити кращі, безпечні та більш ефективні методи й продукти, а також є важливим елементом технологій, інновацій та торгівлі [7].

Маючи особливий незалежний правових статус федеративного значення й мандат заохочувати та сприяти добровільний стандартизації в різноманітних сферах діяльності й соціальної активності, Рада стандартів Канади затверджує Національні стандарти Канади та представляє Канаду на ключових регіональних і міжнародних форумах зі стандартизації.

Нагляд за діяльністю Ради стандартів здійснюється Радою керуючих, яка затверджує стратегічне керівництво організації, а взаємодія з Парламентом Канади – через Міністерство інновацій, науки й економічного розвитку. Отже, ця організація органічно «вбудована» в систему державного управління.

Згідно з інформацією Ради стандартів Канади, громада Канади зі стандартизації складається з мережі людей та організацій, залучених до розробки, просування й реалізації стандартів. До цієї системи входять насамперед споживачі та неурядові організації, які забезпечують урахування соціальних проблем, таких як навколишнє середовище, стан здоров'я, безпека й конфіденційність. Це привносить людський елемент до розробки стандартів і стратегій стандартизації, гарантуючи, що потреби канадців відіграють вирішальну роль у розробці та застосуванні стандартів.

Активними учасниками системи стандартизації є уряди Канади (федеральний і кантонів), які спираються на мережу стандартизації під час обговорення торговельних угод та визначення пріоритетів. При цьому стандартизація забезпечує ефективність надання державних послуг своїм громадянам, а залучення до стандартизації представників уряду сприяє врахуванню національних інтересів Канади.

Провідну роль у стандартизації відіграють експерти відповідних галузей господарювання, котрі надають технічну експертизу й забезпечують якість стандартів та корисність стратегії стандартизації для бізнесу. Підприємства й виробники покладаються на стандарти та послуги оцінки відповідності для розробки й продажу товарів у глобальному масштабі.

Окремим інституційним елементом мережі стандартизації виступають органи оцінки відповідності, що допомагають забезпечити ефективне використання стандартів і забезпечити достовірну оцінку продуктів, систем та послуг відповідно до застосовних стандартів. До таких органів, що акредитовані Радою стандартів Канади й складають систему стандартизації Канади, відносять калібрувальні та випробувальні лабораторії; органи контролю, сертифікації систем управління, сертифікації персоналу, продуктів та послуг, органи перевірки викидів парникових газів.

Організації з розробки стандартів у Канаді входять у систему стандартизації та працюють із волонтерськими організаціями всієї країни для розробки канадських стандартів і прийняття або адаптації міжнародних стандартів для використання в Канаді. Ці організації надають важливу технічну експертизу та відіграють визначальну роль у забезпеченні того, щоб стандарти, введені в експлуатацію в Канаді, відповідали кліматичним, економічним, технологічним і соціальним умовам країни. Міжнародні та регіональні органи стандартизації працюють разом для глобальної гармонізації стандартів із метою лібералізації торгівлі, розв’язання спільних суспільних проблем і захисту споживачів.

Крім ліквідації тарифів, CUFTA включає положення, що сприяють посиленню співпраці між державами з метою підвищення ефективності торгівлі, у тому числі гармонізацією митних процедур забезпечення достовірності, прозорості митного декларування товарів і процедур перевірки походження товарів. Правила CUFTA про походження є досить прозорими, передбачуваними та послідовними в застосуванні, що забезпечує переваги цієї угоди. У комплексі такі заходи мають сприяти подальшому зростанню двосторонньої торгівлі між Канадою й Україною.

Важливою складовою частиною процесу реалізації CUFTA є міждержавне співробітництво у сфері екологічної сталості. Ураховуючи загальносвітові тенденції щодо захисту навколишнього середовища, цілком закономірно підпорядковувати міжнародно-правове регулю-

вання торговельних відносин нормам екологічної сталості. У випадку міждержавного співробітництва задля створення зони вільної торгівлі держави-партнери посилили CUFTA домовленостями про збереження навколишнього середовища, які демонструють, що лібералізована торгівля та охорона й збереження довкілля є взаємовигідними співробітництвом. Згідно зі стандартним підходом Канади до збереження довкілля, CUFTA містить окремі норми, які зобов'язують держави-партнери підтримувати високий рівень захисту навколишнього середовища за допомогою ефективного застосування екологічних законів; не відмовлятись і не відступати від таких законів для сприяння торгівлі або інвестицій; забезпечувати прозорість й участь громадськості в прийнятті таких законів. Одночасно CUFTA встановлює правову основу для співпраці та взаємної зацікавленості сторін у захисті довкілля.

Насамперед це стосується промислових товарів, що представляють інтерес для підприємців та з якими стикаються відносно високі українські тарифи (такі як промислова техніка, пластмаса, побутова електроніка, інструменти, каміння, кераміка й скло, хімікати, шини, легкі транспортні засоби та інші транспортні засоби) і які потенційно можуть мати вплив на навколишнє середовище в Канаді, зокрема на забруднення повітря, містити небезпечні відходи й викиди парникових газів унаслідок збільшення виробництва. Це питання залишається актуальним, незважаючи на те, що експорт в Україну з Канади на ці продукти є дуже обмеженим, експорт окремих секторів не перевищує одного відсотка від світового експорту Канади у 2014 р. Зрозуміло, що навіть якщо суттєве зростання експорту до України відбудеться внаслідок реалізації CUFTA, то він продовжуватиме складати невелику частку в загальному обсязі канадського експорту, а будь-які потенційні екологічні наслідки можна належно регулювати в межах поточної природоохоронної політики, програм і практики управління. Але таке становище, що має обопільний характер, може змінитись у бік збільшення товарообороту та торкатися значної кількості питань природоохоронної сфери співробітництва.

Сучасна екологічна сфера співробітництва між державами спирається на узгоджене, спільне розуміння й застосування норм міжнародного екологічного права та це повною мірою відображається в CUFTA. Так, відповідно до Статті 1.3 CUFTA, у випадку невідповідності між зобов'язаннями, що стосуються навколишнього середовища, перевагу надають багатостороннім угодам із питань навколишнього середовища, визначених у додатку 1-А. Зі свого боку, додаток 1-А CUFTA як основа

міждержавного співробітництва у природоохоронній сфері визначає такі універсальні угоди: Конвенцію про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (1973 р.); Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар (1987 р.), Базельську конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням (1987); Роттердамську конвенція про процедуру попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі (1998 р.); Стокгольмську конвенцію про стійкі органічні забруднювачі (2001 р.). Такий вибір екологічних угод у врегулюванні торговельних відносин передусім пов'язаний з особливостями експортно-імпортних операцій між країнами та номенклатурою товарів, що перетинають державні кордони держав-партнерів.

Зважаючи на встановлений у Канаді режим суворого нагляду за дотриманням національного законодавства й міжнародних норм захисту навколишнього середовища, можемо сподіватися на потенційні економічні вигоди від підвищення продуктивності та вдосконалення технологій, особливо в галузі екологічних товарів й інтелектуальної власності, що може привести до посилення використання та розповсюдження чистих технологій і розвитку «зеленої економіки».

Налагодження продуктивної торгівлі на взаємовигідних умовах неможливе без конструктивного інформаційного обміну, який дає змогу сторонам краще розуміти законодавчі вимоги й потенційні проблеми експортерів та імпортерів. Із цією метою CUFTA передбачено взаємний доступ сторін до всіх необхідних регуляторних актів у сфері торгівлі. Співробітництво в межах CUFTA поширюється також на автоматизацію митних процедур і використання ІТ-технологій, а також створення системи взаємодії між митними службами країн (стаття 7.7 Прозорість) [1, с. 126]. Усі ці заходи спрямовані на полегшення доступу бізнесу до ринків обох країн.

Інформаційний обмін і прозорість відносин у сфері розробки технічних регламентів та процедур добровільної оцінки відповідності особливо актуальні з огляду на налагодження ефективних механізмів взаємодії учасників реалізації CUFTA.

Отже, на сьогодні можна спостерігати позитивну динаміку розвитку торговельних відносин Зони вільної торгівлі між Україною та Канадою, незважаючи на негативне сальдо двосторонньої торгівлі.

Застосування нетарифних методів регулювання в рамках реалізації CUFTA вимагає активної роботи всіх учасників реалізації угоди у сфері стандартизації продукції та проведення оцінки відповідності товарів.

CUFTA дає змогу українським підприємствам й установам долучитися до активної співпраці у сфері стандартизації їхньої продукції, що має забезпечити налагодження продуктивної торгівлі на взаємовигідних умовах між країнами-партнерами в перспективі.

Державна позиція України й Канади стосовно захисту навколишнього середовища має спільну платформу, а домовленості про збереження навколишнього середовища демонструють, що лібералізована торгівля та охорона й збереження довкілля – це частина взаємовигідного співробітництва цих країн.

Література

1. Верховна Рада України. 2018. "Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою". http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/124_052-16
2. "Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ". 2018. http://ecolib.com.ua/book.php?book=10
3. Канадсько-український проект підтримки торгівлі та інвестицій (CUTIS). 2018. "Безмитний доступ до ринку Канади". https://cutisproject.org/publications/cufta-in-10-min/
4. Міністерство фінансів України. 2018. "Експорт з України до Канади зріс на 76 %, а імпорт – на 93 %". https://minfin.com.ua/ua/2017/12/22/31548275/
5. Посольство України в Канаді. 2018. "Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Канадою". http://canada.mfa.gov.ua/ua/ukraine-ca/trade
6. Посольство України в Канаді. 2018. "Нестандартна Канада: як подолати бар'єри та взяти максимум від зони вільної торгівлі". *Європейська правда, 09 січня 2018 р*. https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/01/9/7075790/
7. Рада стандартів Канади (Standards Council of Canada). 2018. "Участь зацікавлених сторін". https://www.scc.ca/en/stakeholder-participation

2.6. УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ У СФЕРІ ТУРИЗМУ

Як свідчить практика міжнародних відносин, міжнародний туризм на всіх етапах свого розвитку був чинником, що сприяв налагодженню

взаєморозуміння між державами та народами, важливим засобом зміцнення миру й дружби, активним стимулятором розвитку зовнішньоекономічних, торговельних і культурних відносин. Отже, туризм завжди був і є сприятливим ґрунтом для міжнародної співпраці, що подекуди й виникав на шляхах установлення цих відносин. Зокрема, таку ситуацію спостерігали й між Україною та Канадою, оскільки з часів початку незалежності України туризм між державами перебуває на стадії розквіту.

Варто відзначити, що ще до здобуття Україною незалежності в Києві було розміщене Консульство Канади; саме тодішній Генеральний консул Нестор Гайовський вручив Президенту Кравчуку 2 грудня 1991 р. повідомлення про визнання незалежної України Канадою − першою західною державою − відразу ж після українського референдуму. Дипломатичні відносини між Україною та Канадою встановлені 27 січня 1992 р. Із квітня 1992 р. діє Посольство Канади в Києві, котре є центром канадської співпраці з Україною, а Консульство Канади у Львові надає необхідні послуги в Західній Україні. У листопаді того ж року відкрито Посольство України в Канаді, а згодом – Генеральне консульство України в Торонто (березень 1993 р.), пізніше – офіси в Пікерінгу та Ванкувері. Наразі Україна відкриває ще одне Генеральне консульство в Едмонтоні [15].

Із того часу значно розширилася дипломатична присутність Канади в Києві, уключаючи представництво п’яти канадських міністерств: закордонних справ, міжнародної торгівлі, національної оборони, Канадської агенції міжнародного розвитку й міністерства громадянства та імміграції Канади. На додаток до їхніх програм Посольство надає підтримку іншим федеральним міністерствам, провінційним урядам і муніципальній владі канадських міст.

Загалом, розвиток відносин між Україною й Канадою можна схарактеризувати як сприятливий та поступальний. Реальна політика ліберального Уряду Канади, спрямована на широку співпрацю з Україною, повністю збігається з інтересами української сторони. Це створює необхідні умови для того, щоб вивести українсько-канадські відносини на рівень особливого партнерства.

Канада завжди розвивала активні стосунки з Україною й українцями та підтримувала незалежність нашої держави. Останніми роками двосторонні відносини сповільнили свій темп відповідно до негативних тенденцій у розвитку української демократії й громадського життя, проте після недавніх подій в Україні ситуація докорінно змінилася.

Канада виявляла своє дружнє ставлення до України, підтримуючи розвиток демократії, свободи преси, вільних та справедливих виборів і прав людини в державі [6, с. 19].

Канада й Україна мають тісні двосторонні стосунки, що тоступово сприяють покращенню та більш прогресивному їх розвитку, у тому чисті й у сфері туризму. Історично сформовані дружні відносини, вибудувані поколіннями українських іммігрантів до Канади, підсилюються спільними цінностями та зацікавленістю створити високоякісне, збалансоване й взаємовигідне партнерство XXI ст. Декларація "Про особливе партнерство", підписана в 1994 р. і поновлена у 2001 та 2008 рр., відзначає підтримку Канадою розвитку України й важливість майбутньої двосторонньої співпраці для забезпечення стабільності та процвітання у світі. Обидві держави підписали низку угод і меморандумів про порозуміння в таких галузях, як торгівля, технічна співпраця, оборона та взаємна правова допомога, проте все ще залишаються широкі можливості для їх співробітництва. Зокрема, ще зовсім мало зроблено для розвитку туризму й нарощення туристичних потоків, що, зі свого боку, відкриває нові перспективи двосторонньої співпраці. Саме тому у вересні 2009 р. Міністр закордонних справ Лоуренс Кеннон підписав з Україною "Дорожню карту", де визначено пріоритетні сфери для двосторонньої співпраці держав [5].

Негативним чинником розвитку українсько-канадського співробітництва у сфері туризму є різні рівні соціально-економічного розвитку країн. Для середньостатистичного українського туриста подорож до Канади є дороговартісною й менш доступною, ніж для канадців під час відвідування України. Так, середня вартість туру до Канади складе, через значну віддаленість територій, що потребує авіаперельоту, понад 1500 дол. США, що, відповідно, становитиме шість заробітних плат середньостатистичного українця, на відмінну від громадянина Канади, який може дозволити собі такий відпочинок, не виходячи за межі однієї заробітної плати. Тому досі спостерігаємо зовсім низький відсоток українських туристів, котрі відвідують Канаду. Це і є основною причиною того, що наразі з туристичного потоку обмін туристами дуже малий. Зокрема, за 2017 р. Канаду відвідали лише 10 українських туристів, тоді як сума канадських склала близько 35 654 осіб. На туристичне сальдо негативно впливають події Революції Гідності в Україні, сповільнюючи притік туристів із Канади, проте сьогодні ситуація складається на краще й туристичні потоки починають поступово інтенсифікуватися, про що свідчать дані табл. 2.2. Ця інформація вказує

на відновлення та посилення нарощення туристичних потоків канадців до України.

Таблиця 2.2

В'їзд громадян Канади в Україну у 2010–2016 рр. [3]

Рік	Кількість канадських громадян які вїхали в Україну – усього	Із них – за метою поїздки						
		службова, ділова, дипломатична	туризм	приватна	навчання	працевлаштування	імміграція (постійне місце проживання)	культурний та спортивний обмін
2016	30281	8	1039	29162	1	1	–	70
2015	22055	2	497	19900	–	–	4	1652
2014	17875	17	771	5605	–	–	13	11469
2013	30499	66	2834	8195	–	–	2	19402
2012	30945	1001	5443	11489	52	71	257	12632
2011	28409	1745	8196	17218	138	112	326	674
2010	28349	2815	8810	15720	60	82	282	580

Співпраця України й Канади в культурно-гуманітарній сфері, що наразі складають основу туристичних маршрутів, визначаються вищезгаданою "Спільною Декларацією про особливе партнерство між Україною і Канадою" й "Угодою про дружбу та співробітництво між Україною і Канадою" (від 24 жовтня 1994 р.). Відповідно до положень Спільної Декларації, сторони зобов'язалися "активно співпрацювати задля прискорення взаємного розповсюдження інформації про національні досягнення в галузі культури, наукий освіти, популяризації нових досягнень у цих сферах і розширення культурних, спортивних та інформаційних обмінів". Цими документами визначено, що співпраця відбувається у сферах культури, освіти, спорту, між політичними партіями й громадськими організаціями, що позитивно впливає на розвиток туризму між країнами [5].

Особливе місце в цих двосторонніх відносинах належить, зокрема, питанням підтримання зв'язків з українською громадою Канади, яка, за даними останнього перепису населення, проведеного у 2011 р., становить 1 251 170 осіб (3,8 % від загального населення держави) та за розміром є сьомою національною меншиною Канади.

Загалом, на території Канади нараховується понад 1000 етнічних українських громадських організацій і спілок, більшість із яких об'єд-

нано в організації "Конгрес українців Канади (КУК)", заснованій у 1940 р. КУК виступає від імені більшості українських канадців країни, представляючи їх у державних установах і засобах масової інформації. Канада також є місцем перебування штаб-квартир Світового конгресу українців (СКУ) і Світової федерації українських жіночих організацій (СФУЖО) [8, с. 5].

Пріоритетним у двосторонніх відносинах у цьому напрямі є надання підтримки в збереженні національно-культурної самобутності та етнічної ідентичності, задоволення мовних, освітніх й інформаційних потреб українських канадців. Загалом, кількість об'єктів, пов'язаних з історією українського народу в Канаді, за приблизними розрахунками, може сягати до 1000 одиниць. Серед них – шість українських церков і 12 будівель та історичних місць, що внесені до переліку канадських пам'яток національного, провінційного чи муніципального значення [7, с. 18].

Одним з основних завдань діяльності української громади в Канаді протягом 2008–2010 рр. було сприяння зростанню обізнаності канадської громадськості щодо Голодомору 1932–1933 рр. в Україні як геноциду Українського народу, що демонструє зародження розвитку сенсетив туризму між країнами. Із цієї метою у 2008 р. у 17 містах Канади успішно проведено Міжнародну акцію «Незгасима свічка». Голова КУК Павло Грод узяв участь у роботі Міжнародного форуму, присвяченого вшануванню 75-ї річниці Голодомору в Україні, що пройшов 21–22 листопада 2008 р. у м. Київ. На цьому етапі триває робота щодо просування проектів законів про встановлення Дня пам'яті жертв Голодомору-геноциду 1932–1933 р. в Україні законодавчими асамблеями провінцій Онтаріо, Квебек і Манітоба. Також триває робота зі створення за підтримки Українського інституту національної пам'яті постійної експозиції про Голодомор 1932–1933 р. в Україні в Національному музеї прав людини, відкриття якого відбулось у 2010 р. у м. Вінніпезі [8, с. 8].

Щороку в Канаді проходять близько 10 українських фестивалів: найбільший із яких − Український фестиваль у Торонто, а найстаріший − Канадський національний український фестиваль (проводиться в місті Дофін із 1965 р.). Це спричиняє прямі міжособистісні контакти між громадянами обох держав, а також безпосереднє співробітництво між такими організаціями в Канаді та подібними установами в Україні.

До таких установ в Канаді належать, такі як Село спадщини української культури, поблизу м. Едмонтон, провінція Альберта; Канадський

інститут українських студій, м. Едмонтон, провінція Альберта, відділення Інституту в м. Торонто; Український центр засобів і розвитку при коледжі Гранта МакЕвана, м. Едмонтон, провінція Альберта; Українсько-Канадський архів-музей Альберти, м. Едмонтон, провінція Альберта; Український музей Канади, м. Саскатун, провінція Саскачеван, відділення музею в м. Торонто; Прерійський центр дослідження української спадщини при Університеті Саскачеваню, м. Саскатун, провінція Саскачеван; Інститут Св. Петра Могили, м. Саскатун, провінція Саскачеван; Центр українсько-канадських студій при Манітобському університеті, м. Вінніпег, провінція Манітоба; Український культурно-навчальний центр "Осередок", м. Вінніпег, провінція Манітоба; Колегія Святого Андрія у Вінніпезі при Манітобському університеті; Сад скульптур Лео Мола, м. Вінніпег, провінція Манітоба; Музей Ліги Українських католицьких жінок Канади Торонтонської єпархії, м. Торонто; Інститут святого Володимира, м. Торонто; Українсько-Канадський дослідчо-документаційний центр, м. Торонто; Канадсько-українська мистецька галерея, м. Торонто; Музей українського народного мистецтва, м. Міссіссага, провінція Онтаріо; Інститут Східньо-Християнських наук ім. митрополита Андрея Шептицького при Університеті святого Павла, м. Оттава, провінція Онтаріо та ін. [15].

У містах Канади встановлено низку пам'ятників визначним українським постатям: Тарасу Шевченку – монументи у Вінніпезі; Івану Франку − Вінніпезі, Торонто, Ляшені; Лесі Українці – у Торонто, Саксатуні; Володимиру Великому – у Торонто; Василю Стефанику – в Едмонтоні, що підвищує ступінь взаємозахоплення культурами обох країн та мотивує туристів здійснювати подорожі задля власного ознайомлення з Україною й навпаки. Так, у Канаді проживає 1,4 млн представників української діаспори, при цьому більшість із них ніколи не бували на батьківщині предків, що є потужним рушієм налагодження та покращення стосунків у сфері туризму між Україною й Канадою [2].

Масштабний проект, який сприятиме збільшенню туристичного потоку з Канади в Україну, почали реалізовувати члени Асоціації індустрії гостинності України (АІГУ). 19 січня 2018 р., з ініціативи члена правління АІГУ, голови підкомітету з питань розвитку туризму, курортів та рекреаційної діяльності Верховної Ради Анни Романової, відбулася перша робоча зустріч туроператорів – членів АІГУ "Розвиток в'їзного туризму з Канади".

Роботу з підготовки до реалізації цього проекту почала Анна Романова разом із послом України в Канаді Андрієм Шевченком. Як відомо,

8 червня МАУ запускає прямі авіарейси в Канаду. Планується три вильоти на тиждень (понеділок, середа та субота). До цієї дати символічно прив'язана подорож спеціалізованої української робочої групи в Канаду, із метою презентації українського туристичного продукту в Торонто, Монреалі й Едмонтоні. Потім канадським туроператорам буде запропоновано зробити у відповідь ознайомчий візит в Україну. Як приклад, подібну співпрацю Україна успішно практикувала з Китайською Народною Республікою у 2016 р.

Зараз українці повинні розробити єдину концепцію презентацій і підготувати туристичний продукт (відеоматеріали, залучити українських зірок і представників влади до цього проекту). Зі свого боку, Анна Романова підкреслила, що Канада зацікавлена в розвитку співпраці з Україною у сфері туризму, проте досі наша держава так і не сформувала турпродукт, який канадські туроператори могли б пропонувати своїм клієнтам. Українська сторони планує сконцентрувати увагу на зацікавленості різними туристичними продуктами, особливо турами національно-патріотичного спрямування, українською діспорою Канади [13].

Канада – багатонаціональна країна, тому тут проводиться величезна кількість різноманітних свят і фестивалів. У перший день Нового року канадці беруть участь у зимовому купанні "Купання полярного ведмедя в День Нового Року", схожим до українського купання на Водохреща. Також дуже популярний традиційний фестиваль "Міжнародний фестиваль човнів-драконів", який проводиться в червні в провінції Британська Колумбія. Цей фестиваль триває три дні. У гонках на човнах беруть участь близько 2000 осіб і ще 150 000 глядачів. Така сама кількість глядачів збирає щорічне літнє авіашоу "Абботсфордське міжнародне авіа шоу" (Ванкувер). У липні в Калгарі (Альберта) щорічно проводять найбільше міжнародне родео, що триває 10 днів. Літній фестиваль фольклор "Вінніпезький фольклор-фестиваль" проводиться щорічно протягом трьох днів і відомий як один із найбільших культурних заходів провінції Манітоба. У Торонто також проводять традиційні королівські кінські скачки, які називаються "Королевська тарілка". Фестиваль Бернарда Шоу проходить щороку, із квітня по листопад, неподалік від знаменитого Ніагарського водоспаду, у маленькому містечку під назвою "Ніагара на озері". У Страдфорті провінція Онтаріо проводить Шекспірівський фестиваль. У Канаді є своє свято пива, воно має таку саму назву, як і знаменитий німецький фестиваль "Октоберфест", щорічно його відвідує 500 000 осіб, та ін. Також Канада є

цікавою для українського туриста цирком “Дю Солей”, розташованим у Монреалі. Трупа складається з 1300 артистів, які представляють 50 країн. Постановки вирізняються високою виконавською майстерністю й відомі у всьому світі [4].

Україна ж приваблює своєю великою різноманітністю гастрономічних а також, передусім, музичних фестивалів. Найвідоміші з них – фестиваль “Країна мрій”, заснований лідером гурту “ВВ” Олегом Скрипкою, є найбільшим етнічним фестивалем в Україні, про нього знають не лише в Європі, але й у всьому світі; “Рок булава”; “Файне місто”; “Бандерштат”; “Карпатський альянс”, “Вудсток Україна”, “Республіка” та ін. Їх особливість – те, що більшість із них відбувається на території історичної фортець, замків, заповідників України. Такі різноманітності посприяють взаємному розвитку розважального, зокрема фестивально-видовищного, туризму [9].

Варто відзначити, що транспортне забезпечення відіграє важливу роль у розвитку туризму обох країн. Окрім інтенсифікації авіаційних перевезень, країни віднедавна почали обговорювати спільні проекти в літакобудуванні та авіакосмічній сфері. Зокрема, щодо будівництва літака Ан-132 (двигуни до нього поставляє “Прат енд Вітні Канада”), а також створення стартового комплексу для космічних запусків у канадській провінції Нова Скотія, церемонія підписання яких пройшла в Монреалі (Канада) в присутності прем’єр-міністра України Володимира Гройсмана. Таке покращення в розвитку туристичної інфраструктури може стати й початком зародження спільних проектів у сфері космічного туризму. Космічні агентства України та Канади підписали Меморандум про взаєморозуміння, який розширює співробітництво держав в авіакосмічній сфері й літакобудуванні [12].

Також усе це сприяє прогресу розвитку наукового та ділового бізнес-туризму, де наразі, спостерігають їх значну перспективність. Канада й Україна підписали Договір про просування й захист іноземних інвестицій, Конвенцію про уникнення подвійного оподаткування та Договір про повітряний транспорт, зросли позитивні комерційні відносини, зокрема, після набуття чинності 1 серпня 2017 р. Угоди про вільну торгівлю. За даними Державного комітету статистики України, за дев’ять місяців 2017 р. загальний обсяг торгівлі між Україною та Канадою склав 327,6 млн дол. США, порівняно з аналогічним періодом 2016 р., обсяг двосторонньої торгівлі товарами між Україною та Канадою суттєво збільшився й складав 230,2 млн дол. США. Експорт українських товарів до Канади зріс на 65,3 % і склав 33,9 млн дол. США.

Імпорт товарів із цієї країни до України також зріс на 63 % (196,3 млн дол. США). Канадська компанія "Ей Пі Комодіті Сорсінг Інкорпорейтит" зацікавлена у встановлення ділових контактів з українськими експортерами, що складе основу бізнес-подорожей наступних років. Відповідно до наявних даних Державного комітету статистики України, станом на 01.10.2017 обсяг канадських інвестицій в економіці України становив 48,5 млн дол. США (на 01.01.2017 – 41,1 млн дол. США), що складає основу торговельного й бізнес-туризму та прогнозує інтенсивне зростання його розвитку [3].

Особливу роль у стосунках України та Канади відіграє освітній туризм, що в подальшому й складе основу вищеописаного ділового туризму. Сьогодні він набирає значної популярності, зростає кількість молоді, яка бере участь в освітніх та культурних програмах обміну між Україною й Канадою, а саме: екскурсійно-ознайомчі подорожі різними містами, природними зонами й країнами; навчальні поїздки з метою вивчення іноземної мови або тих чи інших загальноосвітніх чи спеціальних дисциплін; ознайомчі поїздки до установи, організації та на підприємства; наукові й навчальні стажування в установах, організаціях і на підприємствах; участь у семінарах, конференціях, з'їздах, конгресах, майстер-класах, мета яких − обмін досвідом та отримання нової професійно важливої інформації, де по-особливому цінують українських фахівців, зокрема у сфері ІТ-технологій. Також сьогодні проводиться спільний проект "Молодь за здоров'я" у галузі пропаганди здорового способу життя, що сприятиме реформі системи охорони здоров'я в Києві. Він відповідає основним напрямам роботи Канадської агенції міжнародного розвитку (КАМР). Упроваджуючи ефективні зміни в систему охорони здоров'я, країни популяризуватимуть не лише здоровий спосіб життя, а й закладають основи розвитку спортивного й лікувально-оздоровчого видів туризму в Україні та Канаді [14, с. 182].

Також, на підтримку "Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО" Канада організовує мовну та миротворчу підготовку військового персоналу, лікування й переорієнтації військовослужбовців і допомагає в питаннях цивільного планування в надзвичайних ситуаціях у межах співробітництва між Україною та НАТО. За час реалізації Програми Канада виділила 513,6 млн на гуманітарну допомогу Україні. Ця сума включає внесок $6,6 млн – у Канадське товариство Червоного Хреста для постачання необхідних медикаментів і медичної підтримки найбільш уразливих груп населення в Україні (людей по-

хилого віку, дітей, майбутніх матерів і непрацездатних); $4,5 млн; $402 тис. як внесок у програму "Приятелі дітей" − Канадську неурядову організацію, що забезпечує постачання гуманітарної допомоги сиротам в Україні. Держава є третім за величиною учасником канадської Програми військової підготовки й співробітництва. Отже, Україна потребує залучення партнерів, таких як Канада, до розвитку лікувально-оздоровчого туризму, адже після останніх подій у ній усе більше її громадян потребують турів саме цього спрямування. Відтак туризм наразі є важливим у розвитку відносин Канади й України [5, с. 20].

Можливим і перспективним є співробітництво між країнами у сфері екотуризму. Так, у Канаді станом на початок 2015 р. нараховують 39 національних парків і заповідників: Банфф − найстаріший національний парк країни й найбільш відвідуваний – у світі; Йохо із водоспадом Такаккау, каньйонами та карстовими печерами; Вуд-Баффало з найбільшим стадом бізонів; Джаспер із льодовиками й гарячими джерелами та ін. [15]. Національний парк Наханні лежить у долині річки Саут-Наханні, відомої завдяки водоспаду Вірджинія й тому, що над нею розміщено чотири каньйони. "Провінційний парк Динозавр", відкритий у 1955 р., став популярний як одне з найбільших на планеті сховищ скам'янілостей динозаврів. Археологами виявлено залишки понад 500 гігантських тварин, які населяли планету в мезозойську еру. Ніагарський водоспад є особливим туристичним об'єктом, котрий приваблює тисячі туристів кожного року. Національні природні парки − основа розвитку природно орієнтованого туризму, розвиток якого переважає в Канаді, так само, як і в Україні.

На території нашої держави діє чотири біосферні заповідники, 16 природних заповідників і 29 національних парків. У майбутньому ці показники планується збільшити за рахунок створення нових об'єктів природно-заповідного фонду, що сприятиме розвиткові екологічного туризму. Так, до останніх подій в Україні, Кримський рекреаційний регіон був найпопулярнішим, усесвітньо відомим санаторно-курортним та оздоровлювальним регіоном України. Щороку тут поліпшували здоров'я до 8 млн людей. Тому зараз значною популярністю став користувалися Західно-Причорноморський рекреаційний регіон. Тут функціонує понад 350 лікувально-оздоровлювальних закладів, серед яких – 55 санаторіїв і пансіонатів із лікуванням та 67 будинків і пансіонатів відпочинку, відповідно, на 18 584 та 30 584 ліжко-місць. Іншим, не менш популярним і сприятливим регіоном для санаторно-курортного лікування, оздоровлювального туризму й відпочинку є

Українські Карпати. Тут нараховується близько 800 джерел мінеральної води практично всіх бальнеологічних типів. Лікувальні торфогрязі, прикарпатський озокерит та сприятливі умови для кліматолікування дають можливість розвивати мережу бальнеологічних та кліматичних курортів, пансіонатів, будинків та баз відпочинку, туристичних закладів. У Карпатах є великі природно-ресурсні можливості для організації й розвитку зимових видів відпочинку, зокрема гірськолижного. Сьогодні в регіоні освоєно до 30 гірськолижних трас, хоча їх кількість можна збільшити вдвічі й обслужити за сезон понад 250 тис. любителів зимового відпочинку. У регіоні діє 60 санаторіїв, 17 пансіонатів, 10 будинків відпочинку, 70 санаторіїв-профілакторіїв, 120 баз відпочинку, 150 таборів відпочинку для старшокласників і понад 180 заміських дитячих таборів. Потужність туристичних закладів на день максимального розгортання становить понад 10 тис. місць. Значну частину території України займають Центральноукраїнська рекреаційна зона та Західно-Поліський рекреаційний район з центром у Шацьку, в останньому нараховується до 30 прісноводних озер, зосереджено 74 рекреаційні заклади. Найбільшу цінність мають водокліматичні й лісові ресурси. Західнополіський район характеризується великими лісовими масивами з переважанням сосни, значними площами лук і боліт. Загалом, на території України виявлено близько 500 джерел мінеральних вод різного рівня мінералізації. Понад 80 джерел мінеральних вод України використовуються для потреб близько 50 курортів, 20 бальнеолікарень, 40 заводів лікувально-столових вод [10].

Проте рекреаційні ресурси України, незважаючи на значний туристичний потенціал, використовуються не повністю та мають великий потенціал до розвитку нових видів туризму. Так, для канадського туриста особливу цікавість складуть розвиток апітерапії та кантрі-кросу. На Західній Україні інтенсифікується розробка систем трас для катання на квадроциклах і розвитку кантрі-кросу – одного з видів мотоциклетного спорту. Також Україна, посідає перше місце в Європі за експортом меду. Понад 70 % чисельності бджолосімей зосереджено в індивідуальному секторі господарства. Тому останнім часом у державі активно розвивається апітерапія – лікування бджолами. Апітерапія − медичне використання бджолиних продуктів, зокрема меду, перги, воску, прополісу, маточного молочка (“королівського желе”) та бджолиної отрути [10]. Це одна з новинок туристичного та лікувально-оздоровчого відпочинку. Усе це дасть змогу інтенсифікувати потоки й напрями розвитку туризму з Канади до Україні, указуючи на великий асортимент

туристичних послуг, які може запропонувати держава, залучаючи туристів до професійного спорту, сімейного відпочинку, рекреації, екотуризму та лікувально-оздоровчого відпочинку.

Варто відзначити, що за своїми природно-географічними й ландшафтно-рекреаційними умовами країни схожі між собою, що є передумовою успіху розробки спільних туристичних маршрутів фахівцями обох країн та налагодження контактів у сфері туризму, обміну досвідом, спільними навчаннями тощо, особливо в розвитку зимових видів туризму (Українські Карпати) та популяризації гастрономічних турів. На відмінну від Канади, котра може залучити українських туристів до освітніх, пізнавальних, розважальних видів туризму, Україна цікава для канадських туристів багатьма іншими його видами. Продуктивними тури стануть у сфері організації й розвитку проведення спільних фестивалів, спортивних змагань (рибальство, мисливство, водно-спортивний, альпінізм, екстремальний туризм), інтенсифікації екологічного, гірського й гірськолижного, лікувально-оздоровчого та інших видів.

Зараз важливим завданням України й Канади в розвитку відносин у сфері туризму постає врегулювання візових питань. Канада цінує стосунки з Україною та робитиме все для прискорення впровадження безвізового режиму, про що заявив міністр імміграції Канади Ахмед Хусен і зазначив, що “країна продовжуватиме активно підходити до обговорення питань, необхідних для розвитку візового питання; підкреслив, що канадський уряд «цінує свої відносини з Україною»”. Відзначено, що Україна, як і будь-яка інша держава, повинна видавати безпечні документи для подорожей, ефективно контролювати кордони й добре співпрацювати з міжнародним співтовариством щодо міграційних питань і питань безпеки, котрі є запорукою прогресивного розвитку відносин у сфері туризму між Україною та Канадою [11].

Отже, українсько-канадські стосунки перебувають на перших стадіях свого розквіту у сфері туризму, проте мають значний потенціал і перспективи розвитку. Між країнами можуть формуватися відносно нові туристичні продукти, що найближчим часом будуть представленні турами національно-патріотичного спрямування, співпраця та взаємообмін у туристичній сфері, на основі розвитку багатьох видів туризму, зокрема пізнавального (краєзнавчого, релігійного, міжнародного); історико-етнографічного; історико-культурного; ландшафтно-екологічного; спортивного (рибальство, мисливство, водно-спортивний, альпінізм, екстремальний);

родинно-гостьового; торговельного; ділового; наукового; громадсько-політичного; розважального (спортивно-видовищний і фестивально-видовищний) туризму. Україна й Канада сприятимуть подальшому поглибленню міцних, дружніх і взаємовигідних відносин у сфері туризму; використанню туристичних зв'язків для зміцнення взаєморозуміння та довіри між країнами; створенню на взаємній основі найсприятливіших умов для туристичного обміну, обміну інформацією в галузі туризму; сприянню діяльності туристичних фірм і транспортних компаній; здійсненню спільних проектів із туризму; запровадженню загальних стандартів і технологій обслуговування туристів та подальшому спрощенню туристичних формальностей і т. ін.

Література

1. Hertsyk, M. S. 2005. "Scheme of the Organization of Ukrainian Sports Associations in the United States and Canada". *Introduction to the Specialties of the Field "Physical Education and Sport": Textbook*: 214–215.
2. Gromov, O. 2017. "Country of Maple Leaf is Opened Forever". *Government Courier* 128: 4–12.
3. "State Statistics Service of Ukraine". 2018. http://www.ukrstat.gov.ua/
4. "Canadian holidays and festivals". 2018. http://canadaua.ca/archives/652
5. "Cultural-humanitarian cooperation between Ukraine and Canada". Embassy of Ukraine in Canada. 2018. http://canada.mfa.gov.ua/ua/ukraine-%D1%81%D0%B0/culture
6. Ostash, I. 2010. "Ukraine-Canada: Investing in the Future". *External Affairs* 9-10: 17–23.
7. Petrichenko, K. 2008. "Ukrainian-Canadian Cooperation in the Field of Education as a Way of Preserving the Identity of Ukrainians Abroad". *Ukrainian Studies* 3: 167–174.
8. Podobod O. 2014. "Ukrainian Folk Culture in Canadian Prairies". *History of Ukraine* 1: 4–1.
9. "Top 10 hottest festivals in Ukraine". 2018. https:///24tv.ua/special/summerfests/
10. "Tourist business". Tourist Zoning of Ukraine. 2018. http://pidruchniki.com/14050908/turizm/turistichne_rayonuvannya_ukrayini
11. "In Canada the conditions for a visa-free stay with Ukraine". https://tsn.ua/ukrayina/kanada-nazvala-umovi-za-yakimi-nadast-bezviz-ukrayini-1020520.html
12. "Ukraine offers Canada to build together airplanes and research space". 2018. https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2336069-ukraina-zaproponuvala-kanadi-spilnobuduvati-litaki-ta-osvouvati-kosmos.html

13. “The Ukrainian tourist product is presented in Canada”. 2018. https://zruchno.travel/News/New/1401?lang=u
14. Chalashny, L. A. 2015. “Canada in the System of Ukrainian International Relations in the Field of Higher Education”. *Actual Problems of Country-studies Science: Materials of II International Science-Practice Internet Conference in Lutsk*: 178–184.
15. Government of Canada. 2018. https://travel.gc.ca/canadiantourism?_ga=2.11264753.498172528.1517589591-1200776820.15175895

РОЗДІЛ 3
УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКІ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ Й ПЕДАГОГІЧНІ СТУДІЇ

3.1. АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ Й КУЛЬТУРИ В ПРАЦЯХ ІВАНА ОГІЄНКА

Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб. В мові наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання…(Іван Огієнко)

За межами України працювало чимало талановитих учених-філологів, які зробили великий внесок у становлення й розвиток українського мовознавства: Іван Огієнко, Юрій Шевельов, Олекса Горбач, Ярослав-Богдан Рудницький, Роман Смаль-Стоцький, Василь Чапленко, Богдан Струмінський, Петро Одарченко та ін. Однак їхні розвідки в радянські часи були недоступні на материковій Україні, тому зараз маємо за честь й обов'язок повернути їх рідному народові. Серед найвидатніших дослідників українського походження з Канади варто назвати імена Івана Огієнка, Ярослава-Богдана Рудницького, Яра Славутича, Іраїди-Ірени Ґерус-Тарнавецької та ін. Вони розглядали такі важливі аспекти вивчення української мови, як історія її виникнення й періодизація, проблеми функціонування в Україні та діаспорі, ономастикон і діалектні одиниці; займались укладанням лексикографічних видань та унормуванням правопису, навчанням мови іноземної аудиторії. Більшість праць науковців не втратили свого значення й досі, що й зумовило вибір нашої теми та її актуальність. Нами поставлено за мету показати науково-теоретичне й практичне значення напрацювань українсько-канадського науковця Івана Огієнка, важливих не лише для історії вітчизняного мовознавства, але й для сучасного розвитку соціолінгвістики, лінгводидакики, лексикографії та інших галузей.

Про філологічні студії закордонних учених у Радянському Союзі прийнято писати лише критично, заперечуючи ті підходи, які не збіга-

лися з офіційною наукою, або ж ігнорувати їх та замовчувати. Зокрема, відомий мовознавець Ю. Жлуктенко в ґрунтовній монографії "Українська мова на лінгвістичній карті Канади" (К., 1990) змушений був удаватися до різких оцінок праць І. Огієнка, Я. Рудницького, І. Ґерус-Тарнавецької, Б. Струмінського, Я. Харчуна, П. Одарченка й ін. [4, с. 95–167]. І лише в часи незалежної України стало можливим ознайомитись із великим надбанням діаспорних учених та об'єктивно його оцінити. Про внесок зарубіжних дослідників чи не вперше йшлося на І і ІІ Міжнародних конгресах україністів (Київ, 1990, Львів, 1993), на яких особисто були присутні Дж. Грабович, Ю. Шевельов, О. Горбач та ін., а також на республіканській конференції "Незабутні імена української науки" (Львів, 1992). Праці американських і канадських філологів та соціологів – В. Ісаїва, Дж. Грабовича, О. Пріцака, М. Куропаса, Й. Смолича, О. Воловини й ін. аналізував Б. Ажнюк у монографії "Мовна єдність нації: діаспора й Україна" (Київ, 1999). Дослідження літературознавчої спадщини І. Огієнка здійснено в дисертації "Іван Огієнко – дослідник давньої української літератури" (Київ, 1998) В. Мацько, котрий уклав "Словник літературознавчих термінів Івана Огієнка" (Хмельницький, 1997) і "Повну бібліографію праць Івана Огієнка" (Хмельницький, 1998). У 1997 р. Київський міжрегіональний інститут удосконалення вчителів імені Б. Грінченка організував Всеукраїнську огієнкознавчу конференцію, за матеріалами якої опубліковано збірник наукових праць. Набуток ученого досліджують науковці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, які з 2003 р. видають щорічний збірник "Іван Огієнко і сучасна наука та освіта" та проводять наукові конференції. Серед мовознавчих публікацій виокремимо такі: О. Ковтун (Бугайчук) "Огієнко про рідномовні обов'язки та вивчення іноземних мов" (2002), Л. Марчук "Засоби вербалізації концепту "Страждання" у "Філософських містеріях" Івана Огієнка" (2016), Н. Коваленко "Живе багатство української мови (матеріали до словника епітетів мови І. Огієнка)" (2016) та ін. Про І. Огієнка вміщено окрему статтю в енциклопедії "Українська мова" (Київ, 2004, 2007). Однак уважаємо, що цих матеріалів недостатньо, аби осягнути філологічний набуток науковця, автора понад 1848 розвідок, відтак у нашій роботі спробуємо окреслити основні аспекти мовознавчих досліджень провідного українсько-канадського ученого.

Іван Огієнко (2 (14) січня 1882, м. Брусилів, Україна – 29 березня 1972, м. Вінніпег, Канада) – український мовознавець, видавець, державний, церковний і культурно-світній діяч – є найбільш вагомою постаттю серед науковців-філологів, педагогів України й Канади. Він пра-

цював приват-доцентом (1915) і професором (1917–1918) Київського університету, міністром освіти (1918) та міністром віросповідань (1919–1912) в уряді УНР, професором і ректором Українського університету в м. Кам'янці-Подільському (1918–1920), професором Варшавського університету (1926–1932). У 1940 р. І. Огієнка рукопокладено в сан архієпископа Холмського і Підляського Української автокефальної православної церкви під іменем Іларіон, а з 1943 р. він став митрополитом. Із 1947 р. жив у Канаді, займався духовною та науковою працею, видавав часописи "Слово істини" (1947–1951), "Наша культура" (1951–1953), "Віра й культура" (1953–1967). Він був ректором заснованого у Вінніпезі Українського народного університету (1948), деканом і лектором богословського факультету колегії Св. Андрея Манітобського університету. Учений обстоював використання української мови в українській церкві, сформулювавши такі постулати: "Кожна віра найміцніше зв'язана з рідною мовою народу, бо рідна мова – то основний родючий ґрунт кожної віри. Рідна мова – шлях до Бога"; "Народ, який слухає Служби Божі в нерідній йому мові, подібний до в'язня, котрий любується світом Божим через в'язничні ґрати"; "Народ, який у церкві не чує своєї рідної мови, звичайно не шанує й не береже її, як скарбу свого найдорожчого"; "Священик, котрий вживає в родинному колі або в розмові з вірними чужу їм мову, чинить тим непрощенний гріх перед ними й Церквою" [9, ч. 14, с. 4]. Митрополит переклав та опублікував повний фундаментальний том "Біблії або книг св. Письма Старого й Нового Заповіту" (Лондон, 1962), який містить 1529 сторінок і належить до найякісніших перекладів українською мовою.

У колі наукових інтересів Огієнка-мовознавця були питання палеографії, історії старослов'янської та української мов, граматики, стилістики й культури української мови, українського правопису. Ще в студентські роки він брав участь у семінарах професора Київського університету В. Перетца (1904–1914) стосовно дослідження літератури давньої Русі, опанував основи джерело- та книгознавства, палеографії, архіво- й бібліотекознавства. Результати глибокого вивчення стародруків і текстології (магістерська робота стосувалася вивчення творчості Іоаникія Галятовського) відображено в розвідках з історії українського друкарства: "Іван Хведорович – фундатор постійного друкарства на Україні", "Друкарська трійця: Фіоль, Скорина і Хведорович", "Друкар-волиняк Онисим Радишевський", "Спомини кн. К. К. Острізького про видання Біблії 1581 р." (Київ, 1922–1925) та ін. Їх вершиною стало велике дослідження "Історія українського друкарства" (XV–

XVIII ст.), перший том якого опубліковано в 1925 р. друкарня НТШ. У своїх працях учений довів, що книговидання в Західній Україні виникло завдяки першодрукарям Ш. Фіолю й Ф. Скорині в XV ст., задовго до приїду І. Федорова (Хведоровича), який у XVI ст. лише відновив його, заснувавши постійні друкарні, та використовував авторський знак із датуванням видань.

Частина праць ученого стосувалася важливих аспектів історії української мови, зокрема: "Українська літературна мова 16 століття і український Крехівський апостол" (Варшава, 1930), "Історія української літературної мови" (Вінніпег, 1949), "Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян" (Вінніпег, 1976) й ін. Зазначимо, що й сьогодні дослідники стикаються з проблемою неусталеної періодизації історії української мови. Відомо, що в публікаціях славістів кінця XIX – початку XX ст. О. Потебні [12] й А. Кримського [6], а також у студіях учених XX ст. І. Огієнка [8], Ю. Шевельова [15], О. Горбача [2] початок становлення української мови співвіднесено з часом розпаду праслов'янської мови, тобто з VI ст. н. е. Зокрема, І. Огієнко писав: "Отже, з VI-го віку розпочалася в житті праслов'янської мови нова доба, доба перетворення намічених говорів на окремі слов'янські мови. Доба ця тривала кілька століть, і остаточно покінчилася десь у IX–X віці" [8, с. 57]. У розвідках О. Потебні й А. Кримського висловлено думку про те, що "уже до кінця X століття на Україні була, імовірно, своя літературна мова – мова інтелігентного Києва" [6, с. 9]. І. Огієнко з цього приводу зазначав: "Пам'ятки української мови дійшли до нас тільки з XI-го віку, але й вони свідчать, що вже тоді наша українська мова мала свої основні риси, відмінні від рис мови російської" [8, с. 64]. Відомо, що радянські вчені (П. Плющ, І. Білодід та ін.) початки української літературної мови відносили аж до XIV ст. (див.: [13]). Тому, коли в Радянській Україні Є. Тимченко видав перший том "Історичного словника українського язика" у двох частинах (Харків–Київ, 1930–1932), І. Огієнко зауважував: "Коли б цей словник брав матеріал, починаючи з X-го ст., відразу було б видно, що вже тоді українська мова була самостійна, від російської мови відмінна. Та совєтська російська влада дозволила друкувати цього словника тільки з матеріалом, з XIV-го віку починаючи" [8, с. 64]. До речі, у 1938 р. поплічники комуністичного режиму засудили Є. Тимченка, сфабрикувавши звинувачення про участь у Спілці визволення України (судові процеси відбулися над 474 кращими представниками української інтелігенції, серед яких – академік С. Єфремов, прем'єр-міністр УНР В. Чехівський, мовознавець

Г. Голоскевич, письменниця Л. Старицька-Черняхівська та ін.), тому наступні томи словника так і не побачили світ.

Крім того, І. Огієнко заперечував панівну в радянській науці теорію О. Шахматова про спільну праруську (давньоруську) добу та існування давньоруської мови (цю теорію докладно розглянуто в статті Н. Юсової [14]). Проаналізувавши книжні джерела й розмовно-діалектні елементи в них, Огієнко констатував: "Спільної "руської" мови ніколи не було" [8, с. 62]. Дослідження сучасних мовознавців (Г. Півторака, О. Тараненка й ін.), які стали можливими лише після 1991 р. в незалежній Україні, також доводять "неспроможність традиційного і для багатьох сучасних дослідників непорушного постулату про єдину давньоруську мову на діалектному рівні" та ставлять "під сумнів саму тезу про існування давньоруської народності як суспільної реальності" [11, с. 9]. Сучасні українські вчені також визнають XI–XII ст. початком самостійної історії української мови, уважаючи, що російські філологи тільки з політичних міркувань "підтягували" українську мову до російської. У монографії "Історія української літературної мови" І. Огієнко виділив такі періоди в розвитку української мови: 1) праслов'янська доба: повстання української мови (VI–IX ст.); 2) початок української літературної мови: княжа доба (IX –XIV ст.); 3) литовська доба (XIV–XVI ст.); 4) польська доба (1569–1654); 5) московська доба (1654–1798); 5) доба відродження (XVIII – XIX ст.); 6) доба державної та соборної української мови в УНР (1917–1919); 7) доба української мови під совєтами: а) доба русифікації: 1917–1923); б) доба українізації: 1923–1933; в) доба комунізації: після 1933 [8]. Ця періодизація засвідчує, що розвиток української літературної мови перебував у тісному зв'язку із соціально-політичною ситуацією і тривалим часом бездержавності України, що призводило до її "винародовлення" (Огієнкова назва-новотвір). Крім того, науковець піднімав важливу проблему єдиної літературної мови та її варіантів, використання яких залежало не лише від територіальних, а й політичних аспектів, від перебування українців у складі різних держав, про що йшлось у нашій статті [3], а також у монографії Б. Ажнюка стосовно функціонування української мови в США [1, с. 3–279].

У працях Огієнка-Іларіона "Історія української літературної мови" (розділ "Історія українського правопису") (Вінніпег, 1949), "Український літературний наголос" (Вінніпег, 1952), "Наша літературна мова. Як говорити й писати по-літературному" (Вінніпег, 1954, 1969), "Нариси з історії української мови. Система українського правопису. Популярно-науковий курс з історії освітлення" (Вінніпег, 1990) та ін. дове-

дено, що політичні чинники впливали також і на формування правопису, вимову та наголошення української мови. Із цього приводу вчений писав: “Історія нашого правопису, як і історія розвою літературної мови, ясно показує нам, що вони для недержавного народу завжди були й є укладом двох сил у країні: наукових і політичних” [8, с. 244]. Тому вчений запропонував такий постулат: “Для одного народу мусить бути тільки одна літературна мова і вимова, тільки один правопис” [9, ч. 13, с. 4].

Низка праць ученого стосується граматики української мови. Частина з них написана ще в Україні з лінгводидактичною метою – для запровадження української мови в середніх та вищих школах: “Українська граматична література: Розгляд підручників по яких можна вчитися і вчити української мови” (Київ, 1908), “Українська граматика: основи вкраїнського правопису: підручник для 2-го та 3-го року навчання” (Київ, 1918), “Українська мова: Бібліографічний покажчик літератури до вивчення української мови” (Київ, 1918), “Рідна мова в українській школі. Замітки з методики рідної мови” (Київ, 1918). Кілька підручників та посібників вийшло вже тоді, коли вчений змушений був емігрувати: “Рідне писання. Українська граматика: основи вкраїнського правопису: підручник для 1-го року навчання” (Київ;Львів;Відень, 1921), “Головніші правила українського правопису” (Тарнів, 1922); “Чистота і правильність української мови: підручник для вивчення української літературної мови” (Львів, 1925) та ін. Важливе значення мав започаткований І. Огієнком часопис “Рідна мова” (1933–1939), у якому висвітлено актуальні питання українського мовознавства та лінгводидактики. На його сторінках опубліковано “Граматику малої Лесі”, у якій Дід Огій (Іван Огієнко) цікаво та доступно ознайомлював дітей з основами граматичної будови української мови. Разом із професором Р. Смаль-Стоцьким вони видали цикл мовознавчих посібників і розвідок “Студії до української граматики” (1926–1932).

Для забезпечення курсів українознавства І. Огієнко підготував кілька праць: “Українська культура” (Київ, 1918), “Свято української культури” (Варшава, 1924), “Дохристиянські вірування українського народу” (Вінніпег, 1965) та ін. У нього загалом був план видати 30-томну “Бібліотеку українознавства”, що він намагався реалізувати впродовж життя.

Неоціненний унесок І. Огієнко в українську лексикографію: уклав ґрунтовний “Етимологічно-семантичний словник української мови” в 4-х томах, однак через брак коштів друкував його частинами в жур-

налах “Рідна мова” (1933–1934) і “Віра й культура”(1964–1965). Ще перебуваючи у Львові, науковець опублікував “Український стилістичний словник” (1924), який після доопрацювання перевидав у Вінніпезі (1978).

Важливим для розуміння правдивої історії української мови був “Українсько-російський словник початку XVII-го віку: із історії культурних впливів України на Московію” (Вінніпег, 1951). Серед унікальних авторських лексикографічних праць – “Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови” (Вінніпег, 1961) [10]. Першу частину цього видання складає наукова розвідка про Шевченка як творця української літературної мови (специфіка індивідуального стилю, його народність, відображення давніх вірувань, використання образотворчих засобів, синоніміки, новотворів та правопис “Кобзаря”). Друга частина – це передмова до словника, у якій пояснено принципи добору одиниць і побудови словникових статей. Джерельною базою став “Кобзар” (1910), із якого виписано понад 200 тисяч карток, що залишилися в Кам’янці-Подільському після від’їзду автора. У 1932–1933 рр. у Варшаві дослідник знову взявся до роботи, але вже вибрав найвагоміші граматичні форми в контекстах, щоб показати особливості синтаксису (“складні”). Третя (найбільша) частина – власне граматично-стилістичний словник, у якому вміщено словоформи з наголосами й стилістичними примітками. Матеріали цього видання докладно проаналізувала Т. Марченко в спеціальній статті [7].

До праці І. Огієнка “Словник слів, у літературній мові не вживаних” (Нью-Йорк, 1973), опублікованої за підтримки Науково-дослідчого товариства української термінології, увійшли діалектизми, архаїзми, іншомовні запозичення, новотвори, вибрані з різножанрових текстів, які, на думку, вченого, можуть збагатити українську літературну мову, наблизити східний та західний її варіанти (саме західний варіант культивували в Канаді).

“Головною ідеєю концепції розвитку національної освіти і виховання, що була розроблена Іваном Огієнком – міністром освіти, було виховання дітей в національному дусі, подолання комплексу меншовартості, формування національно свідомих громадян” [5, с. 143]. Її реалізація полягала в українізації навчального процесу всіх типів навчальних закладів, у вихованні національно свідомих кадрів, у забезпеченні єдності, доступності й наступності навчання, у вихованні гідних громадян. Для цього 1 лютого 1919 р. видано наказ про обов’язкове викладання для студентів лекцій з українознавства, історії України та

української мови й літератури. Українську мову запроваджували в державні установи, торгівлю, медицину, військо та інші сфери суспільного життя. Для того, щоб викласти основні правила носія рідної мови, учений удався до форми катехизису (збірника основоположних принципів віри), назвавши його "Наука про рідномовні обов'язки. Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства" (Радість коло Варшави, 1935). Він писав: "Звір державних і приватних практик найкращого розвою рідної і літературної мови, потрібних задля скорішого духовного поступу народу та його культури, зветься рідномовною політикою або наукою про рідномовні обов'язки" [9, ч. 13, с. 4].

До катехизису входять загальні частини, які стосуються соціолінгвістичних аспектів: I. Рідна мова й народ. II. Держава й рідна мова. III. Найперші рідномовні обов'язки кожного громадянина. IV. Десять найголовніших мовних заповідей свідомого громадянина. V. Для одного народу – одна літературна мова. VI. Для одного народу – одна літературна вимова. VII. Для одного народу – один правопис. Головний постулат цієї праці такий: "Рідна мова – це найважливіша основа, на ній зростає духовно й культурно кожний народ" [9, ч. 13, с. 4]. У четвертій частині автор удався до форми заповідей, що асоціюються з Божими Заповідями: "Кожний свідомий громадянин мусить практично знати свою соборну літературну мову й вимову та свій соборний правопис, а також знати й виконувати рідномовні обов'язки свого народу" [9, ч. 13, с. 4]. У частинах VIII та IX учений підкреслив: "Найсильніші й найперші творці соборної літературної мови – то свої письменники" " [9, ч. 13, с. 4], тому кожен літератор повинен не лише досконало знати свою мову, але й постійно покращувати ці знання. Оскільки "преса – то головний двигун розвитку рідної мови", отож, "кожне видання, хоч би якого фаху воно було, мусить видаватися соборною літературною мовою й соборним правописом" [9, ч. 14, с. 4]. Частини XII, XIII, XVIII–XXII стосуються школи й рідної мови, обов'язків учнів початкових, середніх і старших класів та учителів, а також позашкільної освіти і вищої школи, тому що "рідна школа – то найсильніше джерело вивчення й консервації своєї рідної мови взагалі, а літературної зокрема" [9, ч. 14, с. 4]. Дуже важливою є така вимога: "Кожний учитель – хоч би якого фаху він був – мусить докладно знати свою соборну мову й вимову та соборний правопис. Не вільно вчителеві оправдовувати свого незнання рідної мови нефаховістю" [9, ч. 14, с. 4]. Батькам учений заповідав: "Виховуйте своїх дітей тільки рідною

мовою, бо тільки вона дасть їм найбільше духовних цінностей"; "Кожна свідома мати подбає, щоб у неї в хаті на почесному місці висіла таблиця: «Шануйте рідну мову!» з десятьма рідномовними заповітами" [9, ч. 14, с. 4]. Обов'язки науковців визначено в частині XXIV, у якій сказано: "Кожний учений мусить бути зразком доброго знання своєї літературної мови"; "Учений мовознавець мусить усі сили свої віддати найперш на створення всенаціональної літературної мови"; "Кожний учений мусить пам'ятати, що ясний і простий стиль – то найкращий стиль…"; "Кожний учений, розмовляючи з ученим чужонаціональним, обов'язаний боронити правд своєї національної науки" [9, ч. 14, с. 4]. Ці постулати не втратили своєї актуальності й у наш час.

Отже, Іван Огієнко невтомно трудився для розвитку рідної української мови і в Україні, й перебуваючи за її межами. Як державний діяч він розумів, що "рідна мова – то найголовніший наріжний камінь існування народу як окремої нації; без окремої мови нема самостійного народу", а "рідномовна політика – то найцінніша й найважливіша частина національної політики взагалі" [9, ч. 13, с. 4]. Виходячи з твердження, що для одного народу має бути добре опрацьована одна літературна мова, вимова й правопис, учений зробив значний внесок у формування правдивої історії української мови, виникнення та розвитку книгодрукування, вироблення правил вимови, наголошення й правопису, використання лексики різного походження та стилістичного забарвлення, власних назв і синтаксичних конструкцій, у вивчення української мови як рідної та іноземної, у визначення специфіки мовної ситуації в Україні й Канаді та формулювання засад державної мовної політики. Результати багаторічної діяльності Огієнка-ученого, викладача, громадського активіста й державотворця важливі і для сучасної незалежної України, що виокремлює пріоритети мовної політики, і для поліетнічної Канади, у якій українці, їхня мова та культура займають помітне місце.

Література

1. Ажнюк, Богдан. 1999. *Мовна єдність нації: діаспора й Україна*. Київ: Рідна мова: 3–279.
2. Горбач, Олекса. 1993. "Засади періодизації історії української літературної мови й етапи її розвитку". *ІІ Міжнародний конгрес україністів. Львів, 22-28 серпня 1993 р. Доповіді і повідомлення. Мовознавство*. Львів: 7–12.
3. Данилюк, Ніна. 1992. "Проблема єдиної літературної мови у працях І. І. Огієнка". *Незабутні імена української науки І*: 68–70.

4. Жлуктенко, Юрій. 1990. *Українська мова на лінгвістичній карті Канади*. Київ: Наукова думка: 95–167.
5. Ковтун (Бугайчук), Олена. 2002. "І. Огієнко про рідномовні обов'язки та вивчення іноземних мов". *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. Вип. 2: 142–151.
6. Кримський, Агатангел. 1971. "Українська мова, звідкіля вона взялася і як розвивалася". *Кримський Агатангел*. Твори в 5 т. Т. 3: 252–282.
7. Марченко, Тетяна. 2014. "Словник мови Шевченка й вивчення історії української мови". *Культура слова 80: 205–215*.
8. Огієнко, Іван. (Митрополит Іларіон). 1995. *Історія української літературної мови*. Київ: Либідь: 57, 62, 64, 244.
9. Огієнко, Іван. 1991. "Наука про рідномовні обов'язки. Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства". *Слово, липень 1991*, 13(35): 4–5, 14(36): 4–5.
10. Огієнко, Іван. 1961. *Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови*. Вінніпег: Інститут дослідів Волині: 256.
11. Півторак, Григорій. 1993. *Українці: звідки ми і наша мова*. Київ: Наукова думка: 9.
12. Потебня, Александр. 1884. *К истории звуков русского языка*. Киев: 120.
13. Плющ, Павло. 1971. *Історія української літературної мови*. Київ: Вища школа: 423.
14. Юсова, Наталія. 2018. "Олексій Шахматов як фундатор концепції давньоруської народності". http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/13228/12-Yusova.pdf?sequence=1 (Yusova)
15. Shevelov, George Y. 1979. Historical Phonology of the Ukrainian Language. Heidelberg: 720.

3.2. СЛАВІСТИЧНІ СТУДІЇ ЯРОСЛАВА-БОГДАНА РУДНИЦЬКОГО

"Внесок українських учених, яких доля закинула далеко від рідної землі, свого мовного й культурного середовища і які за цих складних умов у неслов'янському оточенні розбудовували україністику й славістику, – зазначав відомий український мовознавець П. Гриценко, – ще чекає на своїх неупереджених дослідників. Проте й сьогодні очевидно, що цей внесок був значним, а для розвитку деяких напрямів – визначальним" [2, с. 119]. Одним із таких подвижників української науки був Ярослав-Богдан Рудницький – відомий славіст, мовознавець, літературознавець, фольклорист, педагог, бібліограф, перекладач, громадський діяч.

Наукова діяльність Я. Рудницького відбувалася за кордоном: у Польщі – в міжвоєнний період, у Німеччині та Чехії – під час Другої світової війни; у Канаді – в період холодної війни між СРСР і країнами Заходу. Основні віхи життя вченого, важливі аспекти його наукової та громадсько-політичної діяльності стисло висвітлено в працях зарубіжних дослідників О. Войценко, Т. Носко-Оборонів, А. Власенко-Бойцун, Т. Примака, Я. Пришляка, Г. Семенюк, Я. Славутича, а в розвідках учених незалежної України Я. Дзири, Л. Дегтяренко й О. Супронюк, Г. Дідківської, Р. Зорівчак , О. Співака, В. Шендеровського окреслено основні напрями наукового доробку відомого філолога діаспори. Ґрунтовне дослідження лінгвістичної спадщини Я. Рудницького належить Л. Гапон, яка докладно проаналізувала концепції автора, що стосуються різних аспектів учення про українську мову. Однак про славістичні напрацювання Я. Рудницького на сьогодні написані лише невеликі розвідки, серед яких – стаття Р. Сіромського й Г. Сіромської "Становлення і розвиток славістичних студій у Канаді", у якій коротко розглянуто внесок цього вченого (поряд з іншими славістами Канади) у розвиток української славістики [10, с. 65–76].

Охарактеризуємо основні напрями мовознавчої славістичної діяльності Я. Рудницького, проаналізуємо проблематику його основних славістичних праць, розкриємо авторське розуміння питання місця українського народу та його мови в слов'янському світі.

У науковій спадщині Я. Рудницького славістичні дослідження займали помітне місце. Його вподобання в цій галузі окреслено ще під час навчання в Університеті Яна Казимира у Львові (1929–1937 рр.), де майбутній учений "сконцентрувався на слов'янських мовах, літературах у професорів Є. Кухарського, Й. Кляйнера, В. Брухнальського й Р. Інґардена; діялектологію студіював у професорів Яна Янова та Здзіслава Штібера; порівнювальне мовознавство – у Юрія Куриловича; ономастику – у Вітольда Ташицького; експериментальну фонетику – у Й. Черного; етнологію – у Й. Фішера"[1] [4, с. 7]. У 1934 р. Я. Рудницький захистив магістерську роботу "Наростки -ище, -исько в українській мові" у професора Я. Янова, через два роки – ще одну магістерську працю "Чергування jechac/jachac у польській мові" під керівництвом В. Ташицького, а в 1937 р. здобув ступінь "доктор філософії", захистивши роботу "Географічні назви Бойківщини", науковим керівником якої був В. Ташицький.

[1] Тут і надалі в цитатах збережено особливості мови та правопис авторів.

Блискуча школа слов'янських мов і літератур, пройдена в часи студентства, спільна праця з визначними ученими в період докторату й постдокторату дали змогу Я. Рудницькому реалізувати себе як талановитого викладача-славіста. Із 1940 р. вчений читав лекції зі слов'янської філології в Українському вільному університеті в Празі, із 1941 р. – у Карловому університеті Праги, після 1945 р. – в університетах німецьких міст Аугсбург і Гейдельберг, причому під час його роботи в останньому науковець викладав курс славістики в рамках семінарів для індоєвропеїстів. У 1948 р. Я. Рудницький – один із організаторів відкриття Інституту слов'янознавства Української вільної академії наук (далі – УВАН) в Аугсбурзі, а з 1949 до 1977 р. – професор і голова відділу славістики в Манітобському університеті Вінніпегу (Канада) [4, с. 18]. Дослідники відзначають його як активного популяризатора слов'янської культури в еміграції, автора, видавця й редактора наукових збірників УВАН у Канаді: "Slavistica" (1949–1973 pp.), "Onomastica" (1950–1975 pp.), "Ucrainica Occidentalia" (1956–1966 pp.), співредактора видань "The Slavic and East European Journal" ("Слов'янський і східноєвропейський журнал"), "Etudes slaves et esteuropéennes – Slavic and East European Studies" ("Слов'янські та східноєвропейські дослідження"), бібліографічних збірників серії "Славістика Канади" (1951–1966 pp.) [11, с. 273].

Основними напрямами славістичних студій Я. Рудницького були історія славістики, зокрема української, доісторична епоха в історії слов'янських народів, кирило-мефодіївська проблематика, українська мова серед інших слов'янських мов, взаємозв'язки між слов'янськими мовами, історія слов'янських етнічних груп у Канаді.

У праці "Українська славістика та її завдання" (1948) Я. Рудницький, з одного боку, демонструє здобутки української славістики, наголошуючи на започаткуванні славістики як такої саме українським ученим М. Смотрицьким у XVII ст., з іншого, – аналізує невтішну ситуацію, що склалася в західній славістиці щодо визначення ролі й статусу українського народу та його мови, пов'язану з елементарним незнанням про існування України, поглядом на росіян й українців як на один народ, образливим уживанням назв на зразок "малорос", "малоросійське наріччя" та вигадуванням фантасмагоричних "польсько-російських" і "словацько-російських" говорів [9, с. 16]. Учений уважає основним завданням української славістики спростування та перемогу за допомогою наукової боротьби цілої низки шкідливих "для об'єктивно-наукового пізнання слов'янської дійсности явищ", до яких відносить "незнання фактів із життя й історії українського чи інших наро-

дів, промовчування україністичної проблематики в наукових дослідах і організаційно-наукових заходах; свідоме й тенденційне викривлення фактів із української мови, літератури, історії, культури тощо" [9, с. 17].

Слушні також міркування Я. Рудницького про існування двох українських славістик – соціалістичної й емігрантської. Констатуючи, що в тогочасній Україні – країні з тоталітарним режимом – будь-які наукові студії спотворюють дійсність на угоду марксистській теорії та політико-ідеологічній боротьбі, автор зазначає, що "з огляду на це увесь тягар наукової української славістики спадає на плечі українських учених-еміґрантів в Европі і в Америці" [9, с. 27].

Задекларовані позиції у сфері слов'янознавства Я. Рудницькому судилося реалізовувати вже в Канаді, куди він емігрував у 1949 р. [1, с. 103].

Важливим напрямом славістичних студій ученого було дослідження дописемного періоду в історії слов'янських народів. У праці "Вступ до слов'янознавства" (1948) Я. Рудницький порушив питання слов'янства як етномовної спільності; балто-слов'янської мовної єдності; праслов'янської мови та прабатьківщини слов'ян; класифікації слов'янських мов. У цій праці він розглядає слов'янський світ "як окрему спільноту" [5, с. 1], об'єднану певними ознаками, серед яких "на перше місце висуваються мовні прикмети, якщо їх розглядати в діахронічній перспективі" [5, с. 1]. Наголошено, що визначення слов'ян саме як мовно-племінної спільноти є "єдино правильним при сьогоднішньому стані науки" [5, с. 2].

Розглядаючи проблеми слов'янського глотогенезу, Я. Рудницький спирався на теорію "родовідного дерева" А. Шлейхера, яка пояснювала походження мов індоєвропейської сім'ї за допомогою поступового діалектного дроблення прамови, починаючи з індоєвропейської (за термінологією автора, індогерманської) доби. Завдяки діахронічному моделюванню за теорією "родовідного дерева" та "методом прамови" вчені виокремлюють також спільну балто-слов'янську мовну єдність як другий етап в історії слов'янських мов, що в середині II тис. до н. е. розпалася на прибалтійську й праслов'янську мови. Я. Рудницький приділяє увагу висвітленню найновіших наукових концепцій щодо ймовірності самого існування "балто-слов'янської мовної єдності", чи спільної "балто-слов'янської прамови", наводячи аргументи на користь цієї гіпотези витягами з праць О. Брюкнера, Є. Куриловича, В. Поржезинського, І. Свєнціцького, Б. Траутмана, П. Фортунатова, Е. Френкеля, О. Шахматова.

Наступний етап у розвитку слов'янських мов – спільнослов'янська, чи праслов'янська, мова. Я. Рудницький уживає термін "праслов'янська мова", наголошуючи на тому, що вона існує тільки в реконструйованому вигляді, причому "реконструкція праслов'янських форм і слів виринає як самозрозумілий методологічний постулат, як відтворення посереднього звена між праіндоєвропейською епохою та добою історичної екзистенції кожної слов'янської мови зокрема". [5, с. 22]. Як випливає з викладеного, мовознавець надавав перевагу дивергентному поясненню мовних інновацій. З іншого боку, мовознавець не відкидав і "теорії хвиль" Й. Шмідта, уважаючи, що вона повинна узгоджуватись із теорією "родовідного дерева" А. Шлейхера, коли йдеться про поширення мовних явищ на сусідніх слов'янських теренах.

На думку Я. Рудницького, за основу лінгвістичної реконструкції слов'янської прамови може слугувати, староцерковнослов'янська мова, оскільки вона має "архаїчний характер" і "віддзеркалює в багатьох випадках праслов'янський стан мовного розвитку" [5, с. 22].

Я. Рудницький висловлює певні міркування щодо прабатьківщини слов'ян. Автор розглядає найбільш відомі в тогочасному мовознавстві теорії щодо місця побутування давніх слов'ян після їхнього відокремлення з праіндоєвропейської спільноти: наддунайську (закарпатську чи транскарпатську) і сарматську (передкарпатську чи підкарпатську) [5, с. 37]. Перша теорія випливала з писемних свідчень "Повісті минулих літ" та староболгарської історіографії і мала в науці досить багато прихильників: її підтримували, зокрема, В. Ключковський, М. Погодін, Д. Самоквасов та ін. Згідно з цією концепцією, праслов'яни оселилися над Дунаєм, у Паннонії. Однак Я. Рудницький уважає, що "в час праслов'янської мовної єдності, а саме в перші століття перед Христом, немає ніяких певних історичних свідчень про слов'ян у Паннонії, недостатньо і топонімів слов'янського походження" [5, с. 38].

Більш вірогідною мовознавець визнає сарматську теорію, згідно з якою праслов'янські поселення були розміщені на північ від Карпат, у Сарматії. Ця гіпотеза ґрунтується на комплексі комбінаторних мовознавчих даних зі сфери аналізу мовних запозичень, топоніміки та рослинних назв. Як допоміжні розглянуто також археологічні, антропологічні та етнологічні матеріали. Надзвичайно важливим для встановлення місцеперебування слов'янської прабатьківщини, на переконання автора, є чинник розповсюдження назв "бук", "граб" і "тис".

Спираючись на дослідження М. Фасмера "Die Urheimat der Slaven" (1926), у якому німецький учений, аналізуючи германські, іранські,

фінські, кельтські, балтійські запозичення у слов'янських мовах, установлює, із якими народами могли сусідити давні слов'яни, і на основі цього фактично відтворює територію праслов'янських поселень; Я. Рудницький указує на існування "старої слов'янської топографічної номенклатури" на теренах Волині, Київщини й Чернігівщини, "в доріччі" Прип'яті; підкреслює "старовинність будови деяких водних назв на цих теренах", наприклад назви на -ость (Доброст, Черность), на -инь (Горинь, Мединь), на -ай (Борзай, Березай), на -мень, -ма (В'язьма, В'язьмень) тощо. Учений констатує: "Дорічча Прип'яті й середнього Дніпра – це терен праслов'янської батьківщини теж і з уваги на ці старі назви, а з другого боку – з уваги на відсутність назв іншого походження" [5, с. 44–45]. Унаслідок аналізу лінгвістичних, археологічних, антропологічних та етнологічних фактів дослідник робить висновок, що слов'янська прабатьківщина "знаходилася на півночі від пасма Карпат… Найправдоподібніш були це околиці між середньою Вислою і середнім Дніпром, тобто сьогоднішні північно-західні українські та південні білоруські терени" [5, с. 45]. У науковій літературі знаходимо підтвердження поглядів Я. Рудницького щодо цього питання.

Ураховуючи територію прабатьківщини слов'ян і сьогоднішнє розселення слов'янських народів, учений висуває тезу про існування двох основних типів слов'ян: "автохонів і колоністів" [10, с. 66]. До перших автор відносить українців і білорусів, а до других – усі інші слов'янські народи.

Поділяючи традиційний поділ слов'янських мов на три групи, мовознавець наголошує, що це розмежування не генетичне, а зумовлене суто географічним принципом, оскільки спирається "на географічне розміщення відповідних мовно-етнічних комплексів" [7, с. 8]. Усі слов'янські мови, на переконання науковця, походять зі спільнослов'янської мови, розпад якої відбувся "перед VI–VIII ст. н. е. у зв'язку із виходом слов'янських племен за межі своєї прабатьківщини" [7, с. 11].

Заслуговує на увагу також детальний аналіз ученим етимології етноніма "слов'яни". Автор роботи розглядає сім гіпотез щодо походження цієї назви, дотримуючись думки, що "найбільш атракційною й переконливою видається "топографічна гіпотеза", одначе не виключене й пояснення від "слова", коли вважається, що "наросток -ѣнин/-янин міг уже в найстаршу добу творити слова … як нейтральний формант" [5, с. 62].

Я. Рудницький розглядає походження слова "анти" як однієї із давніх назв слов'ян. При цьому учений спирається на усний виклад

версії М. Фасмера, який пов’язував *anti/anta з основним значенням ‘навпроти, вздовж, на краю’, наводить паралелі зі словника Ю. Покорного: “ст.-інд. ánta – ‘кінець, границя, межа’; ґот. andeis; нім. Ende”. Я. Рудницький нагадує, що М. Грушевський уважав антів предками українців, і зазначає, що іранські племена, які межували зі слов’янами на окраїнах слов’янської прабатьківщини, “по межі степової й лісової полос України, засвоїли собі назву межівного слов’янського племени – українців в своєму іранському перекладі” [5, с. 63].

Я. Рудницький виступав як продовжувач традицій славістичної науки, у якій провідною на той час була кирило-мефодіївська тема, тому до висвітлених вище досягнень науковця маємо додати його вагомий внесок у дослідження староцерковнослов’янської мови. Учений є автором таких книг, як “Нарис з граматики старо-церковно-слов’янської мови” (1947), “Лекції з порівняльної граматики слов’янських мов: Частина І: Вступ” (1948), “Старо-церковно-слов’янські елементи українській мові” (1949), “Старо-церковно-слов’янська мова” (1952).

Я. Рудницький подає визначення староцерковнослов’янської мови як мови слов’янських перекладів богослужбових книг із X–XI ст., “що стоїть найближче до слов’янської прамови” [6, с. 1]. Учений наводить стислу історію створення перших слов’янських абеток – глаголиці та кирилиці, – наголошуючи на величезному історико-культурному значенні староцерковнослов’янської мови як першої літературної мови слов’ян, і слушно зауважує, що “всюди вона має змінений вид відповідно до ґрунту, на кому вона вживається, тому починаючи з XII століття слід говорити про її націоналізовані типи: українізовану, зросійщену, сербізовану і т. д. старо-церковщину” [6, с. 2]. Функціонально староцерковнослов’янська мова, за Я. Рудницьким, – це літературна мова українців після прийняття Володимиром Великим християнства в кінці X ст. та мова церковних служб, яка “під рукою українських переписувачів церковних книг та в устах українського духовенства почала переймати елементи (в першу чергу фонетичні) живої тодішньої мови українських племен. Згодом витворився окремий тип цієї мови, що ми її називаємо українізованою старо-церковщиною...” [6, с. 51].

Як багато знаних мовознавців діаспори (як-от: О. Горбач, І. Огієнко, В. Розов), Я. Рудницький цікавився різними видами пам’яток (літописами, грамотами, богослужбовими книгами), долучався до процесу впорядкування, перевидання й популяризації визначних мовознавчих пам’яток. Зокрема, він двічі перевидав “Лексис” Л. Зизанія (уперше – в Аугсбурзі накладом 100 примірників, удруге – в Оттаві в 1986 р. (випуск № 87 серії “Славістика”)) [3, с. 158].

Славістичні студії Я. Рудницького дають відповідь на питання про походження українського народу та його мови. У лінгвістичних дослідженнях ученого, як і в працях його сучасників, проблема українського глотогенезу розглядається в загальнослов'янському контексті, тому важливого значення набувають питання місця української мови серед інших слов'янських мов, більшої чи меншої спорідненості з ними. На думку знаного філолога, "всі історично засвідчені слов'янські мови" [6, с. 1] сформувалися безпосередньо на основі говорів праслов'янської мови. Усупереч офіційно визнаній у Радянському Союзі теорії про походження східнослов'янських мов з єдиного джерела – давньоруської мови, яка в XIV ст. розпалася на українську, російську й білоруську мови, Я. Рудницький стверджує: "Українська мова, так як і старо-церковно-слов'янська й усі слов'янські мови, походить із праслов'янської мови й розвивалася з розпадом праслов'янської в V і пізніших століттях окремо як говори українських племен: полян, древлян, волинян, бужан, дулібів, лучан, тиверців, уличів та сіверян" [6, с. 51]. Заперечуючи існування спільносхіднослов'янської (праруської, давньоруської) мови, мовознавець виявляє насамперед ті мовні ознаки, що відрізняють українську мову від сусідніх слов'янських мов, "як щось одне, як споєну й послідовно збудовану цілість – систему і роблять із неї окремішню одиницю в сем'ї слов'янських мов" [7, с. 13]. Найважливішою ознакою нашої мови вчений вважає ікання: "Ікання – це найважливіший закон української мови. Воно надає українській мові якоїсь своєрідної ніжності й мелодійності і відрізняє її від усіх інших слов'янських мов" [8, с. 79]. Розглянуті наукові погляди Я. Рудницького свідчать про чітко сформовану позицію дослідника.

Риси, які поєднують українську мову з іншими слов'янськими мовами, Я. Рудницький пояснював контактами із сусідніми слов'янськими мовами й говорами. Розглядаючи "виключно українські мовні прикмети" й ознаки, спільні з іншими слов'янськими мовами, з огляду на територіальне поширення української мови та близькість до теренів слов'янської прабатьківщини, Я. Рудницький, услід за своїм учителем О. Колессою, наголошує на центральному становищі української мови в сім'ї слов'янських мов. Крім української, на переконання лінгвіста, "найменш вийшла з своїх первісних меж білоруська мова, на інші слов'янські мови треба дивитися, як на колоніальні мови на неслов'янській основі (субстраті), зокрема ж коли йде про московську чи південнослов'янські мови" [7, с. 14].

Учений виявляє обізнаність із тими тенденціями, які характеризували розвиток славістики першої половини XX ст. як у західноєвро-

пейському мовознавстві, так і в українському та російському. Висуваючи власні аргументи, автор посилається на авторитетні наукові праці В. Ягича, А. Кримського, В. Сімовича, С. Смаль-Стоцького О. Колесси, К. Німчинова.

Крім робіт із загальнослявістичної мовознавчої проблематики, знаходимо в Я. Рудницького окремі статті щодо порівняльного слов'янського мовознавства, що стосуються фонетики, морфології, етимології, лексикології, діалектології, ономастики. Проблеми індоєвропейської та слов'янської акцентології учений досліджує у статті "Слов'янські й індоєвропейські наголосові дублети" (1955). Важливі аспекти слов'янського словотвору висвітлено в працях "У справі девербативів із наростками -ище, -исько у слов'янських мовах" (1937), "Слов'янський суфікс -ера" (1959), "Наростки -ище, -исько, -сько" (1967). У цих розвідках розглянуто мовні явища, зіставляючи їх функціонування в різних слов'янських мовах і звертаючи увагу на походження та генетичні зв'язки.

Як зазначають дослідники, на зламі 40–50-х рр. XX ст. формується наймолодша галузь канадської славістики – історія слов'янських етнічних груп у Канаді [10, с. 69]. Особливо вагомими в цій сфері є праці Я. Рудницького "Slavic linguistic atlas of Canada and U.S.A." ("Слов'янський лінгвістичний атлас Канади і США"(1949)), "Immigrant languages, language contact and bilingualism in Canada" ("Іммігрантські мови, мовний контакт і двомовність у Канаді" (1973)), "Становище української та інших слов'янських мов у Канаді" (1971), "Languages of Canada" ("Мови Канади" (1987)) щодо дослідження специфіки функціонування слов'янських мов у Канаді. Учений з'ясував такі особливості побутування цих мов в англомовному середовищі Канади: 1) у Центральній та Західній Канаді кількість носіїв української мови найбільша, порівняно з кількістю носіїв інших слов'янських мов; 2) слов'янські мови в Канаді зберігають діалектний колорит, трапляються чисті та мішані діалекти; 3) чисті діалекти наявні у віддалених селах чи на фермах, якщо туди переселилися люди з одного українського села; 4) у великих містах існують змішані діалектні системи, що перебувають під впливом домінантної літературної мови; 5) якщо представники різних слов'янських народів проживають в одній місцевості, то вони переважно спілкуються найбільш розповсюдженою там слов'янською мовою, наприклад, поляки в Саскачевані говорять українською, звертаючись до українців; 6) у чистих і мішаних слов'янських діалектах уживаються англійські запозичення зі сфери матеріальної, духовної чи соціальної

культури, наприклад: хауз (від англ. *house* – ‘будинок’), лоєр (від англ. *lawyer* – ‘юрист, правник’); 7) у середовищі старшого двомовного покоління емігрантів слов’янського походження побутує специфічний варіант *Slavicized English* – тип слов’янізованої англійської мови, що характеризується проникненням фонетичних, граматичних і лексичних ознак слов’янських мов; 8) у Канаді мало топонімів слов’янського походження, зате багато “англізованих” українських імен і прізвищ [12, с. 28–29].

Важливими завданнями лінгвістичних досліджень Я. Рудницький уважає вивчення проблеми асиміляції слов’янських мов у Канаді; фонетичних, морфологічних, синтаксичних особливостей слов’янських діалектів у Канаді; дослідження англійських запозичень у розмовній мові емігрантів слов’янського походження в Канаді та США; слов’янських топонімів у Канаді, слов’янсько-англійських імен і прізвищ, а також укладання карти слов’янських діалектів Канади [12, с. 29].

Над виконанням багатьох з указаних завдань плідно працював сам мовознавець.

Перу Я. Рудницького належить праця “Славістичні студії у Канаді в 1950 р.” (“Slavic Studies in Canada in 1950”), яку один із фундаторів канадської славістики В. Кайє-Кисілевський назвав “необхідним і цінним джерелом для кожного славіста” [10, с. 66]. Високу оцінку внеску Я. Рудницького в розвиток славістичних студій у Канаді дав Президент Канадської асоціації преси етнічних груп Дж. Кіршбаум, за словами якого саме цьому вченому слов’яни “мають завдячувати зростанню своєї ваги у канадському суспільстві” [10, с. 70].

Предметом дослідження відомого мовознавця діаспори були також міжслов’янські зв’язки у сфері ономастики. У статті “Zur Frage der zwischensprachlichen Beziehungen auf dem Gebiete der Toponomastik” (“З матеріалів І Міжнародного з’їзду ономастів у Парижі 1938 року”) учений звернув увагу на специфіку використання польських онімів в Україні та українських – у Польщі. Серед таких назв Я. Рудницький виокремлює топоніми, у перекладі яких чітко прослідковуються взаємовпливи. Автор виділяє три основні типи таких назв: частково асимільовані, повністю асимільовані та гібридні назви [13, с. 18].

Частково асимільованими назвами вчений вважає назви, у яких асимілюється лише частина в сусідній мові, а у власній залишається незмінною. У цьому випадку простежуємо такі способи:

а) найчастіше замінюється своїм відповідником суфікс, наприклад: польське Tarnow, Tomaszow в українській мові відтворюється як Тар-

нів, Томашів. З іншого боку, українські топоніми Вернигородок, Сороки в польській мові набули форми Wernyhorodek, Soroki [13, с. 9];

б) заміна чужого префікса власним спостерігається рідше, наприклад, укр. Підгородці, Підгайці передаються польською мовою як Podhorodce, Podhajce;

в) заміна однієї з двох основ чужої складеної географічної назви своєю, наприклад укр. Чорногора, Білоберезка польською мовою звучать як Czarnohora, Bialobereska. Таким чином Я. Рудницький пояснює українізацію польської назви Tarnogrod в Тарногород [13, с. 19].

Повністю асимільовані назви є перекладеними (укр. Холм, Біла Церква польською передаються як Helm, Biala Cerkiew, польські назви Rzeszow, Sandomierz в українській відтворюються як Ряхів, Судомир) або перероблеными онімами (українське Теребовля вживається в польській мові у формі Trembowla).

До гібридних назв мовознавець відносить топоніми, "в яких асимілюється частина слова і змінене таким чином слово використовується в обох мовах". Ілюстрацією цих назв є вживання староукраїнського топоніма Дорогобич в польській мові як Дрогобич і узвичаєння цієї назви в сучасній українській мові [13, с. 20].

Отже, славістичні студії складають вагому частину наукової спадщини Я. Рудницького. Це, з одного боку, праці, щодо загальнослов'янської проблематики, а з іншого, – роботи із порівняльного вивченню окремих мовних явищ у слов'янських мовах, відображення міжмовних контактів. У дослідженнях ученого спостерігаємо системний підхід до викладу матеріалу, глибоке знання першоджерел, досконале володіння порівняльно-історичним методом. Славістична спадщина Я. Рудницького засвідчує актуальність його поглядів на сучасному етапі. Розглянуті праці містять цінні думки, припущення, які не втратили свого значення й на сьогодні, деякі з них підтверджені сучасними дослідженнями української мови та інших слов'янських мов.

Література

1. Гапон, Леся. 2016. "Роль Ярослава-Богдана Рудницького у поширенні україністики в Німеччині і Канаді". *Українська наука в європейському контексті : німецько-українські наукові зв'язки* (9). Мюнхен: 102–107.
2. Гриценко, Павло. 2001. "Професор Олекса Горбач і його видання пам'яток української мови". *Пам'ятки України: історія та культура* (1–2): 118–121.

3. Дзира, Ярослав. 1999. “Пошануймо свою славу: Ярослав-Богдан Рудницький – учений, патріот” *Пам’ятки України: історія та культура* (1): 145–157.
4. Носко-Оборонів, Тетяна. 1993. “Д-р Яр. Б. Рудницький: біографічний нарис”. *Rudnyckiana* (9). Вінніпег: 3–49.
5. Рудницький, Ярослав Б. 1948. *Вступ до слов’янознавства*. Мюнхен: 79.
6. Рудницький, Ярослав Б. 1948. *Нарис граматики старо-церковно-слов’янської мови*. Мюнхен: 142.
7. Рудницький, Ярослав Б. 1965. *Українська мова та її говори*. Вінніпег: 116.
8. Рудницький, Ярослав Б. 1978. *Українська мова, її початки, історія й говори*. Сідней, Канберра: 117.
9. Рудницький, Ярослав Б. 1948. “Українська славістика та її завдання”. *Завдання слов’янської філології й українська славістика*. Аугсбург: 14–29.
10. Сіромський, Руслан і Сіромська Ганна. 2016. Становлення та розвиток славістичних студій у Канаді”. *Проблеми слов’янознавства* (65). Львів: 65–76.
11. Шендеровський, Василь. 2003. “Лицар Ордена Канади Ярослав-Богдан Рудницький”. *Нехай не гасне світ науки*. Київ: 271–278.
12. Rudnyckyi, Yaroslav B. 1987. Languages of Canada. Ottawa, Montreal: 81.
13. Rudnyćkyj, Jaroslav. B. “Zur Frage der zwischen sprachlichen Beziehungen auf Dem Gebiete der Toponomastik”. *Studies in Onomastics: Toponymy* (2). Winnipeg: 17–21.

3.3. ІНСТРУМЕНТАЛЬНЕ ВИКОНАВСЬКЕ МИСТЕЦТВО УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ КАНАДИ: ПЕРСОНАЛІЇ Й КОЛЕКТИВИ

Створення цілісної картини національної музичної культури неможливо здійснити без дослідження великого пласту надбань у сфері музичного мистецтва української діаспори XX ст. Серед країн української еміграції Канада займає чи не основне місце.

Аналіз публікацій дослідників А. Горняткевича, В. Дутчак, Г. Карась, О. Маценка, У. Самчука й ін. стосовно вивчення музичної культури української діаспори Канади виявив, що деякі форми музично-виконавської діяльності потребують більш предметного розгляду, а саме українське інструментальне виконавство аматорського та професійного спрямування, що й засвідчує актуальність дослідження.

Важливу роль у культурно-мистецькій роботі українців відіграли різноманітні громадські організації, на базі яких проводилася робота мистецьких колективів. Цікавим є дослідження концертно-виконавської

діяльності творчих колективів однієї з таких організацій – Українського робітничого дому (УРД), який згодом реорганізовано в товариство "Український робітничо-фермерський дім" (ТУРФД), а в 50-х рр. XX ст. – у Товариство об'єднаних українських канадців (ТОУК), а також огляд концертної діяльності професійних виконавців.

Перші українські емігранти поселялися до Канади переважно селищами, об'єднувались у громади, у яких часто проводили забави з піснями та троїстими музиками [10, с. 388]. Пізніше виникали церковні громади, світські товариства, освітні заклади й наукові установи, активно розгорнулася громадська та культурно-мистецька діяльність.

Значним чинником у зміцненні національної свідомості є робота театральних гуртків, які були першими колективами аматорської діяльності українських емігрантів і незмінним складником українських товариств. Репертуар драматичних гуртків відрізнявся різноманітністю й диктувався спроможністю учасників колективу поставити п'єсу. Основним репертуарним фондом стали п'єси М. Кропивницького, М. Старицького, Б. Грінченка, І. Тобілевича, І. Франка, Т. Шевченка, І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка й інших письменників. Театральні гуртки в Торонто, Ванкувері, Вінніпезі, Едмонтоні, Монреалі включали в репертуар багатоактні п'єси з великою кількістю дійових осіб, із вокальними й танцювальними номерами. Із поповненням складу драмгуртків музикантами та співаками частіше ставили музичні спектаклі "Наталка-Полтавка", "Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці", "За двома зайцями", "Сватання на Гончарівці", "Запорожець за Дунаєм" [10, с. 36]. Гра акторів деяких аматорських драмгуртків засвідчувала досить високу майстерність, що підтверджують рецензії: "Музично-співацький гурток при УРД (Українському робітничому домі – *примітка автора*) у Вінніпезі має в себе такі таланти, якими не постидалися б й кращі європейські театри" [10, с. 48].

При драматичних гуртках як їхні складові частини діяли хорові колективи. На початку 30-х рр. XX ст. хори стали самостійними виконавськими одиницями, хоча й перебували в спільному мистецькому колективі [10, с. 43]. Активізації хорового виконавства сприяли тріумфальні гастролі Українського хору під орудою О. Кошиця[1] в

[1] Олександр Кошиць (1875–1944) – хоровий диригент, композитор, педагог, музично-громадський діяч. У 1919–1921 рр. з Українською республіканською капелою гастролював у Західній Європі, у 1922 р. із хором концертував у США,

Канаді та США. Згодом маестро вів клас хорового диригування й читав лекції з теорії та історії музики на диригентсько-вчительських курсах у Вінніпезі для підготовки професійних керівників хорових колективів. Вагомий внесок у професіоналізацію хорового виконавства зробили члени Української республіканської капели (Л. Сорочинський, Ю. Гассин, П. Юндак), професор Є. Турула (керівник хору "Канада"), Б. Ковальський (керівник хору "Україна"), Я. Бубнюк, Я. Козарук та ін. [1, с. 177].

Популяризація інструментального мистецтва в Канаді пов'язана з концертною діяльністю ансамблевих колективів. Із тогочасних світлин дізнаємося про функціонування духових оркестрів у Ванкувері (1916), Вінніпезі (1919), Торонто (1919), Летбриджи (1927) [10]. На початку 20-х рр. XX ст. організовуються мандолінові[1] оркестри, згодом трансформовані в струнні. Одним із перших серед них став оркестр, створений Матвієм Поповичем при Робітничій дитячій школі Українського робітничого дому (далі – УРД) у Вінніпезі. Його концерт для делегатів Других загальних зборів УРД став сенсацією – і через деякий час у низці міст цієї місцевості функціонували такі самі мандолінові оркестри [10, с.43]. Потрібно зазначити, що їхній репертуар на той час був обмежений через достатню кількість творів, пристосованих для виконання на цьому інструменті. Лише згодом репертуар почав збагачуватися новими обробками народних пісень і танців. Особливої популярності набули дівочі мандолінові оркестри Вінніпега, які в 1926–1927 рр. гастролювали Західною й Східною Канадою під керівництвом Петра Угринюка та отримали позитивні відгуки в англомовній пресі. Їхній репертуар значно розширився: окрім народної музики, виконувалися твори українських (М. Вериківського, О. Нижанківського, П. Козицького, Ф. Колесси, М. Леонтовича, М. Лисенка) і світових (Л. Бетховена, Дж. Верді, А. Дворжака, Ф. Мендельсона, Дж. Россіні, Ф. Шуберта) композиторів. Концертні виступи та гастролі дівочих мандолінових оркестрів Східною та Західною Канадою стали великою культурною подією в житті українських емігрантів, адже ці колективи пропагували українську культуру серед людей інших національностей [10, с. 70–71].

Канаді й Південній Америці, із 1924 р. – диригент українських хорів США та Канади [9, с. 155].

[1] Мандоліна (італ. *mandolino*) – щипковий інструмент із чотирма подвійними струнами; стрій інструмента – як у домри (квінтовий); оркестр, до якого входить родина мандолін, називається неаполітанським.

Для вдосконалення професійного рівня мистецьких керівників (організаторів, диригентів, режисерів) улаштовувалися Вищі освітні курси, де особливу увагу звертали на виховання диригентів оркестрів і хорів. Нерідко одна особа керувала і оркестром, і хором (Олександр Вовчик – керівник хорового колективу та духових оркестрів; мандолініст-віртуоз Іван Амброз – керівник молодіжного і юнацького хорів, а також мандолінового оркестру [10, с. 129].

Окрім мандолінових оркестрів, популярності набув оркестр скрипалів Саскатуна під орудою Марії Пашки, яка часто виступала в ролі першої скрипки та як солістка-виконавиця [10, с. 117].

У репертуарі мандолінових оркестрів були також народні танці, відтак частина оркестрантів за сумісництвом ще й танцюристи. Хореографічна справа набирала щораз більшого розмаху, коли до Канади в 1926 р. прибув український хореограф Василь Авраменко[1] й організував у Торонто Школу українських народних танців. Її випускники ставали інструкторами та вже самі проводили навчання на курсах українських народних танків. Одним із них був Іван Грекул, який організував гурток танців у Вінніпезі й уже в січні 1927 р. відбувся «Вечір українських народних танців», програма якого складалася з 20 танків. Протягом 1927 р. школи українських народних танців з'явились у різних місцевостях і зайняли вагоме місце при відділах ТОУК [10, с. 86–87].

Разом із В. Авраменком до Канади прибув перший бандурист Андрій Кість, який був учнем Василя Ємця[2] в Кобзарській школі в Празі. Будучи колегою В. Авраменка, бандурист виступав із сольними номерами під час гастролей балетної трупи відомого хореографа в Канаді та США [3, с. 99].

До початку Другої світової війни в системі ТУРФД функціонувало 210 струнних, мандолінових і духових оркестрів, 170 драматичних гуртків, 120 хорів, кілька десятків хореографічних труп. Збільшилася кількість кваліфікованих диригентів (М. Гоцуляк, О. Вовчина, І. Москалик, М. Пашка, С. Зенюк, К. Костанюк, А. Гніт, П. Лапчук, Й. Годовський, В. Кунька, І. Хитренький, Г. Стефанюк, Є. Плавуцький та ін.). Зростала виконавська майстерність солістів-інструменталістів (скрипалі – Б. Грабчак, М. Пашка, А. Наливайко, І. Москалик, А. Питльована, М. Біньовський, В. Бідулька, піаністи – Г. Пижук, І. Вознюк, М. Бара-

[1] Василь Авраменко (1895–1981) – відомий український хореограф, педагог із народного танцю, режисер, актор.

[2] Василь Ємець (1890–1982) – бандурист-віртуоз, музикознавець, композитор.

нюк, М. Мекдоналд, мандолініст – І. Амброз, співаки – С. Романко-Муцак, М. Білецька, П. Гунька, А. Скульська) [10, с. 151–152]. Концертні виступи мистецьких колективів стали транслювати на місцевих радіостанціях Вінніпега, Гемілтона, Вест Торонто, Саскатуна.

Уперше мистецькі колективи продемонстрували свої досягнення перед широкою громадою Канади в 1939 р. на І-му Всекрайовому фестивалі української пісні, музики й танцю в Торонто, який улаштувало ТУРФД. Це стало великим стимулом для подальшої діяльності мистецьких колективів ТУРФД. Успішним був виступ зведеного оркестру народних струнних інструментів із різних частин Канади під керівництвом М. Гоцуляка та зведеного хору. Учасниками дійства стали духовий оркестр під орудою І. Вовчини, понад 70 танцюристів під керівництвом І. Гоя, солісти-співаки й інструменталісти. Успіх фестивалю був неймовірний, про що свідчать численні повідомлення в пресі: "Фестиваль показав який великий культурний вклад можуть зробити українці у скарбницю загальної канадської культури" [10, с. 140].

Через нестабільну політичну ситуацію у світі (Друга світова війна) ІІ-й Всекрайовий канадсько-український музичний фестиваль провести не вдалося: уряд Канади заборонив діяльність низки прогресивних організацій, серед яких – організатор фестивалю – ТУРФД. І лише в липні 1946 р. з величезним успіхом відбувся Західноканадський фестиваль української пісні, музики й танцю в Едмонтоні, у якому взяли участь понад 1000 митців і 15 000 глядачів чотирьох західних провінцій Канади. До дійства долучилася делегація з України (артисти-співаки З. Гайдай та І. Паторжинський, поет А. Малишко, професор С. Стефаник) [10, с. 174]. Демонстрація української культури в західній частині Канади стала величезним внеском українців у збагачення канадської культури, рушійною силою, що спонукала інші народності Канади до активізації культурно-мистецької діяльності. Окрім фестивалів, концертне життя мистецьких колективів урізноманітнювали музичні конкурси, які проходили в містах Вінніпег, Ванкувер, Едмонтон, Саскатун, Форт Вільям, окружні й провінційні українські музичні фестивалі, що проводились у різних місцевостях Канади (від Британської Колумбії до Квебеку).

Після Другої світової війни культурно-мистецька діяльність українців спрямовується на підвищення виконавської майстерності: організовуються освітні курси для диригентів, відкриваються музичні школи з

плановим навчанням дітей і молоді, кращим учням надаються стипендії й можливість вступу до консерваторії, видається нотна література.

Концертно-виконавська діяльність мистецьких колективів проходила дуже активно, із великим піднесенням та успіхом. Особливо це проявлялося на ювілейних урочистостях. На честь 60-ї річниці перебування й культурно-мистецької діяльності українців у Канаді (у 1951 р.) у всіх провінціях відбулися святкування – ювілейні фестивалі української музики, пісні й танцю. Фінальний фестивальний концерт пройшов у Торонто. Його присвячено відкриттю на Американському континенті першого пам'ятника генію українського народу Т. Шевченку в Палермо. У репертуарі зведеного хору та оркестру були музика й пісні, написані відомими українськими композиторами на вірші Т. Шевченка, оркестр відіграв ювілейну в'язанку, котра презентувала мелодії етнічних частин України: Київщини, Полтавщини, Буковини, Галичини, Закарпаття [10, с. 220]. А вже через рік у Палермо пройшов урочистий фестиваль-конкурс серед найкращих мистецьких колективів і солістів Східної Канади з нагоди відкриття музею Т. Г. Шевченка.

Із великим успіхом відбулися такі урочистості: фестиваль на честь 100-річчя від дня народження І. Франка у Вінніпезі та відзначення 65-ї річниці діяльності українців у Канаді, 100-річчя від дня народження О. Кобилянської, 150-річчя від дня народження Т. Шевченка, 100-річчя від дня народження Лесі Українки й В. Стефаника. А Шевченківський фестиваль із приводу 100-річчя смерті Великого Кобзаря відзначено 12-ма провінційними фестивалями української пісні. Спеціально до цієї імпрези поет П. Тичина та композитор А. Філіпенко створили "Думу про безсмертного Кобзаря" [10, с. 304]. Святковими фестивалями української пісні, музики й танцю у всіх місцевостях українська прогресивна громадськість відзначала 100-літній ювілей Канади. Великий резонанс серед людей різних націй і країн викликали 10 мистецьких аматорських колективів ТОУК, які успішно виступили на Всесвітній виставці Експо-67 у Монреалі, демонструючи мистецькі досягнення українців Канади перед десятками тисяч глядачів із країн Європи, Азії, Африки, Північної та Латинської Америки [10, с. 330].

За роки багаторічної праці аматорські колективи поповнилися митцями з професійною музичною освітою й поступово трансформувались у колективи з досить високим рівнем виконавської майстерності, оновленим репертуаром та бездоганним його виконанням. Їхні концерти відбувались у великих концертних залах при численній публіці, виступи відомих колективів транслювали по радіо й телебаченню.

Функціонування мистецьких колективів відіграло основну роль в організації музичного життя та в подальшій популяризації української музичної культури в Канаді. У кінці 40-х рр. ХХ ст. у Торонто організовано чоловічий хор імені Т. Шевченка при ТОУК, який швидко здобув популярність і визнання. У 1970 р. колектив здійснив тритижневе концертне турне по Україні (керівник Є. Дольний), де отримав високу оцінку від діячів української радянської культури та деякі критичні зауваження з боку музикознавця М. Гордійчука щодо вдосконалення виконавської майстерності колективу. Після повернення до Канади хор вирішив відокремитися від аматорської діяльності колективів ТОУК і зайнятися своєю справою професійно [10, с. 334–342].

У другій половині 50-х рр. ХХ ст. організовано низку хорових колективів: мішаний хор імені М. Лисенка в Монреалі, жіночий хор "Барвінок" і молодіжний хор "Динамо" у Вінніпезі (пізніше його перейменували в "Динамічну двадцятку"), мішаний хор імені М. Поповича в Торонто; у 1960-х рр. створено жіночі вокальні тріо "Верховина" в Гемілтоні та "Веснянка", жіночий хор "Гагілка" в Торонто, жіночий хор "Русалка" у Ванкувері, молодіжний хор "Аврора" в Едмонтоні, жіночий – "Берізка" у Гемілтоні, жіночий хор "Трембіта" в Едмонтоні [10].

У 1962 р. перемогою в музичному конкурсі відзначився струнний оркестр ТОУК у Ванкувері. У місцевій пресі зазначалося: "Знаменита гра оркестру викликала справжнє приємне хвилювання на фестивалі музичного змагання Ківаніс. Виконуючи рондо з Української симфонії й мелодію Баха в джі майнор (соль мінор – примітка автора), група дістала захоплюючу похвалу суддів Гледис Вайтгед і Джона Чорчилла. … Весь виступ був відмінний своєю музикальністю" [10, с. 308].

Із 1949 р. у Вінніпезі невпинно зростала популярність чоловічого хорового колективу "Бандурист". Згодом колектив поповнився чотирма бандурами й цимбалами. Музичні критики високо оцінили виконання пісень у супроводі бандур і відзначили особливий стиль інтерпретації творів [10, с. 248]. Ансамбль брав участь у різноманітних фестивалях та конкурсах, де неодноразово ставав переможцем. На 10-річчя своєї діяльності колектив складався з більш ніж 50 членів – співаків, бандуристів і танцюристів, брав участь у театральних постановках п'єс "Назар Стодоля", "Ой не ходи Грицю, та й на вечорниці". Його концерти транслювало телебачення. У свій 15-річний ювілей колектив нараховував 70 учасників: 45 співаків, 10 молодих бандуристів, 12 танцюристів, два акомпаніатори й диригента Мирона Шатульського [10, с. 312].

У 1961 р. у Вінніпезі при ТОУК організовано школу навчання гри на українському національному інструменті – бандурі. Це була перша інституція, забезпечена інструментами з України (16 бандур) та посібниками для навчання. Інструктором гри на бандурі став Мирон Шатульський. За досить короткий термін молодіжний ансамбль бандуристів уже акомпанував хоровим колективам. Успішним був виступ на Манітобському музичному фестивалі, де бандуристи акомпанували жіночому хору "Барвінок" [10, с. 303].

Професійне інструментальне мистецтво функціонувало завдяки діяльності музикантів-професіоналів. У 30-х рр. багато українців, народжених у Канаді, які розпочинали музичну освіту в різноманітних аматорських оркестрах і продовжили її в музичних закладах, стали видатними канадськими музикантами [10, с. 191]. Серед них – Анна Гулак-Грейсон – скрипаль, керівник струнного оркестру, вихованка українських прогресивних організацій, випускниця консерваторії в Торонто та Детройті [10, с. 183]. Відомими були піаністи Г. Пижук, М. Баранюк, М. Мекдоналд, З. Ткачук, скрипалі В. Помаранський, Н. Гоцуляк, Л. Сов'юк, С. Старик, Д. Ткачук та ін. Деякі з них працювали в симфонічних оркестрах великих міст (В. Кунька, І. Москалик, С. Старик – у Торонто), у консерваторіях або ж були гастролюючими солістами-інструменталістами.

У другій половині XX ст. інструментальне мистецтво широко представляли солісти, котрі мали професійну музичну освіту та переїхали до Канади в третю еміграційну хвилю або ж здобули професійну музичну освіту в місцевих навчальних закладах. Однією з найяскравіших постатей української діаспори стала концертуюча піаністка світового рівня Любка Колесса (1902–1997), випускниця Віденської академії музики. У 1942 р. вона переїхала до Канади, працювала на посаді професора й завідувача фортепіанного відділу Королівської консерваторії в Торонто, викладала в університеті Мак Гілла та в консерваторії провінції Квебек. Із концертами об'їздила Західну Європу, Латинську Америку, США й Канаду [1, с. 194].

Не менш відома українська віолончелістка Христина Колесса (1915–1978) – випускниця консерваторії в Кенігсберзі, котра з 1948 р. проживала в Канаді, викладач класу віолончелі Українського музичного інституту в Торонто, артистка камерного оркестру державного радіо в Оттаві [6, с. 124]; українська піаністка Марта Барабаш-Кравців (1917–2002) – випускниця Віденської академії музики, у Канаді з 1948 р., професор музичного інституту імені М. Лисенка в Торонто,

доктор музикознавства, організатор культурно-освітніх імпрез, засновник українського музичного архіву, культурно-громадський діяч, виступала як солістка-піаністка та як концертмейстер оперним співакам [6, с. 131]; канадська піаністка українського походження Оксана Бризгун-Соколик (нар. 1927 р.) – випускниця Торонтонської консерваторії, організатор та учасниця концертів українського музики, автор музичних рецензій і статей, радіокоментарів, голова мистецької ради в складі Комітету українців Канади [1, с. 190]; канадський скрипаль українського походження Степан Старик (нар. 1932 р.) – випускник Королівської музичної академії, соліст і концертмейстер світових симфонічних оркестрів (Лондона, Амстердама, Чикаго), педагог, організатор і керівник квартету "Канада", із яким гастролював у Європі та в Північний Америці, записав понад 40 платівок [1, с. 198]; українська піаністка Любомира Жук (1930 р. н.) – емігрувала до Канади після Другої світової війни, професор музичного факультету університету Мак Гілла в Монреалі, доктор мистецтвознавства, виступала як солістка й у дуеті з І. Жуком із 1977 р. [1, с. 193; 6, с. 91]; видатний піаніст-віртуоз Іриней Жук (нар. 1943 р.), котрий одержав близько 30 нагород, професор музичного факультету Королівського університету в Кінгстоні, доктор музики (1985 р.), концертує як соліст та із симфонічним оркестром, учасник українських мистецьких імпрез, проводить майстер-класи, має записи на платівках, аудіокасетах, компакт-дисках [1, с. 193]; випускниця Торонтонської консерваторії по класу фортепіано й скрипки Ганна Квітка Ганушевська-Козак (нар. 1941 р.) – організатор вокального ансамблю "Волошки" в 1963 р. та Ванкуверського ансамблю бандуристок (12 осіб) у 1980 р. [1, с. 191]; канадська піаністка українського походження Зеновія Кушпет (нар. 1952 р.) – педагог, громадський діяч, концертувала в Канаді, США, Європі, викладач фортепіано в Кінгстоні й Королівській консерваторії; канадський піаніст і композитор українського походження Любомир Мельник (нар. 1948 р.), який гастролює по Європі та Північні Америці з власними композиціями [1, с. 196]; акордеоніст Тед Комар – керівник популярного гастролюючого оркестру "The Ted Romar Bend", організатор і керівник двох музичних шкіл у Вінніпезі, диригент оркестрів багатьох радіо- та телепрограм, учасник й організатор українських мистецьких фестивалів [1, с. 194]; виконавець етнічної музики, канадсько-український акордеоніст Роман Когут (нар. у 1955 р.) – співак і композитор, засновник та керівник гурту "Буря", випустив понад 30 альбомів, виступає як соліст і в складі гурту, у його репертуарі – розважальна

музика. Яскравим представником сучасних митців діаспори є український скрипаль-віртуоз Василь Попадюк (нар. 1966 р.), який живе в Торонто з 1997 р., концертує як соліст та в складі гурту "PapaDuke". Його виконавському стилю притаманний синтез фольклорної творчості й джазу, сучасної поп-музики та академічного мистецтва [5, с. 15].

У культурно-мистецькому середовищі діаспори свій творчий потенціал реалізували українські композитори, які в різні періоди свого життя мешкали в Канаді. Крім композиторської творчості, вони були також диригентами хорових та інструментальних колективів (симфонічних оркестрів), педагогами й активними музично-громадськими діячами: Б. Весоловський (диригент, піаніст), О. Кошиць (диригент, педагог), З. Лавришин (диригент, піаніст), П. Маценко (музикознавець, педагог, диригент, громадський діяч), Л. Туркевич (диригент симфонічних оркестрів, педагог), Є. Турула (композитор-аматор, диригент, музичний режисер), Ю. Фіала (піаніст, диригент, педагог), С. Яременко (диригент, педагог, керівник ансамблю бандуристок) й інші [9].

Бандурне мистецтво українців Канади представлене окремими виконавцями та колективами бандуристів. У кінці 40–60-х рр. XX ст. у тогочасній пресі з'являються повідомлення про виступи кобзаря Павла Конопленка-Запорожця[1], який активно концертує по Канаді й США. У його репертуарі – інструментальна музика (переважно народна), стрілецькі пісні та думи. Про його виступи позитивно відгукуються музикознавці, громадські діячі, відзначаючи, що музикант майстерно володіє інструментом, артистично виконує репертуар. У записаному на платівці "Кобза" репертуарі є суто інструментальні твори (українські народні танці, варіації на тему "Їхав козак на війноньку", "Стоїть гора високая") і вокально-інструментальні (думи, історичні та жартівливі пісні). Окрім концертної діяльності, кобзар займається й дослідницько-публіцистичною, результатом якої в 1963 р. стало видання праці "Кобза і бандура" та в 1970 р. – книги "Кобзар Павло Конопленко-Запорожець у 60-ліття тріумфу кобзи" [3, с. 102, 105].

Як зазначено вище, ще в 1961 р. у Вінніпезі організовано першу школу навчання гри на бандурі під орудою Мирона Шатульського, забезпечену інструментами й навчальними посібниками. Задля попу-

[1] Павло Конопленко-Запорожець (1890–1982) – гри на кобзі вчився від кобзаря Д. Потапенка та самотужки, на гітарі – в італійського виконавця Спетсі, закінчив Одеську консерваторію по класу скрипки, у Канаду емігрував після Другої світової війни [3, с. 100].

ляризації української бандури при Об'єднанні демократичної української молоді провінції Онтаріо в 1975 р. створено ансамбль бандуристів "Кобзарі" в місті Сент Кетеринс. Колектив під керівництвом Оксани Матулинської концертував у Канаді та США. Його репертуар складався з українських народних пісень і мелодій, авторських вокальних та інструментальних композицій. Учасники ансамблю також проводили семінари й літні курси, де молодь навчалася гри на бандурі та опановувала історію кобзарства (під опікою капели бандуристів із Детройта) [7].

Успішним був і бандурист Роман Боцюрків[1]. Навчаючись у Торонтонському університеті, він грав в ансамблі бандуристів під керівництвом Мирослава Дяковського. Основним видом музичної діяльності Романа на початку 90-х рр. стало мандрівне музикування: грав на вулицях і в громадських місцях багатьох міст Канади. Із 1988 до 2003 рр. здійснив запис 6-ти альбомів бандурної музики [4, с. 27].

Знаковою постаттю українського мистецького життя Канади є один із відомих бандуристів сучасності Віктор Мішалов, який із 1988 р. мешкає в Торонто й активно популяризує бандуру на Американському континенті. Нині він виконавець, заслужений артист України (1999), науковець, композитор, диригент, педагог, дослідник і популяризатор бандурного мистецтва у світі. Народився в м. Сіднеї (Австралія) в родині українських емігрантів. Приватно навчався гри на бандурі в Петра Деряжного, Григорія Бажула (учня Г. Хоткевича[2]). На стипендію Австралійської ради мистецтв продовжив навчання в США у відомих бандуристів-емігрантів, учасників Детройтівського ансамблю бандуристів імені Т. Шевченка, П. Китастого, П. Гончаренка, В. Ємця, Л. Гайдамаки. У 1979–1984 рр. навчався в Київській консерваторії в класі С. Баштана, брав уроки у викладача консерваторії А. Омельченка, паралельно опановував гру на старосвітській бандурі від Г. Ткаченка. В. Мішалов – автор перших платівок інструментальної бандурної музики (1982, 1985, 1988, 1989), першого компакт-диска (1992), відеопідручника гри на бандурі тощо. Із 1978 р. він активно гастролює по

[1] Роман Боцюрків (1960–2003) – канадський мандрівний бандурист українського походження.

[2] Гнат Хоткевич (1971–1938) – письменник, мистецтвознавець, бандурист-виконавець, педагог, композитор, актор, режисер, музично-громадський діяч, організатор Полтавської капели бандуристів, популяризатор харківської школи гри на бандурі, працював над удосконаленням інструмента.

США, Канаді, Австралії, Європі, займається науковою та дослідницькою роботою [12].

У 1991 р. Мішалов став засновником Канадської капели бандуристів у Торонто. Упродовж кількох років роботи збільшився склад колективу, а також удосконалилася майстерність виконавців. Репертуар капели складають твори на вірші Т. Шевченка, твори Г. Хоткевича й інших композиторів. Колектив відрізняється від інших тим, що продовжує традиції Г. Хоткевича, використовуючи бандури харківського типу. Інструменти для капели зроблені канадським майстром українського походження Василем Вецалом[1]. Над удосконаленням харківської бандури він працює протягом 25 років: за цей час виготовив понад 450 інструментів для бандуристів Канади, США, Аргентини, Австралії [8, с. 218].

У Канаді набула популярності практика організації літніх дитячих таборів, у яких відпочинок поєднується з багатогодинною працею за бандурою (7–8 год щодня). Цю традицію започатковано ще в 1979 р. у США Григорієм Китастим[2], а згодом вона поширилась і на Канаду. Із кожним роком популярність таких таборів зростає, збільшується контингент дітей, зацікавлених у вивченні гри на бандурі. Для успішного навчання всіх бандуристів поділено на три групи, залежно від їхніх можливостей, підібрано цікавий репертуар, організовані групові й індивідуальні заняття. По закінченню десятиденного навчання діти звітуються концертом. Інструкторами в цих школах є Віктор Мішалов (заняття зі старшою групою), Оксана Зелінська-Шевчук (молодша група), інструктором середньої групи була Віра Зелінська[3] [13, с. 34–35]. У 2001 р. вона заснувала капелу бандуристів “Золоті струни” при українській суботній школі імені Лесі Українки.

Отже, важливе місце в житті канадських українців посіла концертно-виконавська діяльність (музично-драматична, вокально-хорова, інструментальна та хореографічна), яка розпочалася з часу перших

---

[1] Василь Вецал – майстер та конструктор бандури та інших українських народних інструментів, техніку виробництва бандур вивчав у братів Гончаренків, його інструменти замовляли відомі бандуристи діаспори та України.

[2] Григорій Китастий (1907–1984) – бандурист, організатор і художній керівник Української капели бандуристів (Детройт, США).

[3] Віра Зелінська (1952–2012) – бандуристка, педагог, випускниця Тернопільського музучилища, учасниця тріо бандуристок «Горлиця». Переїхавши до Канади в 1996 р., вона працювала викладачем бандури при українській суботній школі ім. Лесі Українки.

поселень, функціонує впродовж періоду існування української діаспори Канади й стала ефективним засобом пропагування національної культури. Огляд концертної діяльності мистецьких колективів першої половини XX ст. засвідчує розповсюдження мандолінових оркестрів (у 20-х рр.), що згодом переросли в струнні, а також окремі виступи мандоліністів, скрипалів, бандуристів. Особливістю інструментального виконавства в першій третині XX ст. було те, що воно розвивалось у формах аматорського мистецтва. У другій половині XX ст. виконавський рівень аматорських інструментальних колективів став наближатися до професійного (завдяки навчанню в музичних закладах), що давало можливість отримувати позитивну оцінку публіки й фахових музичних критиків. Післявоєнний період інструментального виконавства окреслений рисами професіоналізму ще й тому, що до Канади прибула значна кількість професійних митців (піаністів, скрипалів, бандуристів, композиторів), зусиллями котрих концертне життя Канади набуло певної динаміки й різноманітності.

Література

1. Боровик, Михайло. 1991. *Століття українського поселення в Канаді (1891–1991).* Монреаль, Оттава, Канада: Українська Могилянсько-Мазепинська академія наук: 485.
2. Дутчак, Віолетта. 2014. "Бандурне мистецтво українського зарубіжжя в національному музично-культурному процесі XX – початку XXI століть": Автореф. дис. д-ра мистецтвозн.: 17.00.03. "Музичне мистецтво". Ін-т мистецтвозн., фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського, Київ.
3. Дутчак, Віолетта. 2003. "Піонер кобзарського мистецтва в Канаді (Кобзарська творчість Павла Конопленка-Запорожця)". *Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство.* Івано-Франківськ: Плай. V: 99–107.
4. Жеплинський, Богдан та Дарія Ковальчук. 2011. *Українські кобзарі, бандуристи, лірники: енциклопедичний довідник*. Львів: Галицька видавнича спілка: 316.
5. Карась, Ганна. 2014."Українська музична культура західної діаспори як соціокультурний феномен XX ст.": Автореф. дис. д-ра мистецтвозн.: 26.00.01. "Теорія та історія культури" НАКККіМ, Київ.
6. "Книга мистців і діячів української культури". 2018. http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3610/file.pdf
7. "Кобзарі, ансамбль бандуристів ОДУМ". 2018. http://www.ukrmusic.org/entsyklopediya/k/kobzari-ansambl-bandurystiv-odum.html
8. Мішалов, Віктор. 2013. *Харківська бандура: культурологічно-мистецькі аспекти ґенези і розвитку виконавства на українському народному інструменті*. Харків, Торонто: 368.

9. Муха, Антон. 2004. *Композитори України та української діаспори: довідник*. Київ: Муз. Україна: 352.
10. *Наша сцена* / упоряд. Петро Кравчук. 1981. Торонто, Канада: Кобзар: 492.
11. "Українці у Канаді". Посольство України в Канаді. 2018. http://canada.mfa.gov.ua/ ua/ukraine-%D1%81%D0%B0/ukrainians-in-%D1%81%D0%B0
12. Шот, Микола. 2017. "Бандурист Віктор Мішалов". *Урядовий кур'єр, січень 28*. https://ukurier.gov.ua/uk/articles/bandurist-viktor-mishalov-mij-batko-pid-chas-navch/
13. Zelinska-Shevchuk, Oksana. 2000. "Camp Sokil – Summer Bandura Camp" in *Bandura* 73–74: 36–37.

3.4. УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕКА В СИСТЕМІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ДОСВІД КАНАДИ ТА СВІТУ

Використання інформаційних і комунікаційних технологій (ІСТ) у всіх сферах суспільного життя стимулює розвиток інноваційних алгоритмів. Однак саме технологічна основа створює відсутність мотивації споживачів; виникає питання: які соціальні верстви зацікавлені в інформаційному суспільстві?

Національні бібліотеки держав світу мають значні переваги, порівняно з іншими соціальними інститутами в сенсі накопичення, зберігання й розповсюдження інформації. Національні бібліотеки – це культурно-освітні, інформаційні заклади, у яких забезпечення гармонійного поєднання науково-технічної та гуманітарної інформації, надання цілісності уявлень про фундаментальні закони природи в їх сучасному розумінні є вкрай важливим для техніко-технологічної епохи.

Державне фінансування установ консолідованої інформації, або архівів і бібліотек, у відсотковому значенні щорічно зростає, утім не відповідає потребам глобалізованого світу у зв'язку інфляцією й необхідністю витрат на впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Архіви та бібліотеки скорочують видатки на виконання своїх класичних функцій, що не є прогресом діяльності, тому питання з надання платних послуг – актуальний сегмент професійної діяльності фахових працівників і менеджменту загалом.

Загальна історіографія проблеми свідчить, що наявні дослідження вітчизняної бібліотекознавчої школи, позбавлені соціогуманітарного та політичного контексту, мають фрагментарний і несистемний характер.

Усе це не забезпечує повної картини й не сприяє розв'язанню проблеми, а отже, дослідження стану та напрямів діяльності бібліотечних установ у системі інформаційно-комунікаційних технологій, власне державної політики в галузі бібліотечної справи в Україні є недостатнім [1–2].

Головн наша мета – спроба визначити напрями діяльності бібліотечних установ у системі інформаційно-комунікаційних технологій глобалізовного світу, державної політики та перспективи вдосконалення бібліотечно-інформаційної галузі; визначити основні компоненти проблеми й стратегію її розв'язання на державному рівні, корегуючись досвідом бібліотечних установ Канади і світу.

Методологію дослідження склали аналітико-синтетична обробка нормативно-правової, законодавчої бази державної політики в галузі бібліотечної справи України й світу, що використана у ході цієї розвідки та ґрунтується на вторинних даних, отриманих зі звітів, журналів і періодичних видань; матеріалів із відкритих джерел фізичної інфраструктури Інтернет на основі протоколів передачі даних HTTP, HTTPS.

Національні бібліотеки мають значні переваги, порівняно з іншими соціальними інститутами, у сенсі накопичення, зберігання та розповсюдження інформації. Національні бібліотеки – це культурно-освітні, інформаційні заклади, у яких забезпечення гармонійного поєднання науково-технічної й гуманітарної інформації, надання цілісності уявлень про фундаментальні закони природи в їх сучасному розумінні є вкрай важливими для техніко-технологічної епохи.

Чи потрібна сучасному соціуму національна бібліотека з її традиційними функціями, для кого й чого вона призначена (вікові групи, верстви, гендерні особливості, соціальні категорії), чи має національна бібліотека майбутнє, чи національна бібліотека XXI ст. – це історія та/або архів нації? На ці й інші питання відповідають, наприклад, історія, сьогодення та діяльність державної інституції – Бібліотека й Архів Канади – соціогуманітарний інститут, який є невід'ємною частиною життя держави та нації, забезпечує запити й потреби користувача.

Менеджмент ‘‘Бібліотеки та Архіву Канади’’ (англ. *Library and Archives Canada*, фр. *Bibliothèque et Archives Canada*) (НБіАК) констатував, що збереження у 2001 р. бюджету в тому самому обсязі, що й у 1984 р., призвів до того, що бібліотека не могла виконувати свої основні функції, передбачені законом. Відтак платні послуги є не лише економічно обґрунтованою вимогою часу, а й соціокультурною скла-

довою частиною її діяльності, що у 2016 р. четверту частину свого річного бюджету формувала за рахунок платних послуг.

У Національній бібліотеці Канади, або "Бібліотеці та Архіву Канади" (2004 р.), завдяки об'єднанню Національної бібліотеки Канади (заснована в 1953 р.) і Національного архіву Канади (заснований у 1872 р.), створено департамент, що слугує основним джерелом знань для всіх громадян Канади, і не лише. Департамент являє собою не тільки бібліотеку, але й інформаційний центр і читальний зал, у якому надаються послуги безкоштовного Інтернету.

Бібліотека працює щодня. Завдяки цьому, будь-який користувач може отримати потрібну йому інформацію: за допомогою документів, зображень й інших матеріалів, з історії, мистецтва, культури та політики Канади. Поповнення фондів бібліотеки й архівів відбувається за кошти передачі матеріалів не лише від державних установ, але й від канадських організацій, громад і приватних меценатів.

Національна бібліотека та архів Канади розміщені в Оттаві, у якій працює понад 1000 співробітників, котрі допомагають користувачам отримати інформацію й відповіді на питання в будь-якому вигляді – або на папері, або в електронному.

Діяльність бібліотеки регулює Закон від 22 квітня 2004 р., що ставить за мету забезпечення користувачам швидкого і єдиного доступу до документної й документальної спадщини, що відображає культурний, соціальний і політичний розвиток країни.

Також унесено зміни до законодавства про авторське право та деякі інші нормативно-правові акти й модернізовано завдання національної бібліотеки та Національного архіву відповідно до вимог, викликаних швидким поширенням Інтернету й зростанням обсягу джерельної спадщини в електронній формі.

Мета діяльності головної бібліотеки Канади – бути джерелом знань для користувачів, доступним для всіх, тим самим забезпечуючи свій внесок у культурний, соціальний та економічний розвиток Канади як вільного й демократичного суспільства. Цікаво, що керівник НБіАК (бібліотекар і архівіст) має посаду заступника голови держдепартаменту, призначається губернатором Канади й підзвітний міністру.

Закон визначає такі основні завдання та повноваження НБіАК: комплектування й збереження документної спадщини; ознайомлення канадців і будь-яких інших осіб із Канадою і її документною спадщиною та полегшення доступу до нього; постійне репозитарне зберігання урядових документів; інформаційне обслуговування урядових органів і

його координація; допомога в розвитку бібліотечної та архівної системи країни.

Канадські видавці зобов'язані передавати Бібліотеці й архіву по два примірники всіх своїх публікацій, у тому числі різні варіанти або формати одного видання та перевидання. Види видань, які підлягають депонуванню в одному екземплярі, визначає міністр.

Уряд і міністерства після закінчення терміну зберігання своїх архівних матеріалів передають їх до НБіАК. Виняток становлять внутрішні документи Таємної ради королеви. Порушення положень про доставку обов'язкового примірника карається штрафом. Копіювання матеріалів з фондів НБіАК, у тому числі неопублікованих, не рахується порушенням авторського права.

Законодавці та бібліотекари у своїй роботі з удосконалення нормативних правових актів спираються як на міжнародні документи, які формулюють загальні принципи й концепції бібліотечно-інформаційного обслуговування типу "Декларації про права людини і верховенство права в інформаційному суспільстві", так і на рекомендації з конкретних питань правового регулювання діяльності бібліотек.

Менеджмент "Бібліотеки і архіву Канади" у березні 2017 р. уклав контрактну угоду про співпрацю з OCLC (Online Computer Library Center, Incorporated) – Міжнародна некомерційна організація бібліотекної співпраці, головна мета якої – розширення доступу до інформації бібліотек світу. OCLC підтримує тисячі бібліотек, що робить інформацію більш доступною й корисною для людей у всьому світі та сприяє бібліотекам світу в задоволенні інформаційних потреб користувачів, установ і громад [3].

"Королівська бібліотека, Національна бібліотека і бібліотека Копенгагенського університету" (дан. *Det Kongelige Bibliotek, Nationalbibliotek og Københavns Universitetsbibliotek*), або Королівська бібліотека Данії (дан. *Det Kongelige Bibliotek*), у 2000 р. відмовилася від перевірки фондів, випуску паперової версії внутрішнього інформаційного бюлетеня, скоротила купівлю книг й інших матеріалів та поступово розширила перелік платних послуг.

Зокрема, "Королівська бібліотека, Національна бібліотека і бібліотека Копенгагенського університету" надає різнопланові управлінські курси; англійської мови; курси з мистецтвознавства; освітянські курси на базі фармацевтичної бібліотеки; замовлення фотокопій; замовлення копіювання у PDF форматі документних ресурсів, що видані до 1900 р.; статті наукових журналів. У бібліотеці діє ресторан /кафе, що, окрім класичних функцій індустрії гостинності (обід, вечеря), влаштовує

прийоми, вечірки та конференц-обслуговування у співробітництві з працівниками бібліотеки тощо.

Архіви республіки Словенія й Національна та університетська бібліотека Словенії (словен. *Narodna in univerzitetna knjižnica,* словен. NUK) також надають широкий сегмент платних послуг: міжархівне й міжбібліотечне обслуговування; усі види матеріалів для навчання та наукових цілей; копіювання, оцифрування матеріалів; державні курси з архівної й бібліотечної освіти та ін.

Національна бібліотека Ірландії (англ. *National Library of Ireland*), крім класичної діяльності із задоволення інформаційних потреб користувачів, надає такі платні послуги: різноманітні курси на основі бібліотечних й архівних колекцій для всіх учнів, студентів і дорослих з ірландської історії та культури; надання консультацій для тих, хто займається історичними дослідженнями; копіювання, оцифрування; низка послуг для вчителів, інших бібліотек і видавців; існує ряд різних видів робіт через самообслуговування користувачів.

Тож досвід вищеокреслених установ консолідованої інформації Канади й світу свідчить, що в інформаційному суспільстві, до якого спрямовано розвиток сучасної цивілізації, інформація становить стратегічну цінність нарівні з матеріальними та енергетичними ресурсами. Сучасні інформаційні технології є могутнім інструментом прискорення прогресу у всіх сферах розвитку суспільства, визначають конкурентоспроможність країни, регіону, галузі, окремої організації чи освітнього закладу.

Процес інтеграції українського суспільства до міжнародних медіасистем змінює акценти в роботі бібліотечних установ. Інтелектуальний попит на швидкодіючу інформацію, векторує наукову громаду поглянути на здобутки й проблеми роботи установ консолідованої інформації, бібліотек, архівів, музеїв, інформаційно-аналітичних підрозділів із погляду трансляції, ретрансляції інтелектуальних запитів соціуму.

Маркетинговий підхід до постановки платних послуг у бібліотеці передбачає використання різних ознак для їх класифікації. Для розвитку платних послуг у бібліотеці потрібно вивчити й коригуватися нормативно-правовою базою, на підставі якої здійснюватиметься діяльність з надання додаткових платних послуг, і провести комплексні маркетингові дослідження, для того щоб відповісти на питання. Наприклад, які послуги слід уводити в бібліотеці?, хто повинен виконувати роботу з надання послуг?, на кого орієнтовані кінцеві результати й т. ін.

Видається важливим проаналізувати матеріально-технічну базу та оцінити кадровий потенціал; прорахувати вартість тієї чи іншої додаткової платної послуги; розробити відповідні документи й затвердити їх; провести рекламу власних послуг; постійно аналізувати роботу з метою виявлення недоліків та пошуку шляхів її вдосконалення [4–5].

Важливо усвідомлювати надання послуг у бібліотечних установах мовами світу, адже мова, за В. Гумбольдтом, окреслює довкола народу коло, вийти з якого можна лише, якщо зайдеш в інше. Більшість наших співвітчизників – двомовні, часто без досконалого знання жодної. Розмовляючи певною мовою, людина частково ототожнює себе не лише з визначеною національною, але й із соціальною групою. І це зовсім не означає негатив, радше позитив, але…

Частково це можна порівняти з тим, як пасажир ототожнює себе з різними соціальними групами, прямуючи тролейбусом і перебуваючи в "Порші" або користуючись стаціонарним кнопковим чи дисковим телефоном і новітньою лінією гаджетів.

Модернізація суспільства, економіки та інших галузей життєдіяльності соціуму, за С. Блеком і Ш. Ейзенштадтом, – це зростання знань та освіти. Отже, знань і освіти! У сучасному світі відбуваються потужні інтеграційні процеси, які не оминають наукової сфери й висувають проблему міжнародної інформаційної співпраці на різних інформаційно-комунікаційних платформах, скажімо, на платформі OCLC.

Інформаційно-комунікаційна ера пізнання потребує ґрунтовних змін в когнітивній свідомості соціуму та зосередження науки на теорії й методології проектування програмних систем і програмного моделювання бібліотечно-інформаційної галузі, технології обробки текстів, мережі когнітивних процесів у системному й прикладному системному аналізі, інтелектуальному аналізі інформації, аналітико-синтетичній обробці документів, інформаційно-аналітичному аналізі [6].

Нарешті, глобалізоване інформаційне суспільство XXI ст. має пам'ятати вислів славетного Оскара Уайльда, що всякі правила щодо того, що слід і чого не слід читати, просто безглузді. Сучасна культура більш ніж наполовину ґрунтується на тому, чого не слід читати, а отже, архівні й бібліотечні установи України, крім вищезазначеного, мають пам'ятати ці пророчі слова, щоб не перетворитись у музей, до якого ніхто не ходить.

Потрібно звернутися до наукового надбання нашої історії та увібрати в новітню еру найкращі її сторінки, адже "війну ідей так само

не можна виграти без книг, як морську війну – без кораблів" (Франклін Рузвельт, американський політичний і державний діяч, 32-ий президент США).

Залучення досвіду Національної бібліотеки Канади й світу в бібліотечно-інформаційну галузь України – нагальне завдання державних інституцій та громадянського суспільства України як діалог української та міжнародної інформаційної спільноти глобалізованого світу.

Інформаційні технології корегують традиційний погляд на розвиток індивіда. Соціум нагромаджує важливу для нього інформацію в режимі негайного доступу. Кількість приватних багатофункціональних електронних пристроїв лавиноподібно зростає. Необхідність автоматично занотувати інформацію з друкованого джерела – це сьогодення інтелектуала.

Споживання інформації як одного з десяти мільйонів інформаційних імпульсів, що проходять через цифрові та аналогові мережі передачі сигналів та відтворення її в будь-якій формі: на персональному комп'ютері, медіа-центрі, планшеті, смартфоні, фаблеті, ноутбуці, нетбуці, флагмані, usb-накопичувачі, – соціальна необхідність індивіда. Ця технологія вже існує, але яка установа стане модератором цього когнітивного процесу?

Глобалізація інформаційних процесів і потреб суспільства створюють передумови якісно нової діяльності архівних установ, бібліотек і музеїв та окреслюють завдання перед фахівцями – надати інформаційні джерела, консультації під час роботи з ними, інформаційні послуги загалом [7].

Проблема філософії інформації в постмодерній картині світу – глобальне поняття, що посідає важливе місце не лише в бібліотечно-інформаційній галузі, але й в економіці, системному аналізі, інформатиці, математиці, фізиці, соціології, історії, філософії та інших науках. Насамперед, інформація – відомості, що передаються між людьми, котрі розглядаються з урахуванням їхньої семантичної сутності. Важливо відокремлювати інформацію від знання, адже знання в постмодерній картині ідентичності світу – це інформація, яка забезпечує досягнення якоїсь цілі чи структури.

Установи консолідованої інформації, або бібліотечно-інформаційні заклади, – вагома джерельно-інформаційна основа історико-культурного потенціалу історії України, чия діяльність спрямована на залучення до соціального обігу інформації, яка формує духовність, є базисом національної політики й культури.

Важливим у подоланні асиметрії інформації наукового дослідження історичного минулого є доступність джерельної бази. Аналітичне осмислення всіх аспектів націотворення вимагає повного виявлення й об'єктивного дослідження максимально великої кількості джерел, які так чи інакше стосуються історії та культури України.

На шляху до подолання асиметрії інформації бібліотечних установ галузі потрібно виокремити необхідні напрями: оптимальне комплектування фонду джерел інформації; надання оперативного комфортного доступу до інформаційних джерел; інформаційних послуг XXI ст.; формування високої інформаційної культури архівіста, бібліотекаря, музейного фахівця як суб'єкта інформаційного процесу; сприяння у формуванні інформаційної культури користувача.

Українська бібліотека повинна скоординувати свої зусилля та терміново ввести єдиний всеукраїнський електронний читацький квиток з ініціалізацією відомостей читача, який діятиме не лише в установах консолідованої інформації, а й в архівах і музеях. Потрібно протекціонувати вітчизняні видавництва в питаннях обов'язкового надання друкованих видань до бібліотеки, мотивуючи відшкодуванням ринкової вартості кількості примірників. Передача електронних версій видань має бути вмотивованою як для авторів, так і для видавництв України.

Сучасна наука України стоїть на порозі перших утрат бібліометричного й наукометричного ґрунту через неподання видавництвами до національних бібліотек своєї продукції, що веде до прогалин у джерелознавстві, історіографії, бібліографії українства XXI ст. Адже бібліотека – це не територія, а наукова душа соціуму, стримувальний фактор на шляху до технологічного варварства суспільства.

Згідно з даними соціологічного опитування, за 2017 р. 51 % українців не прочитали взагалі жодної книги. Такі дані дослідження оприлюднила компанія "Research & Branding Group" у жовтні-листопаді 2017 р. То ж негативний ґрунт небезпечної для національного соціуму втрати соціокультурних надбань сформовано.

Першочерговими завданнями державних інституцій у подоланні її асиметричної політики в галузі бібліотечної справи повинно стати впровадження нових інформаційних технологій; створення загальноукраїнського зведеного електронного каталогу; розширення участі бібліотек у науково-дослідній роботі; установлення нових принципів міжнародного співробітництва; термінової модернізації бібліотечних функцій, структурної діяльності, автономії економічної складової

частини діяльності публічних бібліотек, розширення прав бібліотечних установ на економічну діяльність.

Сучасні бібліотеки – важливі гравці глобалізаційних процесів інформаційного суспільства. Необхідність трансформації предметної області бібліотеки неухильно зростає, що зумовлено величезними практичними досягненнями останньої та вимогами часу.

Українська публічна бібліотека потерпає від неузгодженої національної програми розвитку, асиметричних підходів до вирішення її нагальних потреб: скорочення кількості бібліотек; недостатня матеріально-технічна база; незадовільне фінансування; низький рівень соціального захисту працівників бібліотеки – больові сегменти сучасної публічної бібліотеки України.

Більш впливовими факторами є свобода й демократія суспільного життя. Про це свідчить світовий досвід, адже демократичні традиції здатні нейтралізувати можливі негативні наслідки, викликані слабкою економічною системою. Кристалізація шляхів розвитку бібліотек на державному рівні створює нову парадигму перетворень, пов'язаних із новими формами теоретичного та методичного розвитку бібліотечної системи.

Народження нового типу бібліотек, що включає в себе співпрацю держави, громадянського суспільства й бібліотек, повторне проектування предметної сфери, трансформації досвіду та джерельної бази фондів бібліотечних установ – вектор на шляху вдосконалення галузі XXI ст.

Ґрунтом реформування має стати демократизація національної програми розвитку бібліотечної справи України на основі модернізації діяльності бібліотек: від професійної освіти працівників бібліотечних установ до їх фінансування. Інвестиції до бібліотечно-інформаційної інфраструктури – внесок у майбутнє людства. Створення універсальних бібліотечно-інформаційних центрів України – адекватна відповідь на асиметричність інформації питання.

Література

1. Салата, Г. В., Данилова, Т. В. 2016. "Учреждения кондолидированной информации, или информационно-библиотечные центры Украины в условиях евроинтеграции: к постановке проблемы". *Молодий вчений 8:* 253–256.
2. Salata, Galyna. 2016. "Contemporary Ukraine: an Essay on the Asymmetry of State Policy in the Field of Librarianship". *Traektoriâ Nauki* 2: 1.1-1.6. doi: http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-1

3. “About OCLC”. OCLC. Retrieved 2018-02-19.
4. Jakovlevas-Mateckis K., Kostinaité L., Pupelienė, J. 2014. “Conceptual Principles of the Planning of Modern Public Libraries”. *Liber Quarterly* 14 (2). doi: http://doi.org/10.18352/lq.7767
5. Mallapur V. B., Naik, R. R. 2018. “Modernization of Academic Libraries: a Challenge in the Digital Era”. http://dliskud.over-blog.com/article-36027433.html
6. Sheldrake, R. 2002. *Seven Experiments That Could Change the World: A Do-It-Yourself Guide to Revolutionary Science*. New York: Park Street Press: 320.
7. Stiglitz, J. 2006. *Making Globalization Work*. New York: Norton & Co: 358.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, зазначимо: уміщені у виданні матеріали дають підстави вважати, що основну мету в колективній монографії досягнуто. У ній здійснено спробу систематизувати здобутки найбільш пріоритетних напрямів канадознавчих досліджень в Україні, зокрема суспільно-політичного, історичного, соціально-економічного та культурно-освітнього. Звісно, не всі аспекти цієї нової наукової галузі, яка перебуває на стадії активного формування й розвитку, охоплено, що, сподіваємося, буде продовжено в наступних працях.

Канадські студії в соціально-політичній сфері досить перспективні, адже Канада є однією з небагатьох країн, які уникнули загальної тенденції до загострення конфліктів і зберегли баланс у політиці щодо різних релігійних та етнічних груп населення, а також біженців. Тому глибоке вивчення досвіду внутрішньої й зовнішньої політики цієї держави буде корисним для молодої незалежної України.

Українсько-канадські дослідження в соціально-економічній сфері не лише дають змогу здійснити системний аналіз сучасного стану торговельно-економічних та інвестиційних відносин між Україною й Канадою, особливостей реалізації угоди про вільну торгівлю, але й визначити перспективи розвитку двосторонніх відносин та їхні соціальні наслідки. Важливим є вивчення й розвиток українсько-канадської співпраці в галузі туризму, а також у військовій та медичній царинах, що потребують подальшого опрацювання.

Попри представлення розвідок із культурно-освітньої тематики сучасного канадознавства, які доповнюють аналіз творчого доробку видатних українців Канади, зокрема Івана Огієнка та Ярослава-Богдана Рудницького, малодослідженими поки що лишаються постаті інших видатних діячів культури й освіти українського походження, а також робота культурно-освітніх закладів в Україні та Канаді.

Переконані, що розвитку канадознавства сприятиме тривала історія відносин між Україною та Канадою, що мають позитивну динаміку; наявність великої української діаспори в цій північноамериканській країні, залучення до досліджень багатьох фахівців високого рівня з різних галузей, підготовка спільних наукових проектів. Уважаємо, що ця монографія стане важливим виданням, яке буде корисним для зміцнення канадсько-українських зв’язків, насамперед у науково-освітньому середовищі.

Для нотаток

Для нотаток

Наукове видання

Україна – Канада:
сучасні наукові студії

Ukraine – Canada: Modern Scientific Studies

Книга 1

Монографія

Літературний редактор: Г. О. Дробот
Коректор: І. М. Калиновська
Верстка: І. С. Савицька

Формат 60×84 $^{1}/_{16}$. Обсяг 7,67 ум. друк. арк., 6,74 обл.-вид. арк.
Наклад 300 пр. Зам. 80. Редакція, видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.